

Eesti Kunstiakadeemia
Arhitektuuriteaduskond
Sisearhitektuur

Magistritöö

Juhendajad: Gregor Taul, MA; Mariann Drell, MA; Jüri Kermik, PhD

Tallinn – Võrumaa

2023

Kahanemisega kohanemine ääremaal –

Orava küla näitel

Kelli Puusepp

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et:

1. käesolev magistritöö on minu isikliku töö tulemus, seda ei ole kellegi teise poolt varem (kaitsmisele) esitatud;
2. kõik magistritöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), olulised seisukohad ja mistahes muudest allikatest pärinevad andmed on magistritöös nõuetekohaselt viidatud;
3. luban Eesti Kunstiakadeemial avaldada oma magistritöö repositooriumis, kus see muutub üldsusele kättesaadavaks interneti vahendusel.

Ülaltoodust lähtudes selgitan, et:

- käesoleva magistritöö koostamise ja selle sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule kui magistritöö autorile ja magistritööga varalisi õigusi käsutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale;
- kuivõrd repositooriumis avaldatud magistritööga on võimalik tutvuda piiramatul isikute ringil, eeldan, et minu magistritööga tutvuja järgib seadusi, muid õigusakte ja häid tavasid heas usus, ausalt ja teiste isikute õigusi austavalt ning hoolival. Keelatud on käesoleva magistritöö ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste kopeerimine, plagieerimine ning mistahes muu autoriõigusi rikkuv kasutamine.

(kuupäev)

(magistritöö autori nimi ja allkiri)

Töö vastab magistritööle esitatud nõuetele:

(kuupäev)

(magistritöö juhendaja allkiri, akadeemiline või teaduskraad)

Aitäh!

Tänuõnad

Täna magistritöö juhendajaid Mariann Drelli, Gregor Tauli ja Jüri Kermikut ning Eesti Kunstiakadeemia Sisearhitektuuri osakonda.

Täna Orava Kooli personali lahke vastuvõtu ja Võru Vallavalitsust avatud koostöö eest.

Aitäh Laura Linsi, Sille Pihlak, Andrea Tamm, Rene Mäe, Joonas Plaan, Malle Jürgenson, et mõtlesite kaasa ja jagasite tagasisidet!

Teksti ja esitlustehnika osas olid toeks Mele Pesti, Anu Piirisild ja Anna Kaarma, aitäh!

Täna tööandjat Hansab AS-i võimaluste ja julgustuse eest.

Eriline tänuavaldus kursusekaaslastele, sõpradele ja perekonnale.

Ku rassõ olõs jättä kotus, miä om süämen.
Minnä är, tiidmäda, et ildampa olõi kerge tagasi tulla.

Kodo, latsõpõlv, mälehtüse.
Kotus, kos sai vällä mõtõldu kavvõdasi ettekujotisi.
Orava uma paigapäälsen tsurkmalda elon.

Mis olõs, ku võtasi kibõna aigu.
Kaemi ümbretsõõri.
Kuismuudu om tettü ja kuismuudu saa tetä.
Tulõssi üttekokko ja tiissi ütenuun.
Hindä kodokotusõ püsüma jäämise iist.

Kui raske oleks jätta koht, mis südames.
Minna ära, teadmata, et hiljem ei ole lihtne tagasi tulla.

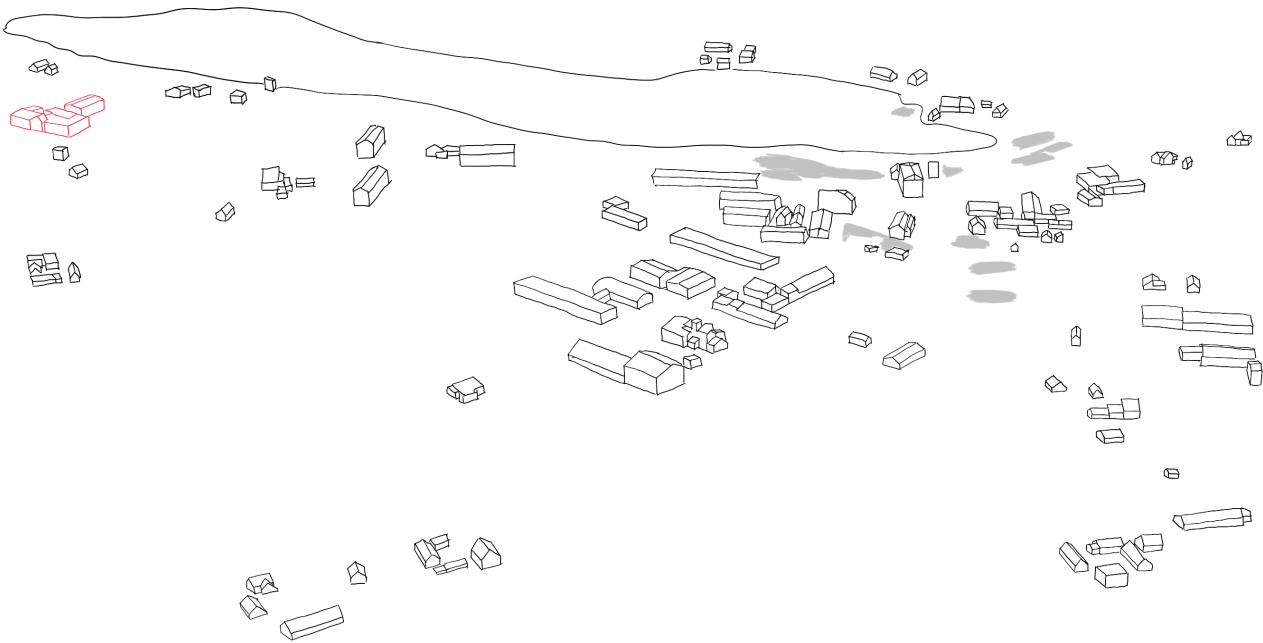
Kodu, lapsepõlv, mälestused.
Koht, kus sai kaugeid unistusi loodud.
Orava oma kohalikus eheduses.

Mis oleks, kui võtaks hetke.
Vaataks ringi.
Kuidas on tehtud ja kuidas saaks teha.
Tuleks kokku ja teeks koos.
Oma kodukoha püsimise eest.

Eessõna

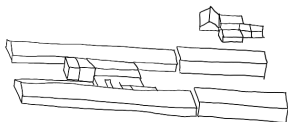
Olen võroke – sündinud ja kasvanud Võrumaal, Navi külas. Peaaegu kuus aastat tagasi seadsin elu kõrghariduse omandamiseks pealinna. Praeguseks ma veel ei tea, kas ja kuidas elu mind tagasi Võrumaale toob, kuid sügavside selle paigaga on tänaseni säilinud. Mind köidab Võrumaa jätkusuutlikkus laiemas mõistes – kohaliku kultuuri tundmine ja jagamine ning võimalused ühiseks ja individuaalseks arenguks. Kui mul avaneks täna võimalus elada jälle Võrumaal, seisaksin silmitsi teatud sorti dilemmaga. Väikekohas elades tunneksin puudust neist võimalustest, mida pealinn pakub – sotsiaalsus, privaatsus, lai valik huvitegevusi ja väljavaateid enesearenguks ning mitmekesisus erialaseks karjääriks. Teisalt, mis mind alati Võrumaale tagasi tõmbab, on aeglasemast elutempost ja väiksemast infotulvast tingitud rahumeelsus. Kord soovin olla rahu, kord aktiivne. Kui suurlinnas on oht küllastumisele, siis vähesemate võimalustega piirkonnas kasvades olen säilitanud eluterve ja edasipürgiva meele. Lapsepõlv Kagu-Eestis on hoidnud mind müra eest ning sellest hoolimata valmistanud ette eesootavateks väljakutseteks.

Haridusametuste sulgemine ja ääremaastumine ei ole mööduv, vaid aina süvenev probleem, millega Eestis lähitulevikus tegeletakse. Uurimistöö keskmeks valitud teema pakub kõneainet haridusvaldkonnaga seotud aruteludeks. Kui Eesti Vabariik, sh kohalikud omavalitsused väiksemal tasandil võtavad arvesse kodulähedase hariduse vajalikkust ka väljaspool suuremaid tõmbekeskuseid, saab tekkida ühtne ja toimiv üleriigiline haridussüsteem. Hariduse säilitamine väiksemates maapiirkondades tagab noortele täisväärtuslikud õpitingimused ning aitab hoida hariduse kvaliteedi ja elanikkonna ühtlasemat jaotust riigis. Võru Vallavalitsuse eesmärgi täitmiseks – pakkuda kvaliteetset kodulähedast haridust –, tuli uue haridusvaldkonna arengukava koostamisel seada strateegiline siht. Selleks, et piirkonna lapsed saaksid omandada haridust kodukandis ka edaspidi, teeb kooli haldav omavalitsus ka edaspidi tööd selle nimel, et luua haridusametuste toimimiseks parim võimalik lahendus. Väikekoolide sulgemine ei ole keeruline ainult kogukonnale, vaid raskendab ka kohalike omavalitsuste tööd.

Sisukord

Abstract	12
Abstrakt	13
Sissejuhatus	15
1 Kahanemisega kohanemine	19
1.1 Kahanev piirkond	21
1.2 Kogukonda kaasavad muutused	23
1.3 „Kui minno inämb vaia ei olõ, sõs ma lää ärq kodo.” – Kahaneme, kuid ei sure välja	24
2 Orava	27
2.1 Kool hoiab elu Orava piirkonnas	40
2.2 Külastused ja osalusvaatlus	44
2.3 „Siiäq ma olõ sündünüq ja siiäq ma jää!” – Ene Säinasti lugu	46
2.4 Tulevik	47
3 Võru valla haridusvaldkonna arengukava 2023–2030	53
3.1 KOV põhimõtted ja strateegia	55
3.2 Juhtrühmade kohtumised ja kaasamistöötuba	56
3.3 Revisjonikomisjoni arutelu	60
4 Orava Päevakeskus	67
4.1 „Ruumi om!” – Vajadused ja võimalused	69
4.2 Noored põetavad vanu, vanad õpetavad noori	70
4.3 Disainiprojekt	76
4.4 Detail	100
Summary	112
Kokkuvõte	113
Kasutatud kirjanduse loetelu	114

Abstract

The master's thesis discusses the issue of the decline of peripheral areas. In addition, approaches the topic in a location-specific manner, focusing on the village of Orava. The continuous decline in the number of students at Orava School has led to discussions about partially closing the school building. The aim of the research was to find one possible new conceptual spatial solution for the school building that would help to maintain local education in the first grade and preserve life in the area.

Several smaller and more remote regions in Estonia are becoming depopulated. Small towns are losing residents for several reasons. Young people who have finished primary school are looking for opportunities for personal development and moving to larger urban centers. Many of them do not return to their hometowns later, as rural areas cannot compete with higher-paid jobs in bigger cities. For families with children, the simplicity of daily logistics and versatile leisure activities have become increasingly important. For the elderly, peace and low everyday costs are essential, making rural conditions suitable for them.

Estonia is trying to improve the quality and welfare of life outside the major urban centers and thereby equalize the distribution of the population in Estonia. Local education is essential for young families with children. Qualified teachers who are motivated to work in the location ensure the quality of education. Reorganizing the school network can create a more unified infrastructure in Võrumaa and attract young people who have moved to the capital back to their hometowns. The current problem of Orava School presents a challenge to the local government, residents of the region, and spatial planners. The full potential of the building can be utilized by bringing new functions into the empty rooms. In my master's thesis, I propose a solution whose new concept and spatial program helps to continue active life in the existing school building. Orava Day-Care Center can become an institution that connects generations, preserves the community, and seeks alternative uses for vacant spaces. By integrating different age groups in a common daily space, mutual teachings, values, and age qualities are being shared. I believe it is important to conceptualize and develop young people's understanding of the role of the elderly in society so that we can act as a unified whole. A thoughtful shared activity space creates a joyful environment that offers new opportunities for both the young and the old.

Keywords: peripheral area, depopulation, non-growing region, alternative use, community, integration of generations.

Abstrakt

Magistritöö käsitleb ääremaade kahanemise probleematikat ja läheneb teemale kohaspetsiifiliselt, võttes vaatluse alla Orava küla. Orava Kooli õpilaste arvu järjepidev allakäik on viinud aruteludeni koolimaja osaliselt sulgeda. Uurimistöö eesmärk oli leida koolihoonele üks võimalik uus kontseptuaalne ruumilahendus, mis aitaks hoida kodulähedast haridust esimeses kooliastmes ning säilitada elu seelses piirkonnas.

Mitmed Eesti väiksemad ja kaugemad piirkonnad on elanikest tühjaks valgumas. Väikekohad kaotavad elanikke mitmetel põhjustel. Põhikooli lõpetanud noored otsivad enesearengu võimalusi ja kolivad suurematesse tõmbekeskustesse. Paljud neist ei naase hiljem tagasi kodukanti, sest maakohad ei suuda konkureerida pealinnaregiooni kõrgemalt tasustatud töökohadega. Lastega perede jaoks on muutunud üha olulisemaks igapäevase logistika lihtsus ja mitmekülgsed vaba aja veetmise võimalused. Eakate jaoks on seevastu olulised rahu ja soodsad argikulud, mistõttu on väikekoha tingimused neile sobilikud.

Riik püüab tõsta elukvaliteeti ka väljaspool suuremaid tõmbekeskuseid ja ühtlustada seeläbi rahvastiku paiknemist Eestimaal. Noortele lastega peredele on oluline kodulähedane haridus. Kvaliteetse hariduse tagavad kvalifitseeritud õpetajad, kes on valitud asukohas motiveeritud töötama. Koolivõrgu korrastamine saab luua ühtsema infrastruktuuri Võrumaal ning kutsuda pealinna kolinud noori tagasi kodukanti.

Orava Kooli aktuaalne probleemistik esitab väljakutse nii kohalikule omavalitsusele, piirkonna elanikele kui ka ruumiplaanerijatele. Hoone täielikku potentsiaali saab ära kasutada, tuues tühjaks jäävatesse ruumidesse uusi funktsioone. Pakun magistritöös välja lahenduse, mille uus kontseptsioon ja ruumiprogramm aitavad jätkata aktiivset tegevust olemasolevas koolimajas. Orava Päevakeskusest saab generatsioonide ühendav asutus, mis hoiab kogukonda ja otsib vahekasutust tühjaks jäänud ruumidele. Lõimides erinevaid vanuseklasse ühises igapäevavaruumis, jagatakse vastastikuseid õpetusi, väärtushinnanguid ja ealisi kvaliteete. Arvan, et on oluline mõtestada ja arendada noortes arusaama vanurite rollist ühiskonnas, et saaksime toimida ühtse tervikuna. Läbimõeldud ja jagatud tegevusruum loob rõõmsa ja uusi võimalusi pakkuva keskkonna nii noortele kui vanadele.

Märksõnad: ääremaa, elanikkonna vähenemine, mitte kasvav piirkond, vahekasutus, kogukond, generatsioonide lõimumine

Sissejuhatus

Võtan magistritöös lähema vaatluse alla aktuaalse probleemistiku minule tuttavale Võrumaal, Orava külas. Võru maakonnas on väljaspool Võru linna tänaseks säilinud seitse üldhariduskooli,¹ millest 2023. aasta aprillikuu seisuga ohustab üht – Orava Kooli – osaline sulgemine ja/või liitmine teise lähedalasuva kooliga. Õppekorralduslikud muudatused võivad põhjustada üldist piirkondlikku hääbumist, sest uute plaanide elluviimisel kaotaks töö suur osa koolipersonalist. Veel enam võib külast välja kolimist ajendada kodulähedase hariduse kadumine ning see omakorda vähendaks noorte osakaalu piirkonnas. Kohalikes elanikes tekitavad muret igapäevaelu raskendavad muudatused ning mastaapse koolihoone muserdav tulevik, sest viimase hääbumisega võib ajapikku sootuks kaduda elu Oraval. Väikese elanikkonnaga piirkonnas on lisaks õpilaste madalale arvule suureks probleemiks ka kohaliku omavalitsuse suutmatust leida kvalifitseeritud õpetajaid, kes oleksid motiveeritud töötama osalisel koormusel suhteliselt madala töötasu eest. Linnastumine kogub hoogu ja aina enam süvenev probleemistik koondab haritud noori elama pealinna ja välisriikidesse. Ülalkirjeldatud probleemistik ei ole ainuomane vaid Võrumaale ega Võru vallale, vaid puudutab paljusid Eesti paiku. Seetõttu on oluline analüüsida võimalikke lahendusteid ja mitmekülgseid võimalusi, kuidas parandada elujärge väljaspool suuremaid tömbekeskuseid.

Eesti inimarengu aruanne,² regionaalse arengu tegevuskava³ ja teised sarnased pikaajaseid ühiskondlikke muudatusi kaardistavad raportid⁴ toovad välja, et juba viimased 20 aastat on Eesti maapiirkonnad kaotanud suure hulga oma elanikest, samal ajal kui pealinnaregioon on kasvanud. Kaugete äärealade tühjenemisel kaotavad mitmed hooned kasutuse, sest kõrgete ülalpidamiskulude tõttu tuleb piirkondlike funktsioonide koondada. Nii jäävad sageli tühjaks ka sümboolväärtusega asutused, mis on kogukonda läbi aegade kokku toonud ja lähendanud. Teisalt saab kahanemist kui negatiivset nähtust vaadelda võimalusena ruumiliseks arenguks. Ehkki mitmed igapäevaelu muutvad ümberkorraldused võivad esmalt ühiskonnas tekitada vastumeelsust, on olukorraga adapteerumine ja toimetulek võimalus mitte kasvavat⁵ piirkonda elavdada. Eesti Vabariigi president Alar Karis kutsus 2023. aasta Iseseisvuspäeva kõnes valitsust üles parandama elujärge väljaspool Tallinna ja Tartu regioone: „Mõne üksiku linna riigina jääks Eesti kiiva ja kangu.”⁶

¹ [Autor märkimata], Eesti hariduse ülevaade. – Haridussilm. <https://www.haridussilm.ee/ee/valdkonnaraportid/haridus/hariduse-ulevaade> (vaadatud 16. XI 2022).

² [Autor märkimata], Eesti elukeskkondade mitmekesisus. – Eesti inimarengu aruanne 2019/2020. <https://inimareng.ee/est-i-inimarengu-aruanne-20192020.html> (vaadatud 16. X 2022).

³ [Autor märkimata], Regionaalse arengu tegevuskava, 2021. – Rahandusministeerium. Regionaalse arengu tegevuskava - Rahandusministeerium <https://www.fin.ee/media/download> (vaadatud 21. XI 2022).

⁴ K. Vellevoog, J. Tintera, G. Raagmaa, Plats! väärikas kahanemine. Tallinn: Eesti Arhitektuurikeskus, 2020.

⁵ K. Easterling, Meediumidisaain. Eemaldamine. Inglise keelest tõlkinud E. Hermann, Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia Kirjastus, 2022.

⁶ A. Karis, Igauks meist ongi Eesti riik. – Eesti Vabariigi presidendi iseseisvuspäeva kõne, 2023. <https://president.ee/et/ametitegevus/koned/54667-president-karis-iseseisvuspäeva-kones-igauks-meist-ongi-est-i-riik> (vaadatud 25. II 2023).

Uurimisküsimused

1. Kuidas hoida elu perifeerias? Kuidas meelitada inimesi maale elama? Millistel tingimustel tulevad noored tagasi ääremaadele elama?
2. Kuidas takistada koolide sulgemist maapiirkondades? Milline on kohaliku omavalitsuse roll väikekoolide jätkusuutlikkuse edendamisel?
3. Kuidas ühendada omavahel erinevaid ühiskondlikke funktsioone, et anda kasutus tühelt seisvatele ruumidele? Milliseid sisearhitektuurseid võtteid kasutades saab leida uusi ruumilisi lahendusi?
4. Kuidas saab ruum toetada generatsioonidevahelist lõimumist? Kuidas saab generatsioone ühendav ruum toetada laste arengut ning pensionäride väärikat vananemist?

Uurimismeetod ja lühiülevaade kasutatud kirjandusest

Magistritöö koosneb olukorra kaardistamisest, uurimusest ning kogutud info põhinevast välja pakutud situatsioonilahendusest. Teoreetilises osas toetun peamiselt statistilistele analüüsidele, riiklikele arengukavadele, Võru Vallavalitsuse tulevikuprognosidele ja –strateegiatele ning omaosalusest kogutud andmetele (aktiivne osavõtt Võru valla haridusvaldkonna arengukava koostamise protsessist). Olulist rolli kannavad arutelud Orava küla elanikega, intervjuud kohaliku omavalitsuse ametnikega ning Orava Kooli külastused. Ääremaade hääbumise teemat on viimastel aastatel põhjalikumalt käsitletud 2019./2020. aasta Eesti inimarengu aruandes, ühiskondlike muudatusi kaardistavates raportites ning mitmes ajakirja MAJA numbris. Disainiprojekti kavandamisel lähtun generatsioonide lõimumise kohta ilmunud teaduslikest uurimustest ja tösieluliste kajastuste analüüsist. Täiendavalt uurin arhitektuurivaldkonna näiteid varasemalt praktiseeritud lahendustest, et leida kinnitust uurimustest saadud infole ja lahendada probleemistik läbimõeldud viisil.

Struktuur

Magistritöö koosneb neljast osast. Esimeses peatükis analüüsin elu hääbumist kaugemates maapiirkondades, kirjeldan üldlevinud probleemistikku ning annan statistilise ülevaate kahevanetest piirkondadest Eestis. Samuti selgitan olukorda, kus kohalike inimeste väljaränne tingib koolide allakäigu. Teises osas uurin Orava Kooli lugu. Käsitlen põgusalt õppetöö ajalugu ning annan ülevaate senini toimivast koolivõrgust ja eesootavast õppekorralduslikest muudatustest. Kolmas peatükk kajastab minu osalust Võru Vallavalitsuse haridusvaldkonna arengukava koostamisel. Toon välja kohaliku omavalitsuse seatud olulisemad põhimõtted, mida võetakse arvesse uue kava väljatöötamisel. Neljandas peatükis uurin laiemalt noorte ja vanade ühistest tegevustest tulenevat mõju teineteisele – vanadelt noortele ja noortelt vanadele – ning analüüsin kahe vanusegrupi ühendamist praktiseerivaid näiteid. Oluliseks disainiprojekti sisendiks on ka Võru valla haridusvaldkonna arengukava koostamise protsessis toimunud arutelud. Disainilahenduses rakendan uurimusest ja analüüsist saadud teadmist uue ruumilahenduse tarbeks. Tutvustan kogutud info tulemusena valminud disainiprojekti – Orava Päevakeskus. Projekt toob hoonesse lisafunktsiooni, hoolekandeteenuse, ja muudab koolimaja esialgset planeeringut nii, et selles saaksid tegutseda nii lasteaiad, algkool ja kui ka eakate hooldekodu. Ruumisekkumise tulemusena lõimin ühistegevuste kaudu kolme erinevat generatsiooni.

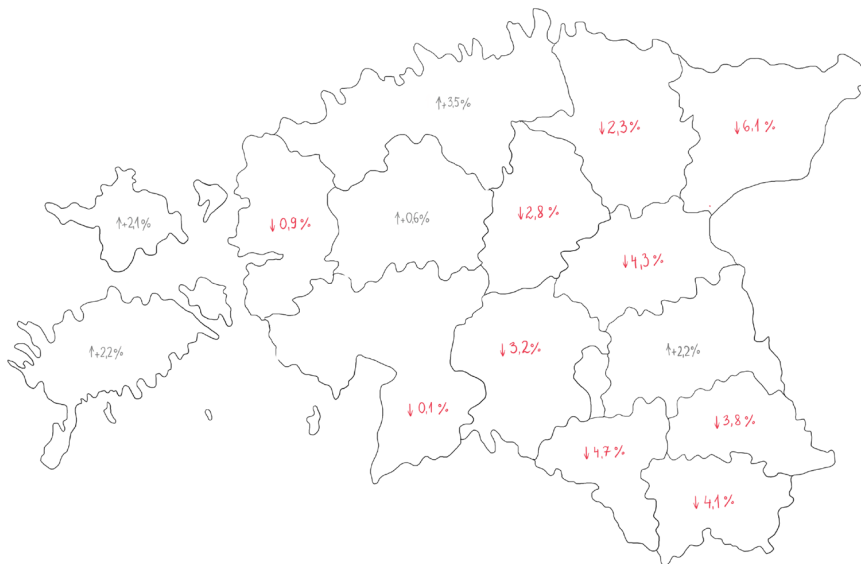
1. peatükk

Kahanemisega kohanemine

1.1 Kahanev piirkond

Kõigi Eesti piirkondade elanikkond on vähenemas. Sellest jäävad välja vaid Tallinna linnaregioonid. 2021. aasta rahvaloenduse andmetel elab Harju maakonnas 46,1% kogu Eesti rahvastikust. Sealjuures 33% harjumaalastest elab just Tallinnas. Viimasel kümnendil on Harjumaal hoogu kogunud valglinnastumine ning suur osa elanikkonnast on kolunud elama pealinnalähedastele valdadesse. Rahvaarv langes 2011.–2021. aastatel kõige enam Ida-Virumaal (-8,7%), Jõgevamaal (-7,5%) ja Võrumaal (-5,4%).⁷

Kahanemise probleemistik ei hõlma ainult Eestit, vaid on aktuaalne ka väljaspool Euroopat. Rahva massiline koondumine suurematesse linnadesse tekitab keskkonnas kahju mitmel eri viisil. Tiheasustus ja intensiivne inimtegevus põhjustavad globaalseid probleeme nagu näiteks epideemiade levik, maavärinad, keskkonna saastatus ja vaesus.⁸ The Financial Times kinnitas 2023. aasta alguses, et Jaapani rahaline toetus peredele, kes kolivad suurlinnadest riigi väiksematesse piirkondadesse, suureneb veelgi. Siseränne on läbi aastate põhjustanud elanikkonna ebaproportsionaalset paiknemist ja tööjõu puudust ning selle taastamiseks on riik võtnud eesmärgiks tagada ümberasujatele vajalikud tingimused uues elukohas toimetulekuks.

Ill 1. Eesti rahvaarvu muutumise määr maakonniti 2011. ja 2020. aasta võrdluses.

Andmete allikas: [Autor märkimata], Eesti rahva- ja eluruumide loendus 2021. Eesti rahvastiku paiknemine. – Eesti Statistikaameti andmebaas. <https://storymaps.arcgis.com/stories/0c3f940a39454a5396432d666e79006e> (vaadatud 9. II 2023).

⁷ [Autor märkimata], Eesti rahva- ja eluruumide loendus 2021. Eesti rahvastiku paiknemine. – Eesti Statistikaameti andmebaas. <https://storymaps.arcgis.com/stories/0c3f940a39454a5396432d666e79006e> (vaadatud 9. II 2023).

⁸ K. Olsen, Causes of Overpopulation and How to Find Potential Solutions. – Moonshot Pirates, 2021. <https://moonshotpirates.com/blog/overpopulation-causes-impact-and-solutions/> (vaadatud 4. IV 2023).

⁹ A. Aksim, Jaapan kavatses maksta miljon jeeni igale perele, kes pealinnast ära kolib. – ERR, 2. I 2023. <https://www.err.ee/1608837967/jaapan-kavatses-maksta-miljon-jeeni-igale-perele-kes-pealinnast-ara-kolib> (vaadatud 24. I 2023).

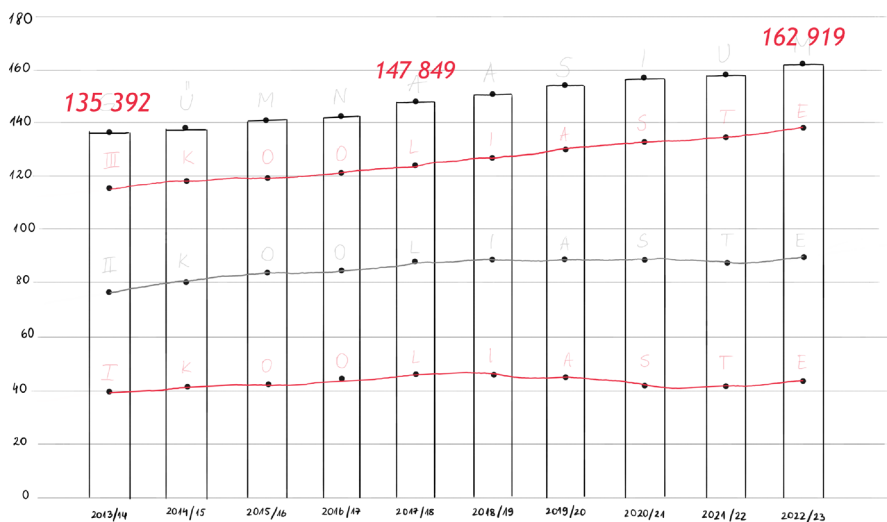
¹⁰ I. Fjuk, A. Levald, Käopesa: Kahanevates linnadest. – Raadio Kuku, 2022. <https://kuku.pleier.ee/podcast/kaopesa/119953> (vaadatud 8. IV 2023).

1950ndatel liikus Detroitist välja seal varem õitsenud autotööstus. Just selles samas linnas said hoo sisse ka leiutaja Henry Fordi ideed. Autotööstuse väljarändega kaasnev töökohtade kadumine oli üheks peamiseks põhjuseks, miks sealne elanike arv kahanes. Kuku raadiosaate Käopesa episoodis „Kahanevatest linnadest” tõdeti, et juba aastasadu on töökoht olnud asustuse looja, arendaja ja hoidja.¹⁰

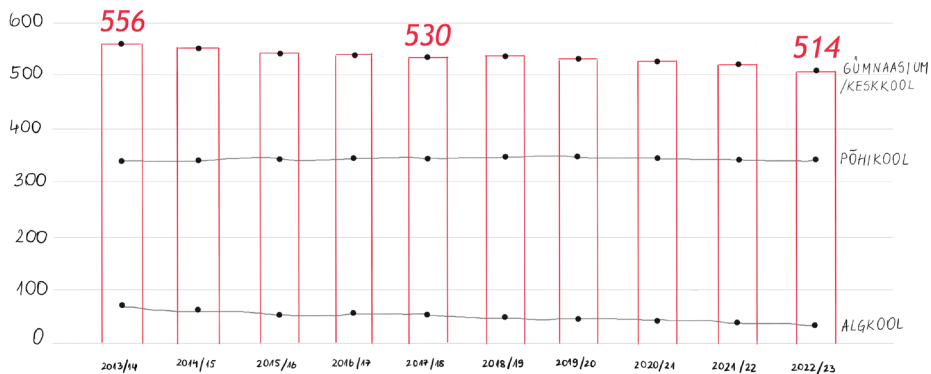
Kahanemiseiga kohanemise eesmärk on vaadelda tervikuna mahajäämuse tulemusi kõigis valdkondades, sest inimeste elukohalilik hõlmab samuti rohkem kui ühte tegevussfääri.¹¹ Noored kolivad linna, et omandada haridus ja teha karjääri. Pered otsivad motiveeriva töötasuga ja lastele turvalist elukohta. Vanurite jaoks on kõige olulisemad elukulud ja kvaliteet piirkonnas.¹² Väikekohad ei suuda tihti pakkuda piisavalt kõrgelt tasustatud töökohti, sest piirkonnad ei ole uute ettevõtete jaoks jätkusuutlikud. Kaob lootus, et noored kolivad maale elama, sest seal ei suudeta maksta neile motiveerivat töötasu. See viib omakorda tõdemiseni, et kahanevas piirkonnas ei ole põhjust infrastruktuuri uuendada.

Eesti õpilaste arv on viimastel aastatel võrdlemisi ühtlaselt kõigis kooliastmetes kasvanud. (III ... Kooliõpilaste arv Eestis) Koolide arv on sealjuures langenud. (III ... Koolide arv Eestis) Riigi plaan on 2023. aastal korrastada haridusvõrku selleks, et soodustada kodulähedase kooli olemasolu 1.–6. klassini. Selle täitmiseks püüab uus valitsus ümber korraldada senist rahastuspoliitikat. 2023. aasta uue koalitsioonileppe kohaselt jääb ka edaspidi väikekoolide haldamine omavalitsuste korraldada. Sama aasta kevadel algas koolivõrgu reformimine, mis võib olla algus suurematele ümberkorraldustele.¹³

Viimaste aastate kriisiolukorrad on meid üha rohkem pannud mõtlema selle üle, milliste tingimustega seisaksime silmitsi kitsastes oludes. Kuidas korraldada linnaelanike elu siis, kui kaob elekter või kauplused sulgevad ukсед? Sellises situatsioonis vajame plaani, milles kannavad olulist rolli just väikelinnad ja hajaasustus.¹⁴ Millistest maakonna asulatest või linnadest saavad hädaolukorras kriisikeskused, milleni on tagatud kiire transport ja kuhu koondatakse eluks vajalikud teenused?

III 2. Kooliõpilaste arv Eestis. Diagrammi originaal: Aktuaalne Kaamera. Ilm, 16 min 1 sek, 2. IV 2023. – ERR. https://jupiter.err.ee/1608917291/aktuaalne-kaamera-ilm?fbclid=IwARoPYLswd_xZ3HrO8U25RDn9mvEM_Eog99P9_epdNOznFdV-R3G16DY1U6k (vaadatud 19. IV 2023).

III 3. Koolide arv Eestis. Diagrammi originaal: Aktuaalne Kaamera. Ilm, 16 min 17 sek, 2. IV 2023. – Jupiter. https://jupiter.err.ee/1608917291/aktuaalne-kaamera-ilm?fbclid=IwARoPYLSwd_xZ3HrO8U25RDn9mVEM_Eog99P9_epdNOznFdV-R3G16DY1U6k (vaadatud 19. IV 2023).

1.2 Kogukonda kaasavad muutused

Paljud maal elavad inimesed on teinud elukoha osas teadliku valiku. Ka näiteks need, kes pole kunagi linnas elanudki. Võib-olla jäi see küll tookord mistahes võimaluste puudumise taha, kuid ilmselt leidis seegi olukord loogilise järelduse – „Ju siin ongi kõige parem”. Eesti väikeküla võib pakkuda kohalikele just seda rahu- ja turvatunnet, mida linnaelule neile pakkuda ei suuda. Seal on loodus, nende kodu, pere, kauged unistused ning esivanemate ajalugu ja mälestused. 2022. aastal püstitati üle Eesti raamatukogudesse näitus „Kodukoha kompass” (autorid T. Pehk ja E. Kiivet), mille eesmärgiks oli välja selgitada, kui rahul ollakse eluga kodukandis. Näitusega käis kaasas küsitlus. Selle tulemusi analüüsid saab välja tuua mitu kategooriat, milles väikekohad suurlinnadest minu hinnangul silmapaistavamalt erinesid. Näiteks kui Kuressaare elanikud hindasid looduslähedust kõige kõrgemalt (6,5 punkti kümnest), siis Tallinna regioon sai kohalike silmis hindeks vaid 4,3 punkti kümnest. Sellest võib järeldada, et pealinlased tunnevad puudust rohealadest. Nii samuti hinnati inimeste kaasatust kogukonnaga seotud otsustesse kõige madalamalt just Tallinnas ja Narvas. Võru ja Kuressaare linna hinnangute tulemused paistsid enim silma selle poolest, et kohalikud hindasid kõige kõrgemalt sealset tänavaruumi, suhtlusvõimalusi ja kultuuri mitmekesisust. Loen küsitluse tagasisidest välja, et mida suurem on kogukond, seda keerulisem on arvesse võtta kõigi inimeste häält. Ehkki küsitluse tulemused olid teineteisest maakonniti mõnevõrra erinevad, tuleb siiski tõdeda, et just kogukonna kaasamist saab kõigis Eesti maakondades arendada.¹⁵

11 M. Derlõs, K. Kljavin, J. Pirrus, Kahanemisega kohanemine: Eluaseme valdkonna ümberkorraldamine ning koostöö erinevatel tasanditel. – Linnalabor, 2020. <https://www.google.com/url?q=https://www.fin.ee/media/2455/download&sa=D&source=docs&ust=1682597854671961&usg=AOvVaw3PMtHpsQTAd7UyvKAUIUVy> (vaadatud 5. III 2023).

12 G. Raagmaa, Kuivõrd haldusreform arvestas asustuse pikaajalise ümberkujunemise ja kohtade globaalse konkurentsivõimega? Haldusreform 2017: artiklikogumik: otsused, taustad, elluviimine, 2018. <https://haldusreform.fin.ee/static/sites/3/2018/07/haldusreform-2017.pdf> (vaadatud 21. II 2023).

13 Aktuaalne Kaamera. Ilm, alates 15 min 36 sek, 2. IV 2023. – Jupiter. https://jupiter.err.ee/1608917291/aktuaalne-kaamera-ilm?fbclid=IwARoPYLSwd_xZ3HrO8U25RDn9mVEM_Eog99P9_epdNOznFdV-R3G16DY1U6k (vaadatud 19. IV 2023).

14 G. Raagmaa, Eesti asustuse ja väikelinnade tulevik. – MAJA 2018, nr 92, lk 70.

15 K. Tilga, Hea avalik ruum pole ainult suurlinnade privileeg. – Sirp 9. IX 2022. <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/arhitektuur/hea-avalik-ruum-pole-ainult-suurlinnade-privileeg/> (vaadatud 19. II 2023).

Kahanevate ääremaade edendamise eesmärk ei ole teha neist suurlinnu, vaid luua majanduslikult ja sotsiaalselt toimiv kogukond, mis suudab säilitada kõik need kvaliteedid, mis teevad sellest hea kodukohta. Vaadates teise nurga alt – massiline piirkondlik sisserränne ja igapäevaelu puudutavad muudatused võivad kohalikele mõjuda hoopis häirival. Taolisel juhul võidakse võtta ära neilt see rahupaik, kus on alati olnud turvaline, vaikne ja tuttav.

Jalutasin 2022. aasta suvel endise kohaliku saarlasega tema kodukandis Kuressaare mereäärsetel aladel, kuhu on tänaseks kerkinud rida uusi eramuid. Ka sisserrännanud mõistavad, et Kuressaare on ilus koht, kus elada ning kuhu oma unistuste kodu rajada. Eriti, kui seda teha merekaldal rahuliku elamurajooni tupiktänaval. Idülliline idee, millele esmalt peale vaadates ei leia ühtki konflikti. Samas teavad mõned põlised kohalikud rääkida, et lisaks sellele, et usehitised on piiranud vaate merele, on „võõraste” sisserränne mõjunud segavalt nende kuuluvustundele. Sellest, mis oli alati vaid nende, on nüüdseks saanud miski, mida n-ö võõrastega jagada tuleb. Olgu see siis kujutletav „oma ruum”, mida aastate jooksul valdavalt vaid nemad kasutasid. Lugenud raamatu „Minu Kuressaare. Uhkelt iseseisev” katkendeid, leidsin sel teemal mitmeid mõttekattuvusi. M. Pesti arutleb raamatus selle üle, miks rahvas Kuressaarde kogu ilmast kokku tuleb.¹⁶ Kuressaare ei ole tänavu küll piirkond, mida ohustab ülekaalukas inimeste väljavoolavus, kuid sellegipoolest ilmneb seal pidevat inimeste vahetuvust – saarlased kolivad mandrile ja mandrirahvas vastupidiselt saarele. Kuna rahvastiku liikuvus toob endaga kaasa varjatud murekohti, tasub hääbuvaid piirkondi päästma hakates kaaluda kõikvõimalikke aspekte, mis tõusva sisserrände ja igapäevaelu muudatuste korral kohalike inimeste heaolu mõjutada võivad.

1.3 „Kui minno inämb vaia ei olõ, sõs ma lää ärq kodo.” – Kahaneme, kuid ei sure välja

Kahanemine ei tähenda ilmtingimata järjepidevat hääbumist, mis lõppeb väljasuremisega. Mitte kasvav piirkond võib vastupidiselt olla võimalus innovatsiooniks ja positiivseteks muudatusteks. Sellegipoolest on kahanemist oluline järjepidevalt teadvustada, et teha olukorraga toimetulekuks edasipürgivaid samme ja leida toimiv tegevusplaan. Muinsuskaitseameti ehitismälestiste peainspektor Triin Talk näeb, et piirkonna perspektiivikuse tõstmiseks on omavalitsusel vaja järgida lahendusele orienteeritud tegevusplaani ja kõneleda olukorrast positiivsest vaatenurgast. Negatiivne hoiak ja pessimistlik suhtumine vähendavad piirkonna arenguvõimalusi ning madaldavad rahva usku tulevikuplaanidesse.¹⁷ Eluterve viis, kuidas inimkonnale kahanemisega toimetuleku plaani presenteerida, on analüüsida ja esitleda teiste omavalitsuste kogemusi ning õppida tehtud vigadest. Samuti leida erinevaid võimalusi, kuidas rahvas saab muutuvale olukorrale lahenduse leidmiseks anda oma panuse. Seda näiteks kogukonda hoidvate ettevõtmiste toel või aktiivse osavõetuga kaasamistöö tubades.¹⁸

Linnalabori 2021. aastal koostatud juhend seab ette neli põhimõtet, mida saab kahaneva rahvastikuga piirkonnas järgida. Juhend kätkeb endas küll nõuandeid konkreetselt edukalt eluasemepoliitikaga toimetulekuks, kuid tegevuskava põhitõdesid saab rakendada ka teistes valdkondades. Esile on tõstetud demokraatlikku ja avatud lähenemist ning kohalike kaasamist muudatusi puudutavatesse otsustesse. Avalikkuse läbipaistev tegevus ja tihed suhtlus kogukonnaga loob usalduse omavalitsuse tegemiste vastu. Linnalabori koostatud juhendi eesmärgiks on jagada kohalikele omavalitsustele nõuandeid ja strateegiaid, mida järgides saab inimeste heaolu tõsta ka siis, kui elanikkond meie ümber väheneb.¹⁹

Soovitused kahanemise kommunikatsioonis

- *Kasuta põhisõnumina elukeskkonna parandamise eesmärki;*
- *Mõtesta kahanemisega seotud erinevaid üksiktegevusi terviku seisukohalt;*
- *Kaasvate meetodite abil kujundatud linnaruum annab tugeva aluse avalikkusega suhtlemiseks;*
- *Kaasa avalikkusega suhtlemisse arvamusiidrid, kes võivad olla ka inimesed, kes on ise protsessi läbi teinud.*

Ill 4. Soovitused kahanemise kommunikatsioonis. Andmete allikas: K. Kljavin, J. Pirrus, P. Vihma, Elukeskkonna kohanemine kahanemisega. Juhend kahaneva rahvastikuga piirkondade eluaseme valdkonna ümberkorraldamiseks ja kasutusest väljalangenud korterelamute lammutamiseks. Tallinn, 2021. Elukeskkonna kohanemine kahanemisega [fin.ee](https://www.fin.ee/media/download) <https://www.fin.ee/media/download> (vaadatud 05. III 2023).

Kui elanike arv piirkonnas väheneb, hakkab kohalik omavalitsus töötama selle nimel, et rahva heaolu tõuseks. Seda selleks, et teha kõik omavalitsusest sõltuv ja hoida olemasolevaid elanikke piirkonnas. Selle näiteks saab eeskujulikult välja tuua Valga linna, kes kindlat tegevuskava järgides tegi koostööd mitmete osapooltega ja kohandas linnaruumi vastavalt kahanemisega toimetuleku taktikatele. Elanike otsus elukoha valiku osas on seotud rohkem kui ühe valdkonnaga. Teadlik ruumiplaneering seob eri valdkondi ja leiab alternatiivseid viise, kuidas täita kõiki vajadusi laiahaardeliselt.²⁰ Mida rohkem võetakse arvesse erinevate osapoolte vajadusi ja huve, seda efektiivsem on ka valdkonnavaheliste ülesannete elluviimine.²¹ Usalduslik ja avatud suhtlus kohaliku omavalitsuse ja kohalike elanike vahel on vajalik selleks, et pidada läbirääkimisi ja leida selle kaudu kõiki vajadusi arvestav tööplaan.

16 M. Pesti, Minu Kuressaare. Uhkelt iseseisev. Tartu: Petrone Print, 2021.

17 T. Talk, kommentaar artiklile. Kuidas kaitssta kahanevad linna? – MAJA, 2018, nr 92, lk 103.

18 M. Derlõš, K. Kljavin, J. Pirrus, Kahanemisega kohanemine: Eluaseme valdkonna ümberkorraldamine ning koostöö erinevatel tasanditel. – Linnalabor, 2020. <https://www.google.com/url?q=https://www.fin.ee/media/2455/download&sa=D&source=docs&ust=1682597854671961&usg=AOvVaw3PM1HpsQTA7UyvKAUIUVy> (vaadatud 5. III 2023).

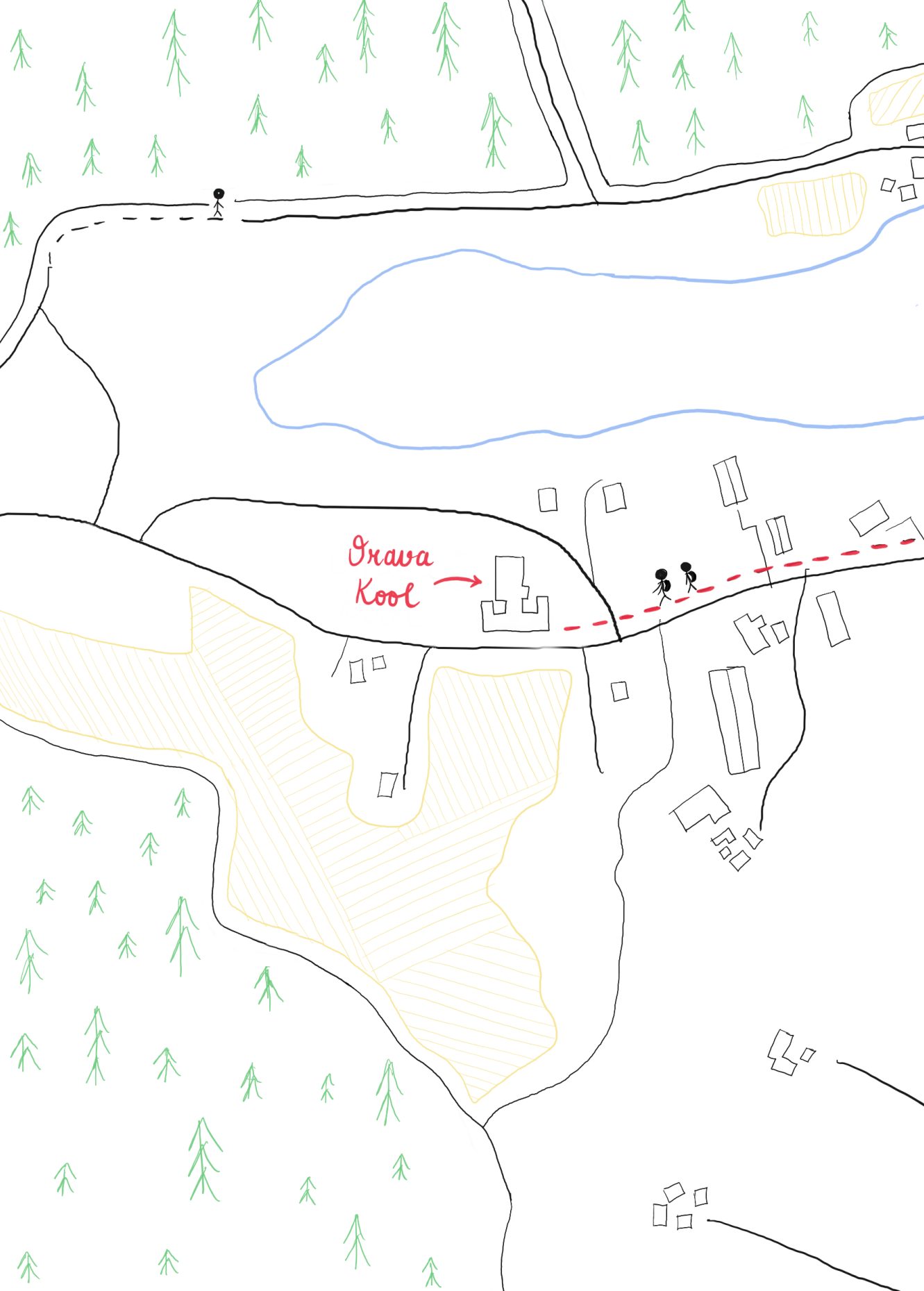
19 K. Kljavin, J. Pirrus, P. Vihma, Elukeskkonna kohanemine kahanemisega. Juhend kahaneva rahvastikuga piirkondade eluaseme valdkonna ümberkorraldamiseks ja kasutusest väljalangenud korterelamute lammutamiseks. Linnalabor, 2021. <https://www.google.com/url?q=https://www.fin.ee/media/5965/download&sa=D&source=docs&ust=1682596968472177&usg=AOvVaw342CK-evjZzeLppykabFM> (vaadatud 5. III 2023).

20 M. Derlõš, K. Kljavin, J. Pirrus, Kahanemisega kohanemine: Eluaseme valdkonna ümberkorraldamine ning koostöö erinevatel tasanditel. – Linnalabor, 2020. <https://www.google.com/url?q=https://www.fin.ee/media/2455/download&sa=D&source=docs&ust=1682597854671961&usg=AOvVaw3PM1HpsQTA7UyvKAUIUVy> (vaadatud 5. III 2023).

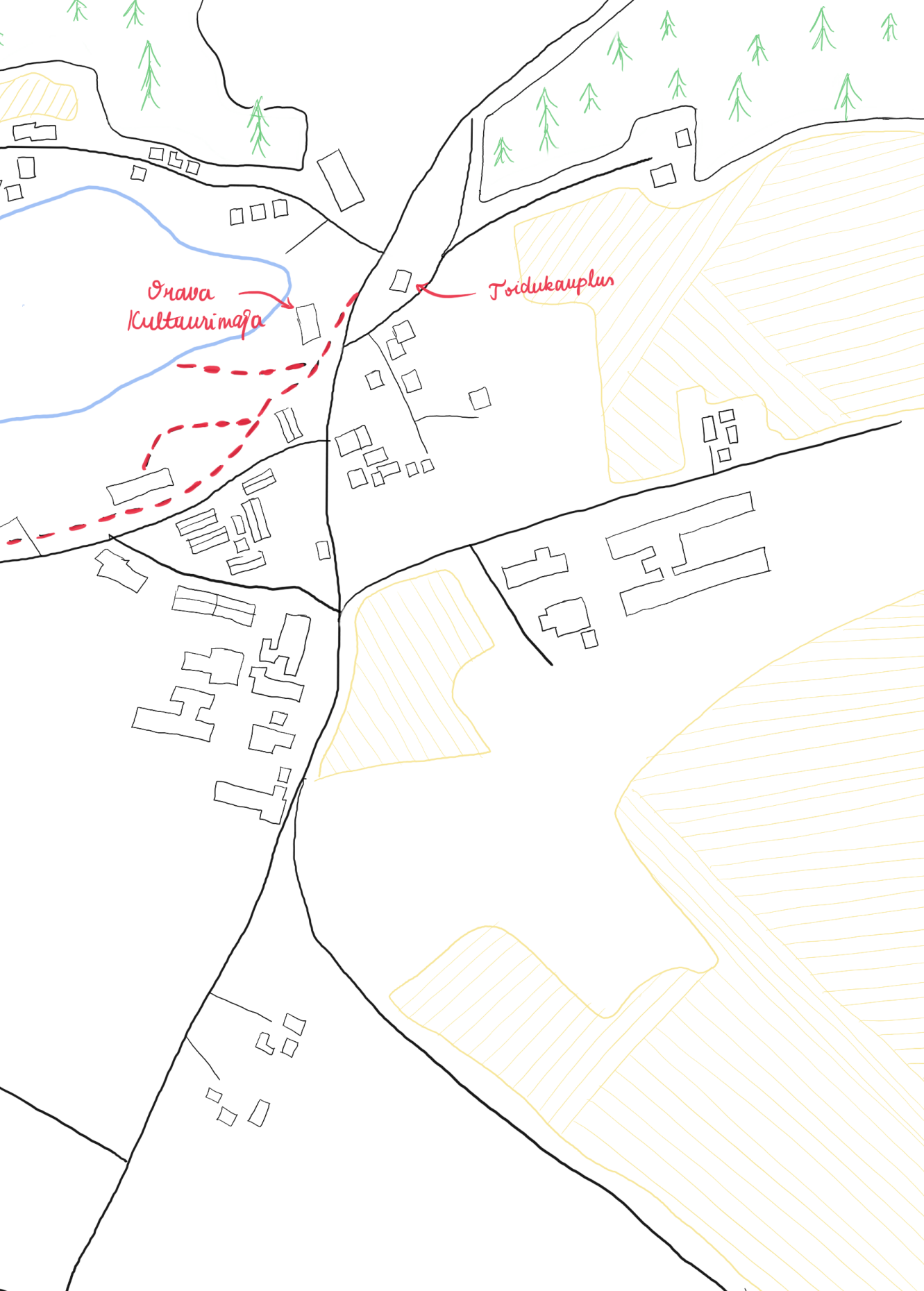
21 [Autor märkimata], Suunised kahanevate piirkondade säästlikuks ruumiliseks planeerimiseks. – Rahandusministeerium, 2015, lk 6. <https://planeerimine.ee/static/sites/2/suunised-kahanevate-piirkonade-planeerimiseks.pdf> (vaadatud 5. III 2023).

2. peatükk

Orava

Grava
Kool

Snava
Kultuurimaja

Toidukauplus

Orava küla

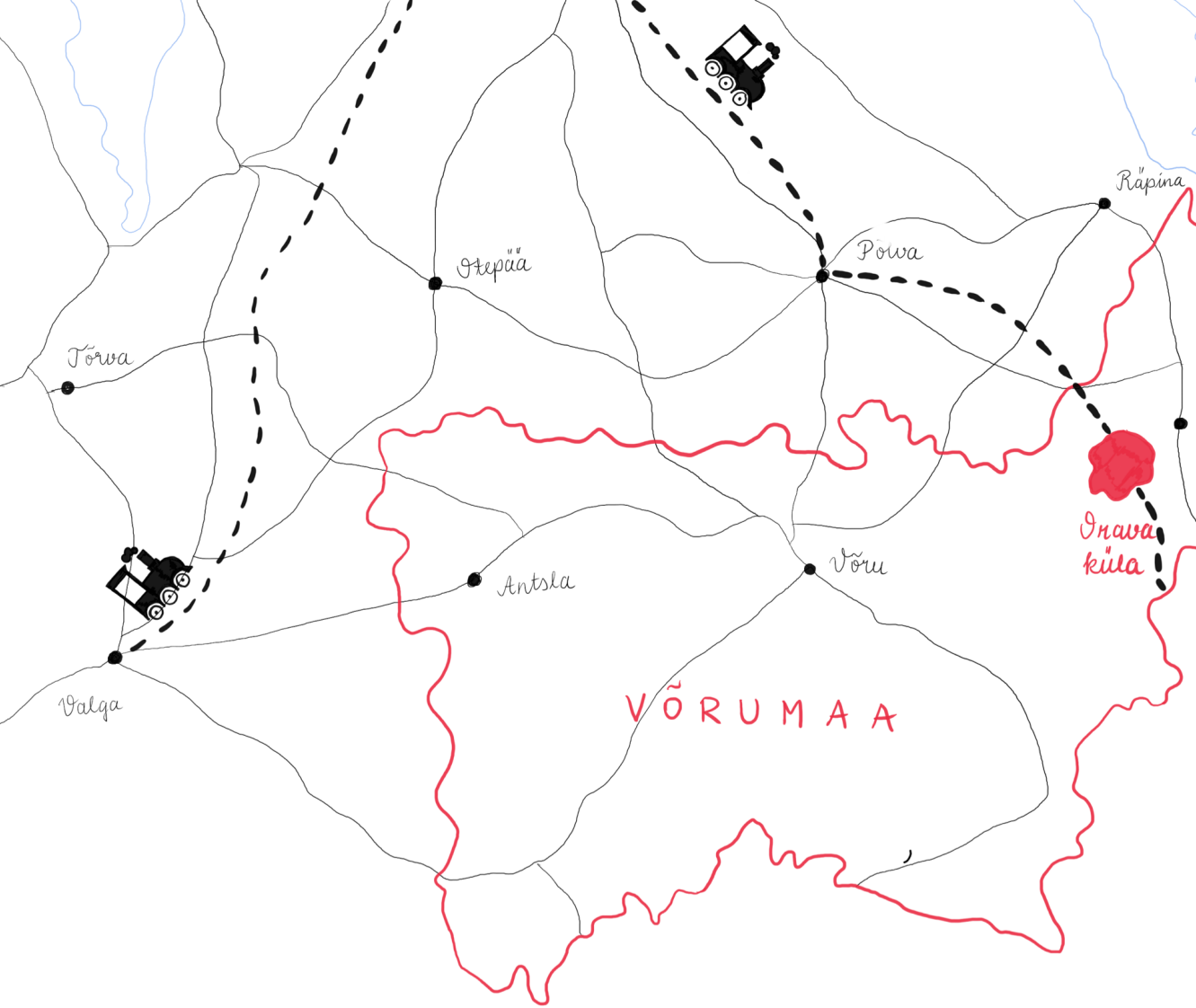

vanad
↑ tööstushooneid

korterelamud

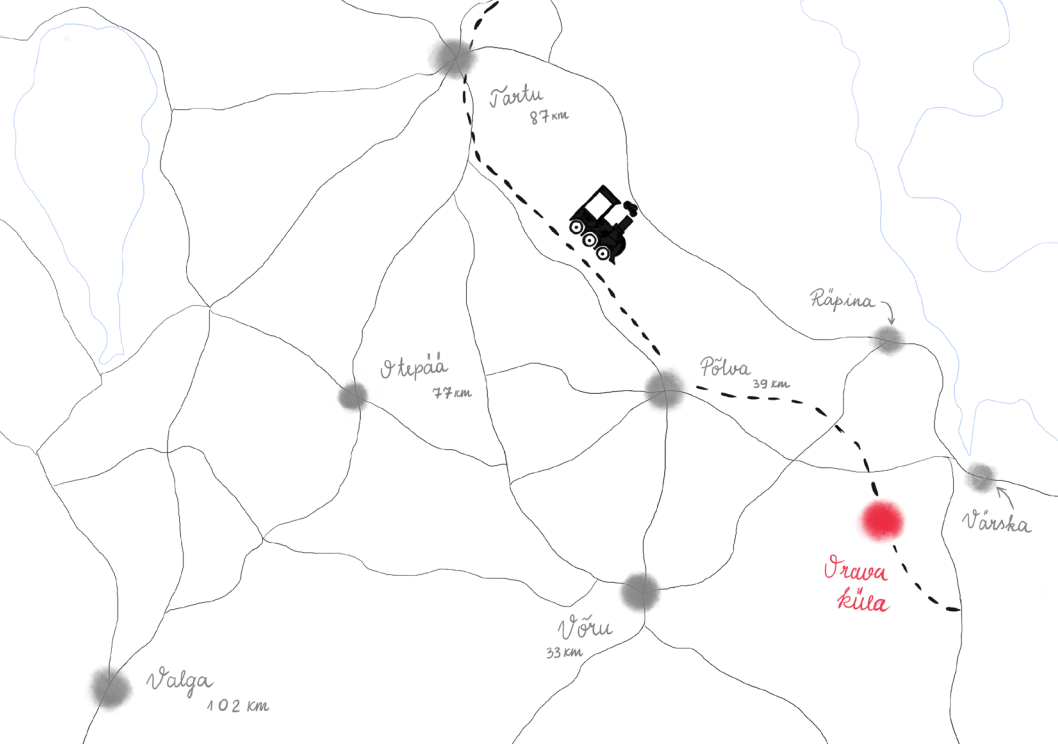

↓
kultuurimaja

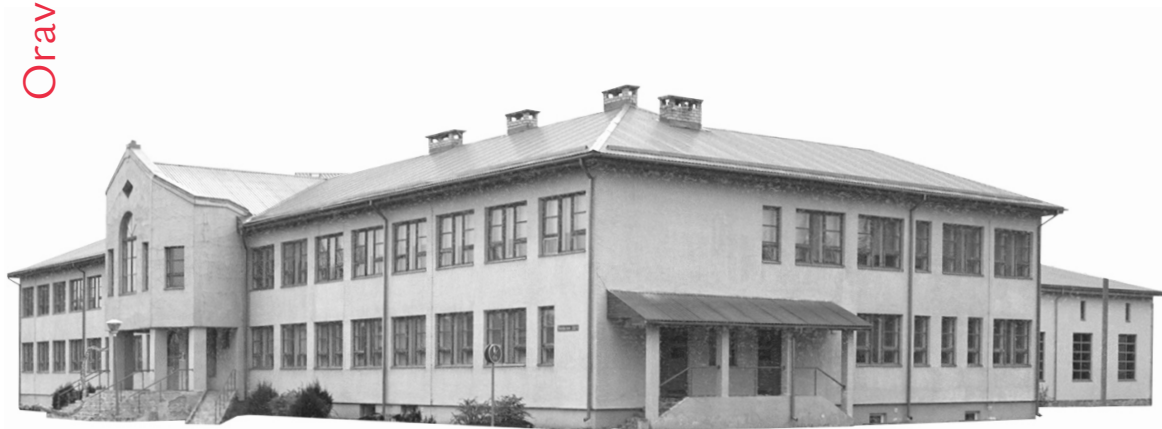

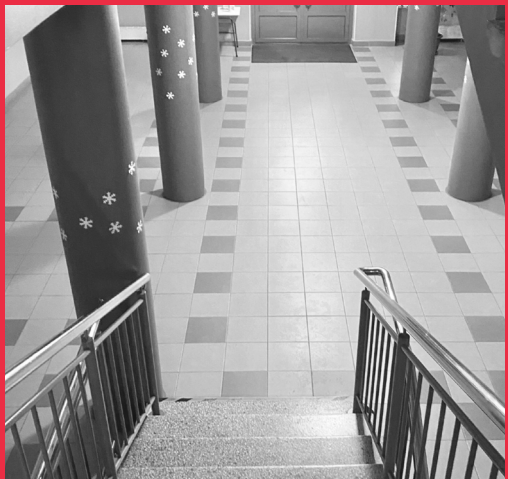

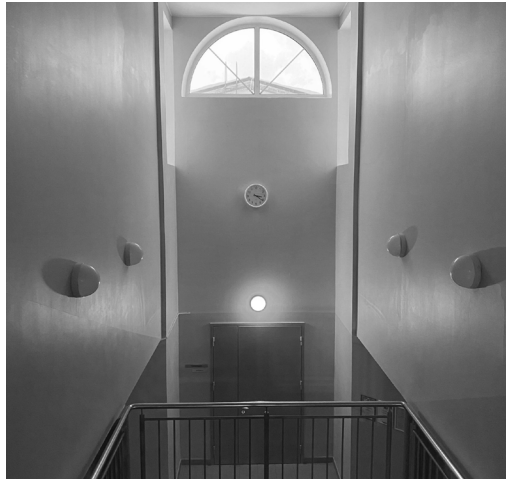
toidukauplus

Orava Kool

2.1 Kool hoiab elu Orava piirkonnas

Orava küla asub Eesti kagupoolseimas punktis, Võrumaal. Küla lähimad tõmbekeskused on Võru (32 kilomeetrit) ja Põlva linn (39 kilomeetrit). Kui vaadata kaugemale, siis on Võrumaa elanike seas populaarseks tõmbekeskuseks ka Tartu (Orava külast 87 kilomeetri kaugusel)²², kuhu sõidetakse igapäevaselt tööle ja/või mõned korrad nädalas vaba aega veetma.²³ Orava küla ühendab aastaringselt teiste linnadega Tallinn-Tartu-Koidula rongiliini.²⁴ Tulevikus on lootust ka Võru-Koidula reisirongiliikluse taasavamisele.²⁵ See tagaks kiirema transpordiühenduse Orava ja Võru linna vahel ning pakuks omakorda võimalust Orava küla elanikele töötada lähimas tõmbekeskuses.

Kui kogu Eesti rahvaarv on viimastel aastatel tõusnud, siis elanikkond Orava piirkonnas on langenud. Võru vallavanema Kalmer Puusepa sõnul võib viimaseid aastaid analüüsides prognoosida ka edaspidiseks rahvaarvu langust.²⁶ 2013. aastal, mil moodustus veel omaette Orava vald (vald koosnes 30 külast ja valla keskuseks oli Orava küla²⁷), elas rahvaloenduse andmetel sealses piirkonnas 687 inimest.²⁸ Orava küla kohta 2017. aastast varasemad andmed puuduvad. Põhjusel, et 2017. aasta haldusreformi järgselt kuulub Orava küla Võru vallale ja täpsed andmed kogu piirkonna elanike osas puuduvad, saab edasist elanike arvu vaadelda näiteks Orava küla piires. Viimase rahvastikuregistri loenduse andmetel (2021. aasta 31. detsembri seisuga) elab Orava külas 220 inimest.²⁹ Info 2022. aasta Orava küla elanike kohta ilmub 2023. aasta maikuu.³⁰

22 [Autor märkimata], Võru valla arengukava 2018–2030. – Riigi Teataja. <https://www.riigiteataja.ee/akt/lisa/4250/9201/8004/LISA1.pdf> (vaadatud 21. XI 2022).

23 K. Puusepp, suuline vestlus autoriga, 10. XII 2022. Märkmed autori valduses.

24 [Autor märkimata], Sõiduplaanid. – Elron, 2022. <https://elron.ee/soiduinfo/soiduplaanid> (vaadatud 22. XI 2022).

25 A. Breidaks, Nursipalu laiendamine võib reisirongid taas Võrru tuua. – Lõuna-Eesti Postimees, 24. I 2023. <https://lounapostimees.postimees.ee/7697306/nursipalu-laiendamine-voib-reisirongid-taas-vorru-tuua> (vaadatud 24. I 2023).

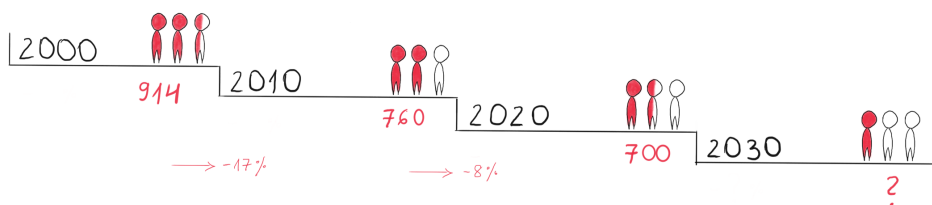
26 K. Puusepp, suuline vestlus autoriga, 10. XII 2022. Märkmed autori valduses.

27 [Autor märkimata], Orava valla põhimäärus, § 3. Orava valla elanik ja haldusterritoorium (2). – Riigi Teataja. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13314512> (vaadatud 21. IV 2023).

28 [Autor märkimata], Rahvaarv, pindala ja asustustihedus haldusüksuse või asustusüksuse liigi järgi, 1. jaanuar (2001–2017). – Eesti Statistikaameti andmebaas. https://andmed.stat.ee/et/stat/Lepetatud_tabelid__Rahvastik.Arhiiv__Rahvastikun%C3%A4itajad%20ja%20koosseis.%20Arhiiv/RV0291/table/tableViewLayout2 (vaadatud 4. IV 2023).

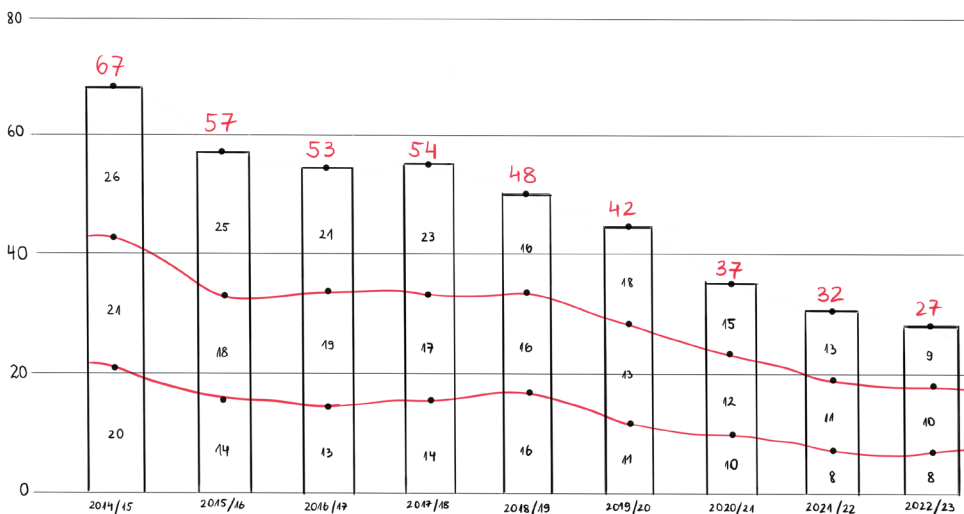
29 [Autor märkimata], Asukohastatistika ja ruumandmete kaardirakendus. – Eesti Statistika andmebaas. <https://estat.stat.ee/StatistikaKaart/VKR> (vaadatud 21. IV 2023).

30 Eesti Statistika andmebaasi infoteotaja, telefonikõne autoriga, 21. IV 2023. Märkmed autori valduses.

III 5. Orava piirkonna elanike arvu kahanemine ja prognoos 2000.–2030. aastani.

Andmete allikad: 1) [Autor märkimata], 2000. aasta rahva ja eluruumide loendus. – Eesti Statistikaameti andmebaas <https://www.stat.ee/sites/default/files/2020-07/RV200101.pdf>; 2) [Autor märkimata], Rahvaarv, pindala ja asustustihedus haldusüksuse või asustusüksuse liigi järgi, 1. jaanuar (2001–2017). – Eesti Statistikaameti andmebaas. https://andmed.stat.ee/et/stat/Lepetatud_tabelid__Rahvastik.Arhiiv__Rahvastikun%C3%A4itajad%20ja%20koosseis.%20Arhiiv/RV0291/table/tableViewLayout2 (vaadatud 04. IV 2023).

Ill 6. Orava Kooli õpilaste arv kolme kooliastme lõikes.

Diagrammi andmete allikas: Orava Kooli raport. – Haridussilm, <https://www.haridussilm.ee/ee/valdkondlikud-raportid/kooli-raport/pohikool> (vaadatud 21. XI 2022).

Kohalike elanike väljaränne on oluliselt mõjutanud Orava koolielu. Orava Kooli õpilaste arvu kahanemine on viimase viie aasta jooksul olnud muret tekitav, sest langus on olnud võrdlemisi kiire. 2022./2023. õppeaasta alguseks õpib Orava põhikoolis 27 õpilast. Õppetöö ühtlasemaks jaotuseks on neist moodustatud viis õpperühma.³¹ Numbriliste näitajate muutusi on viimasel aastal tugevalt mõjutanud mitme suurepere külast väljakolimine. Küll aga ei ole see põhjuseks, miks Orava Kooli õpilaste arv on nii madalale langenud.

Peamiseks põhjuseks on see, et kooli lõpetanud noored ei tule enam kodukanti tagasi. Kauges piirkonnas puuduvad võimalused kõrghariduseks ja motiveeriva tasuga tööks. Maal elavad ja tömbekeskustes töötavad lapsevanemad viivad järeltulijad linna lasteada ja kooli, sest nii on elu logistiliselt lihtsam. Mitmed pered kolivad sootuks linnale lähemale, et vähendada transpordile kuluvat aega ja laiendada võimalusi vaba aja veetmiseks. Keskmise Eesti põhikooli mõistes on Orava Kooli õpilaste langusnumbrid küll väikesed, kuid võrreldes tänast õpilaste arvu aastate tagusega, on erinevus siiski märkimisväärne. 2018. aastal õppis Orava Koolis 48 õpilast, mis tähendab, et tänaseks on õpilaste arv

viie aastaga langenud 13,4%. Mis veel olulisem, kooli hiilgeaegadest, 2000. aastast meenutavad pikemaajased õpetajad lastest tulvil koolimaja koridore ning rohkelt tähtpäevi ja pidustusi.³² Kooli kulud on Võru valla koolidest kõrgeimad, sest ruumipind ühe õpilase kohta on suurim.³³ Orava Kool säilitas 2014.–2021. aasta perioodil teiste Võru valla koolidega võrreldes võrdlemisi stabiilse õpilaste arvu, kuid 2021.–2022. aasta vahemikus toimus õpilaste arvu piirkondlik langus.³⁴ Võru vallas õpib 2021.–2022. kooliaasta andmetel seitsmes üldhariduskoolis kokku 2071 õpilast.³⁵ Täpsemast aruandest selgub, et neist 945 õpib põhikooli astmes.³⁶

31 K. Puusepp, suuline vestlus autoriga, 10. XII 2022. Märkmel autori valduses.

32 E. Säinast, suuline vestlus autoriga, 24. XI 2022. Märkmel autori valduses.

33 K. Puusepp, suuline vestlus autoriga, 10. XII 2022. Märkmel autori valduses.

34 [Autor märkimata], Põhikooli raport: Orava Kool. – Haridussilm. <https://www.haridussilm.ee/ee/valdkondlikud-raportid/kooli-raport/pohikool> (vaadatud 17. XI 2022).

35 [Autor märkimata], Eesti hariduse ülevaade. – Haridussilm. <https://www.haridussilm.ee/ee/valdkonnaraportid/haridus/hariduse-ulevaade> (vaadatud 16. XI 2022).

36 [Autor märkimata], Õppurite detailaruanne. – Haridussilm. <https://www.haridussilm.ee/ee/tasemeharidus/koondvaade/oppurid> (vaadatud 21. XI 2022).

Kohalike elanike väljaränne on oluliselt mõjutanud Orava koolielu. Orava Kooli õpilaste arvu kahanemine on viimase viie aasta jooksul olnud muret tekitav, sest langus on olnud võrdlemisi kiire. 2022./2023. õppeaasta alguseks õpib Orava põhikoolis 27 õpilast. Õppetöö ühtlasemaks jaotuseks on neist moodustatud viis õpperühma.³⁷ Numbriliste näitajate muutusi on viimasel aastal tugevalt mõjutanud mitme suure külast väljakolimine. Küll aga ei ole see põhjuseks, miks Orava Kooli õpilaste arv on nii madalale langenud. Peamiseks põhjuseks on see, et kooli lõpetanud noored ei tule enam kodukanti tagasi. Kauges piirkonnas puuduvad võimalused kõrghariduseks ja motiveeriva tasuga tööks. Maal elavad ja tömbekeskustes töötavad lapsevanemad viivad järeltulijad linna lasteaeda ja kooli, sest nii on elu logistiliselt lihtsam. Mitmed pered kolivad sootuks linnale lähemale, et vähendada transpordile kuluvat aega ja laiendada võimalusi vaba aja veetmiseks. Keskmise Eesti põhikooli mõistes on Orava Kooli õpilaste langusnumbrid küll väiksed, kuid võrreldes tänast õpilaste arvu aastate tagusega, on erinevus siiski märkimisväärne. 2018. aastal õppis Orava Koolis 48 õpilast, mis tähendab, et tänaseks on õpilaste arv viie aastaga langenud 13,4%. Mis veel olulisem, kooli hiilgeaegadest, 2000. aastast meenutavad pikemaegsed õpetajad lastest tulvil koolimaja koridore ning rohkelt tähtpäevi ja pidustusi.³⁸ Kooli kulud on Võru valla koolidest kõrgeimad, sest ruumipind ühe õpilase kohta on suurim.³⁹ Orava Kool säilitas 2014.–2021. aasta perioodil teiste Võru valla koolidega võrreldes võrdlemisi stabiilse õpilaste arvu, kuid 2021.–2022. aasta vahemikus toimus õpilaste arvu piirkondlik langus.³⁴ Võru vallas õpib 2021.–2022. kooliaasta andmetel seitsmes üldhariduskoolis kokku 2071 õpilast.³⁵ Täpsemast aruandest selgub, et neist 945 õpib põhikooli astmes.³⁶

Laste arvu prognoos 2020.–2030. aasta võrdluses näeb Oraval ette piirkondlikku langust. Statistika analüüsist selgub, et 2030. aastaks langeb 0–4 vanuses laste arv 11% ja 5–9-aastaste arv 23% võrra. 10–19-aastaste noorte arv Orava piirkonnas kahaneb 2030. aastaks 29%. See info toetab kohaliku omavalitsuse plaani muuta Orava Kool algkool-lasteaiaks. Noorte hulga vähenemist Orava piirkonnas on palju mõjutanud õppurite siseränne Võrumaa piires. Võru vallavanema

sõnul liigub endiselt rohkem õpilasi vallast linnakoolidesse kui vastupidi.³⁷

Revisjonikomisjoni koosolekul peetud Orava Kooli õppejuhi Hele Krooni ettekandest paistab, et vaatamata väikesele kollektiivile ollakse tegemistes võrdlemisi aktiivsed. Endiselt peetakse lugu riiklikest tähtpäevadest, korraldatakse traditsiooniks saanud kooliüritusi ja võetakse ette ühiseid väljasõite. Kooli huvitegevusse on kaasatud kõik lapsed. Külasse tegutseb avatud noortekeskus, mis asub Orava Kultuurimajas, koolist 700 meetri kaugusel. Noortekeskuse aktiivne kollektiiv on külasse toonud mitmeid populaarseks saanud huviringe. Üheks neist on vibulaskmine, milles on kohalikud noored saavutanud silmapaistvaid tulemusi vabariiklikel võistlustel. Iganädalasel viiakse läbi liikuvaid tegevusi ja korraldatakse mitmeid teemaõhtuid, õpi- ja töötubasid.³⁸

Ei pea kahtlema, et Orava Koolis on võimalik pakkuda kvaliteetset haridust nagu teisteski Eestimaa koolides, kuid paratamatult on see vähese õpilaste arvu juures palju kulukam. Võru Vallavolikogu esimees Georg Ruuda arvab, et kool on küla südameks ning selle sulgemine muudab tulevikus kogu Orava piirkonna elu pimedaks.³⁹ Kui Orava Kool suletakse, jäävad külaelanikele vaid helged mälestused ning kohalikule omavalitsusele järjekordne mahajäetud hoone, millele uus otstarve leida. Puusepa sõnul leidub Võrumaal taolisi ehitisi võrdlemisi palju ning see on ülesanne omaette.⁴⁰ Nii seisab senini tühjana 2019. aastal suletud Pikakannu Põhikool, millele lähitulevikus kasulikku funktsiooni ei nähta. Sealjuures Pikakannu kogukonnal on raske näha südamelähedast maja kasutuna seismas. Piirkondliku elu hoidmisel on kogukonnal oluline roll. Kooli sulgemisel saab elu hääbumist Orava piirkonnas ära hoida vaid tugev seltskond inimesi, keda seovad külaga perekond, mälestused ja kohalik kultuur.

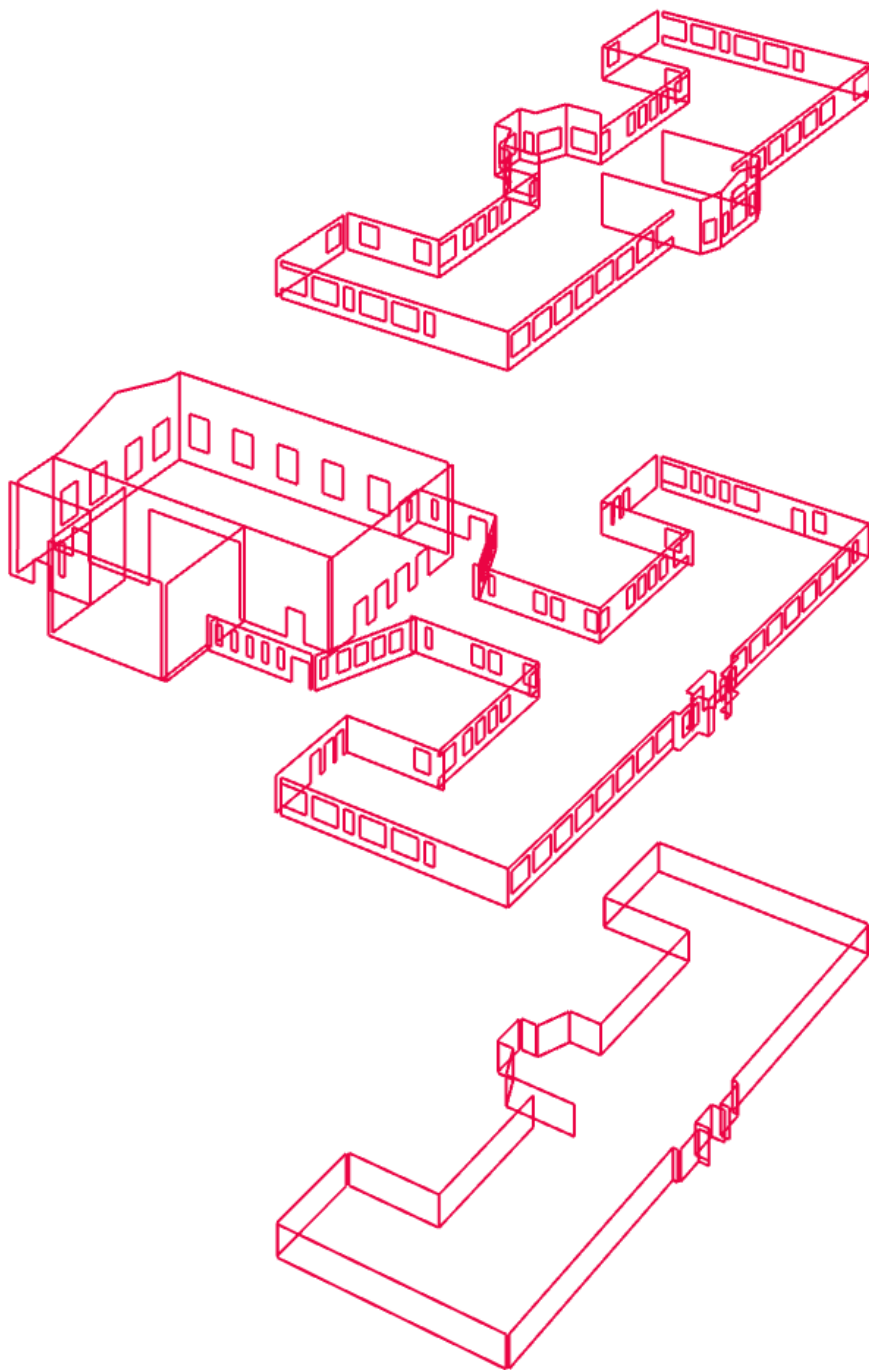
37 K. Puusepp, suuline vestlus autoriga, 19. IX 2022. Märkmel autori valduses.
38 [Autor märkimata], Orava Noortekeskus. – Facebook. <https://www.facebook.com/people/Orava-Noortekeskus/100066392840822/> (vaadatud 10. X 2022).

39 Revisjonikomisjoni arutelu Orava Koolis, 8. XII 2022. Märkmel autori valduses.

40 K. Puusepp, suuline vestlus autoriga, 10. XII 2022. Märkmel autori valduses.

2.2. Külastused ja osalusvaatlus

Olen varemgi Orava külas käinud, kuid mitte kunagi teadlikult uudistava pilguga ringi uitanud. Võtsin ette teekonna Oravale ühel oktoobrikuisel neljapäeval, mil puud olid veel kirjud, kuid maapind juba külm. Orava küla asub Võru linnast kolmekümneminutilise sõidu kaugusel. Hoolimata sellest, et linnast viib külla ka ühistransport, valisin seekord liiklusvahendiks auto. Sõidu ajal löid meeleolu lookeva tee ääres hajali paiknevad eramajad, aasal rohtu söövad lehmakarjad ja tohutud linnuparved, kes olid suuna lõunamaa poole seadnud. Orava külale lähenedes asustus tihenes ja märkatas võis isegi mõnda kohalikku koolilast kõrvaklapid peas mööda teeäärt nõutult ringi kõndimas. Oli see vaid kaks päeva varem, kui vestlesin Orava kooli värske direktori kohusetäitja (edaspidi direktori KT) Tarmo Tammesega, kes oli mind lahkelt nõus koolivaheajal vastu võtma. Auto maja ette parkinud, seadsin sammud koolihoone peakse suunas. Sisse astudes tervitasid mind helelillad seinad ja õpilastest tühjad koridorid. Ehkki olin koolimaja mastaapsust ka juba välisfassaadilt märganud, hämmastas mind sellegipoolest ruumide paljus ja lihtsasti jälgitav ruumiplaneering. Teisel korrusel oli õpetajate toas parasjagu hoogu kogumas kehalise kasvatuses õpetaja sünnipäeva tähistamine, millest ka mind kutsuti osa saama. Suundunud direktori kabinetti, vestlesime Tammesega laiemalt haridusteemadel. Kõnelemine päädis aruteluga kogukonna tähtsusest koolielus. Täna sin direktori KT-d lahke vastuvõtu eest ja palusin loodusainete õpetajal mulle põgusalt koolimaja tutvustada. Mind üllatas see, et linnast võrdlemisi kaugel, mitmete küngaste taga ilmutab end taoline koolihoone. See pakub õppetööks ja sportimiseks justkui kõike vajalikku ja rohkemgi veel, kuid selle asukoht laiemal kaardil tingib õpilaste vähese arvu, mis tõstatab küsimuse – kas mastaapse koolimaja ülalpidamine tasub end ära? Lahkusin Oravalt võrdlemisi nõutu meeleoluga. Möödusin veel noortekeskusest ja raamatukogust, mille ümber võis vaheaja vilju nautivaid õpilasi näha. Astusin sisse külapoodi, vahetasin paar sõna röömsa müüjaga, kes väitis, et olin olnud päeva kolmas ostja.

2.3 Ene Säinasti lugu – „Siiäg ma olõ sündünüq ja siiäg ma jää!”

Vestlus toimus Orava Koolis 13. XII 2022.

Ene Säinast (sünd. 10. VII 1965) on Hanikase külakooli (Orava Kooli eelkäija) endine õpilane, Orava Kooli pikaajaline pedagoog (1987.a – ...) ja küla elanik. 2004–2014. aastatel täitis ta direktori KT rolli. Valimistejärgselt sai temast Võrumaa Haridus-, kultuuri- ja spordikomisjoni aseesimees.⁴² Säinaste on võtnud enda kanda võru keele ja -kultuuri edendamise Orava külas ja ka laiemalt Võrumaal, juhendades Orava Koolis võru keele tunde ja viies läbi selle teemalisi laagreid. Orava Kool on 2021./2022. õppeaastaks üks kümnest säilinud Vana-Võromaa haridusasutusest, kus lõimitakse igapäevaselt õppetöösse ja huvitegevusse võru keelt.⁴³ Säinast tunneb tugevat sidet Võrumaa väikekoolide jätkusuutlikkuse teemal.⁴⁴ Ta praktiseerib igapäevaselt võru keelt ja seetõttu toimus ka meie vestlus kohalikus murrakus.

Orava koolimaja tähistab 2023. aastal 25. sünnipäeva. Tegelikult võib piirkondliku kooli päris sünniaastaks pidada juba 1873. aastat, mil alustas tegevust kolme kilomeetri kaugusel asuv Hanikase Külakool.⁴⁵ Hanikase koolielust on tänavusel Orava Kooli õpetajal Ene Säinastil meenutada palju – pisut tahmased seinad, ahjuküttest soojad klassiruumid ja välikäimla ukse taga tilaga kätepesuks mõeldud nõu. Juba 50 aastat tagasi hakkasid Orava külas levima jutud, et kogukonnale on oma kooli vaja. Noori lastega peresid oli külas palju ja nii sõitis igal hommikul rahvast täis buss Oraval Hanikasele, et õpetajad ja õpilased õigeks ajaks tundi jõuaksid. Säinast meenutab, et 1997. aastal septembrikuus avas ukseid Orava Põhikool, mis tundus kohalikele nagu muinasjutt. Koolimaja oli värske ja pakkus kooliperlele rohkelt mugavusi. Teise korruse avatud aulas said peetud kõik ühised pidustused, isegi kehalise kasvatuse tunnid toimusid selles piiratud võimalustega ruumis. Säinast meenutab, et neil algusaastatel oli maja rahvast täis ja koolielu elav. Seitse aastat hiljem teostati hoonele juurdeehitus ja 2004. aastal sai kool endale 1233,8 ruutmeetri suuruse võimla.⁴⁶ 2011. aasta augustikuus täiendati kooli sportimisvõimalusi veel täismõõtmetes välistaadioniga.⁴⁷ Ajaks, mil kool oli äsja valmis saanud viimased ehitustööd, oli noorte arv Orava külas hakanud tasapisi kahanema. Säinast näeb tagasi vaadates olukorda kui asjade loomulikku käiku, sest aastaid tagasi õide puhkenud noored pered olid ühtäkki vananenud. Enamik täisealisi lapsi kolis piirkonnast välja, mistõttu polnud enam loomulikku piirkondlikku järeltulijate juurdekasvu oodata.

Orava Kooli õpetajate arvamused on küll individuaalselt erinevad, kuid head ühist plaani tulevikuks ei nähta. Suurtes koolides on suured mured, kuid väikekoolides on murekohti veel rohkem. Välja pakutud idee avada Oraval õpilaskodu nõuab ühest küljest suuri rahalisi investeeringuid, teisalt missioonitundega koolijuhti. Säinast loodab, et mis tahes toob tulevik, säilivad muudatustega vanad traditsioonid ja kooli eripära. Samas peab ta oluliseks uuendus- ja edumeelsust.⁴⁸

41 [Autor märkimata], Õpetajad. – Orava Kool. <https://orava.edu.ee/toopakumised/opetajad-2#opetajad> (vaadatud 18. XI 2022).

42 [Autor märkimata], Komisjonide koosseisud. – Võru vald. <https://voruvald.ee/komisjonide-koosseisud> (vaadatud 13. XII 2022).

43 [Autor märkimata], Kooliõpe. – Võru Instituut. <https://wi.ee/et/tegemised/kooliõpe/> (vaadatud 27. IV 2023).

44 E. Säinast, suuline vestlus autoriga, 24. XI 2022. Märkmed autori valduses.

45 [Autor märkimata], Hanikase Kool läbi aastate. – Orava Kool. <https://orava.edu.ee/toopakumised/hanikase-kool-labi-aastate-2> (vaadatud 13. XII 2022).

46 [Autor märkimata], Orava Kooli võimla-aula. – Spordikoolituse ja -Teabe SA. <https://www.sport.ee/et/ehitus/836/page-faq.html#sportimispaigad.objekt-1365-voimla> (vaadatud 13. XII 2022).

47 [Autor märkimata], Orava Kooli spordiväljak. – Eesti spordiregister. https://www.spordiregister.ee/et/ehitus/837/orava_kooli_spordiväljak/detail (vaadatud 13. XII 2022).

48 E. Säinast, suuline vestlus autoriga, 24. XI 2022. Märkmed autori valduses.

49 Samas.

50 Samas.

51 [Autor märkimata], Jumalateenistused. – Pindi kogudus. <https://pindi.eelk.ee/> (vaadatud 13. XII 2022).

Säinast isiklikult majanduslikku probleemi kooli sulgemisest ei näe, kuna on pensioniealine. Sellegipoolest on kohalik koolielu saatnud teda läbi elu ning Orava Koolil on tema südames oluline koht. Ta tunneb töö tegemistest rõõmu ja leiab, et see on hea koht eneseteostuseks. Neil õpetajatel, kes sõidavad koolitunde andma kaugemalt vaid mõnel päeval nädalas, on töökoha kaotamisel väljavaated mõnevõrra paremad kui täiskohaga pensionieelikutel pedagoogidel ja abitöötajatel. Viimaseid ootaks sellisel juhul ees põhjalikud kaalutlused elukoha valiku osas. Võru linnast tulijad leiavad suurema tõenäosusega võrdväärse töökoha ka linnas.⁴⁹

Kas Oraval on just parem kui mujal – seda Säinast ei tea, aga kehvem seal ka ei ole. Orava külas on tema sõnul olemas kõik igapäevaeluks vajalik – kool, toidukauplus, raamatukogu ja noortekeskus. Kultuurimajas toimivad mälumänguõhtud, tegutseb raamatuklubi ja käib koos tantsurühm, kooli võimlas saab mängida saalihokit. Kohalikes elanikes tekitab elevust ka peagi saabuv pakiautomaat, mis täiendab ja lihtsustab tulevikus ostlemisvõimalusi.⁵⁰ Oma kirikut Oraval ei ole, kuid Pindi luterlik kogudus Lasval (kaugus 23 kilomeetrit) peab jumalateenistust igal pühapäeval.⁵¹ Tartu linna sõidab Orava külast autoga veidi üle ühe tunni, mida saab võrdsustada tiptunnil Tallinn-Viimsi marsruudil tööle sõiduga. Orava-Tartu tee eeliseks on aga hõre liiklus ja sellest tingitud ühtlane sõidutempo. Nii ongi mitu kohalikku elanikku seadnud oma töötegemised just rohkemate võimalustega Tartu linna.

2.4 Tulevik

Orava Kooli ootavad ees õppekorralduslikud muudatused. Võru vallavanema Kalmer Puuseppa sõnul on selleks mitu põhjust. Neist olulisemaks peab ta vähest õpilaste arvu ning sellest tingitud kõrgeid majanduslikke kulusid. Sealjuures on keeruline leida kvalifitseeritud õpetajaid, kes oleksid valmis motiveeritult osalisel koormusel töötama. Kõrgetasemeliste õpetajate puudumisel on raske pakkuda noortele kvaliteetselt haridust. Sellele mõttele oponeerib Õpetajate Lehes Orava Kooli pikaajane pedagoog Säinast, kes arvab, et hea õpetaja otsimisel ei pea taga ajama kõrget kvalifikatsiooni, vaid tuleb ära tunda need, kes teevad oma tööd südamega.⁵² See on põhjuseks, miks tuleb Võru valla haridusvõrk üle vaadata, seda korrastada ja läbi viia eesmärkidele ja vallavalitsuse põhimõtetele vastavad muudatused.⁵³ 2022. aasta septembrikuus koostatud koolivõrgu analüüsi kohaselt on kohaliku omavalitsuse üheks ideeks muuta Orava Kool algkool-lasteaiaks ning suunata põhikooliõpe 27 kilomeetri kaugusel asuvasse Kääpa Põhikooli. Kääpa Põhikoolis alustas 2022. aasta septembrikuus õppetööd 160 õpilast⁵⁴ ning õppetööd juhivad Orava Kooliga ühine direktori KT Tarmo Tammes. Kääpa Põhikoolis on Puuseppa sõnul piisavalt ruumi koolipere täienemiseks. Peale selle paikneb Kääpa küla Võru linnale lähemal (kaugus Võru linnast: üheksa kilomeetrit), mis tagab noortele lisavõimalused huvitegevuseks. Kui 2023. aasta seisuga maksab Kääpa Põhikoolis ühele õpilasele hariduse pakkumine rohkem kui 7300 eurot aastas, siis Orava Koolis makstakse ühe noore õppekoha eest peaaegu kolmekordset hinda – üle 17 800 euro aastas.⁵⁵ Viimane muudab Orava Koolis õppimise võrdlemisi hinnaliseks.

Ühisest arutelust Võru Vallavalitsuse liikmetega jäi kõlama, et hariduse kvaliteet on peamine alustala, mis toob noored Võrumaale tagasi. Maakondlikult terviklik haridussüsteem tagab õpilastele tulevikuks selgemad valikuvõimalused, tänu millele on neil hiljem lihtsam elu kodukandiga siduda. Kindlameelse ja teotahelise isiksusena on lapsel võimalus edasi areneda spetsialistiks, kes saab tuua teadmised tagasi kodusse kultuuriruumi, kus on tema sünnikoht. Võru Vallavalitsus saab noorte Võrumaale jäämisele kaasa aidata, toetades ettevõtlikkust ja maal töötamist ning normaliseerides kutseõpet. Arukate noorte kaasamine kohaliku kultuuriellu annab neile võimaluse panustada juba varajases vanuses valla arengusse. Koostöömiv kool ja kogukond paistab eredalt välja ning võib oletada, et see tekitab huvi ääremaa elu vastu ka inimestes kaugemalt Eestist. Lisaks sellele on tänapäeval tähtis roll populaarsetel mõjuisikutel, keda ühendavad tegevused Võrumaaga. Nii mõnelegi võib eeskujuks olla näiteks tuntud Eesti kirjanik Contra (kodanikunimi Margus Konnula, sünd. 22. III 1974) või laulja Mari Kalkun (sünd. 1. IV 1986), kelle tegemisi jälgides süveneb huvi Võrumaa kultuuri vastu.

49 Samas.

50 Samas.

51 [Autor märkimata], Jumalateenistused. – Pindi kogudus. <https://pindi.eelk.ee/> (vaadatud 13. XII 2022).

52 E. Säinast, Seadused on elule jalgu jäänud. – Õpetajate Leht, 2021. <https://opleht.ee/2021/08/seadused-on-elule-jalgu-jaanud/> (vaadatud 13. XII 2022).

53 K. Puusepp, suuline vestlus autoriga, 19. IX 2022. Märkmed autori valduses.

54 [Autor märkimata], Koolipere. – Kääpa Põhikool. <https://koopakool.edu.ee/koolipere/opilased/9-klass/> (vaadatud 18. XI 2022).

55 Aktuaalne Kaamera. Ilm, alates 21 min 38 sek, 2. IV 2023. – Jupiter. https://jupiter.err.ee/1608917291/aktuaalne-kaamera-ilm?fbclid=IwARoPYLSwd_xZ3HrO-8U25RDngmvEM_Eog99P9_epdNOznFdv-R3G16DYrU6k (vaadatud 19. IV 2023).

Võru vallavanema sõnul ei kajastu meedias eredad näited massilisest maale kolimisest Võru vallas.⁵⁶ Sellegipoolest on olukord Võru linnaga võrreldes positiivsem, sest mitmed kohalikud eelistavad kolida just äärelinna, Võru valda. Samuti püüab kohalik omavalitsus motiveerida noori kolima tagasi kodukanti, rahastades riigieelarvest mitmeid projekte. Võru vald pakub võimalust ühekordsele toetusele Kagu-Eesti spetsialistide eluasemete toetusmeetme⁵⁷ ja Haajasustuse programmi⁵⁸ raames.

Eredaid näiteid viimastel aastatel Võrumaal õppetöö sulgenud väiksematest koolidest on mitmeid. Nii saab välja tuua endise Pikakannu Kooli, mis võitles sulgemise vastu alates 2012. aastast, kuid pidi 2019. aasta lõpus leppima kaotusega. Ehkki kogukond oli ühteheidev, oli kooli sulgemise põhjuseks vähene õpilaste arv ja sellest tulenevad raskused hoonet ülal pidada.⁵⁹ Tol ajal Pikakannu Kooli haldav Lasva vald andis 2012. aastal 36 õpilasega põhikooli üle MTÜ-le Pikakannu Kooli Areng. Pärast seda tegutses kool edasi üldharidusliku erakoolina, kuid lõpetas sellegipoolest 2019. aastal tegevuse, sest õppima oli jäänud vaid 10 last.⁶⁰

Maakoolide õpetajad hindavad looduslähedast keskkonda. Mitmeid paelub isegi asjaolu, et kõik ümbruskonna inimesed on teineteisele tuttavad. Koolisiselt annab vähene õpilaste arv võimaluse tegeleda iga lapse erisusega individuaalselt, panustades nii tema arengusse. Sellegipoolest levib pedagoogide seas ka eeltoodule vastakaid arvamusi. Maapiirkonnas puuduvad anonüümsus ja privaatsus, mida suurlinnad pakuvad. Samuti avanevad kohalikel lapsevanematel keskmisest soodsamad võimalused olla õpetaja eraluliste tegemistega kursis.⁶¹ Töö ja eraelu vahelise piiri hägusus võib pedagoogile mõjuda ahistavalt.

Kahanenud õpilaste arv Orava Koolis on vähendanud sealsete õpetajate töökoormust. See on ka üheks peamiseks põhjuseks, miks kohalikul omavalitsusel on keeruline leida õpetajaid. Orava Kooli direktori KT sõnul pole õpetajaid mitte ainult maapiirkonda laske leida, vaid probleem on ka laialdasemalt levinud. Tammes väidab, et kuna õpetajad on haritud inimesed, siis on neil ka suuremad ootused ja kõrgemalt seatud standardid, mis teeb nende heaolu tagamise raskemaks.⁶² Noor alustav pedagoog vajab motiveerivat

Ill 7. Võru valla üldhariduskoolid. Andmed: Võru Vallavalitsus.

töötasu ja täistöökoormust, mida väheste õpilaste arvuga koolid madala omavalitsuse rahastuse tõttu pakkuda ei saa.⁶³ Lisaks on pedagoogide leidmine maapiirkonnas raskendatud, sest peamised kandidaadid on eakad või neil puudub piisav haridus.⁶⁴ Eesti Vabariigi haridus- ja teadusminister Tõnis Lukas on esitanud mõtte, et selle probleemi juures tuleks muuta õpetaja amet piirkonnas atraktiivseks. Selle idee toel tõstetakse näiteks 2024. aastal Ida-Virumaal eesti keeles tunde läbiviiva pedagoogi kuupalka 3000 euroni.⁶⁵

Võru vallas töötab 2023. aasta seisuga üldhariduskoolides 106 ametikohal 135 õpetajat, kellest vaid 2% (kolm õpetajat) on nooremad kui 30 aastat. Peaaegu võrdse osa moodustavad 30–49 (39%) ja 50–59 (36%) vanuseklassi jäävad pedagoogid. Vanemaid kui 60 aastat Võru valla üldhariduskoolides õpetaja ametikohal ei tööta. Analüüsid õpetajate jaotust kõrgema formaalhariduse taseme alusel, saab positiivse tulemusena välja tuua, et 73% (99 õpetajat) Võru valla üldhariduskoolide õpetajatest on omandanud vähemalt magistrikraadi või sellele vastava kvalifikatsiooni.⁶⁶ Haridusametite töötajate arv õpetajate näol ei ole 2014. aastast tänaseni oluliselt muutunud. Sellele vaatamata on vähenenud tugispetsialistide hulk. Seda nihet kompenseeritakse e-logopeedide ja -psühholoogide abil.

	ÕPETAJATE	
	ARV	HARIDUSLIIK
KOKKU: 135	1	Doktorikraad / vastav kvalifikatsioon
	1	Magistri- ja doktorikraadi vaheline kvalifikatsioon
	97	Magistrikraad / vastav kvalifikatsioon
	23	Rakenduskõrgharidus \ Bakalaureusekraad \ neile vastav kvalifikatsioon
	2	Kesk- ja kõrghariduse vaheline kvalifikatsioon
	10	Keskharidus \ vastav kvalifikatsioon
	1	Põhiharidus \ vastav kvalifikatsioon

III 8. Võru valla üldhariduskoolide õpetajate jaotus kõrgema formaalhariduse taseme alusel 2023. aastal.
Andmed: Haridussilm.

HTM-i koolivõrgu osakonna juhataja Raivo Trummal arvab, et esimestes kooliastmetes on oluline tagada kvaliteetne koolilähedane haridus.⁶⁷ Maakooli pidamine pole enamjaolt küll kuluefektiivne, aga on oluline nii praktiliselt kui ka emotsionaalselt. Kooli olemasolu tingib väikekoha säilimise, sest kui külas on kool, ei ole lapsevanem sunnitud lapsele haridustee tagamiseks linna kolima. Samas võib kooli pidada ka kultuuripärandi kandjaks. Sellel on ajalugu ja mälestused, mida põlvest põlve edasi rääkida ja mis hoiavad kogukonda.⁶⁸

-
- 56 K. Puusepp, suuline vestlus autoriga, 19. IX 2022. Märkmel autori valduses.
- 57 [Autor märkimata], Kagu-Eesti spetsialistide eluasemete toetusmeede. – Riigi Tugiteenuste Keskus. <https://www.rtk.ee/meede-kagu-estli-spetsialistide-eluasemete-toetusmeede> (vaadatud 21. XI 2022).
- 58 [Autor märkimata], Hajaasustuse programm. – Võru Vallavalitsus. <https://voruvald.ee/hajaasustuse-programm> (vaadatud 4. IV 2023).
- 59 K. Puusepp, suuline vestlus autoriga, 19. IX 2022. Märkmel autori valduses.
- 60 Samas.
- 61 E. Vaaks, Noored Kooli õpetaja: maakoolis töötades jõuad kõigi õpilasteni. – Postimees, 2. III 2023. https://leht.postimees.ee/7722900/noored-kooli-opetaja-maakoolis-tootades-jouad-koigi-opilasteni#_ga=2.68745873.1031160595.1677761961-1055376154.1677761961 (vaadatud 2. III 2023).
- 62 T. Tammes, suuline vestlus autoriga, 27. X 2022. Märkmel autori valduses.
- 63 Samas.
- 64 K. Puusepp, suuline vestlus autoriga, 19. IX 2022. Märkmel autori valduses.
- 65 [Autor märkimata], Ida-Virumaal eesti keeles õpetavate õpetajate palk tõuseb 3000 euroni. – Põhjarannik, 20. IX 2022. <https://pohjarannik.postimees.ee/7609269/ida-virumaal-estli-keeles-opetavate-opetajate-palk-touseb-3000-euroni> (vaadatud 4. IV 2023).
- 66 [Autor märkimata], Õpetajate detailaruanne. – Haridussilm. <https://www.haridussilm.ee/ee/tasemeharidus/haridustootajad/opetajad> (vaadatud 2. III 2023).
- 67 R. Juurak, Kuni on lapsi, seni on ka väikekool. – Õpetajate Leht, 17. V 2019. <https://opleht.ee/2019/05/kuni-on-lapsi-seni-on-ka-vaikekool/#comments> (vaadatud 13. IX 2022).
- 68 [Autor märkimata], Terevisioon, 23. hooaeg, 12. osa, 18min 15sek. – ERR. <https://etv.err.ee/1608848326/terevision>. (vaadatud 24. I 2023).

3. peatükk

Võru valla haridusvaldkonna arengukava 2023–2030

Karjäärivõimaluste loomine maakohas

Seotus kogukonnaga

Kohaliku kultuuri hoidmine ja arendamine

Konkurentsivõimeline haridus

Lõimitud ja mitmekülgne huviharidus

Ennastjuhtivad ja iseseisvad õppijad

3.1 KOV põhimõtted ja strateegia

Väikekoolidega seotud otsustavad arutelud on pärast 2017. aasta haldusreformi olnud kohalike omavalitsuste oluline osa igapäevatööst. Rahandusministeeriumi planeeringute osakonna juhataja Tiit Oidjärv väidab, et üheks muudatustest tulenevaks positiivseks omaduseks on see, et haldusreformijärgsed langetatud ruumilised otsused on potentsiaalselt läbimõeldumad, sest ühe kohaliku omavalitsuse territoorium on suurem ja see nõuab laiemat teadlikkust ja läbimõtestamist kogu ala kohta.⁶⁹ Seda ideed toetavad Võru Vallavalitsuse haridusvaldkonna arengukava koostamiseks seatud eesmärgid.

Võru valla haridusvaldkonna arengukava strateegilised eesmärgid:⁷⁰

1. Pakkuda kaasaegset, kvaliteetset ja kaasavat haridust.
2. Pakkuda tugiteenuseid, mis tagavad kaasava ja individualiseeritud õppe.
3. Hoida haridusasutused ja kohalik kogukond avatuna kodukandi kultuuri tunnema õppimiseks ja enesearenguks.
4. Teha koostööd teiste omavalitsuste ja organisatsioonidega selleks, et pakkuda õppijatele mitmekülgseid võimalusi individuaalseks arenguks.

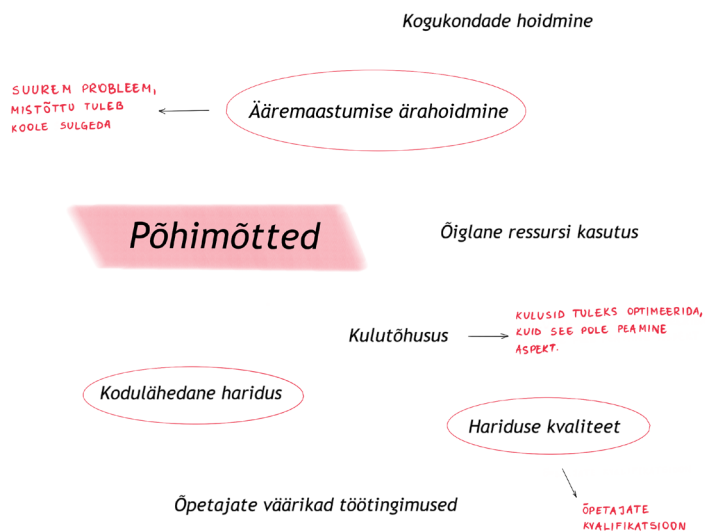
Võru valla 2023.–2030. aasta haridusvaldkonna arengukava eesmärgiks on täiendada õppijate arenguvõimalusi korrastades senist haridusvõrku. Sealjuures on oluline pakkuda kvaliteetset kodulähedast haridust. Võrumaa kultuur on väärtus, mida tuleks veel rohkem haridusse põimida. Kohalik omavalitsus juhindub strateegiast, mis võtab arvesse riiklikke arengusuundi ja piirkondlikke eripärasid. Oluliseks peetakse hariduse kvaliteeti ja õppijate kaasatust, samuti optimeeritud ruumikasutust ja kaasaegset õpikeskkonda.

69 [T. Oidjärv, Haldusreform ja ruumiline planeerimine. – MAJA, 2018, nr 92, lk 77.

70 [Autor märkimata], Võru valla haridusvaldkonna arengukava 2023–2030. https://voruvald.ee/raagi-kaasa/-/asset_publisher/rGqR6gjz6tzN/content/voru-val-la-haridusvaldkonna-arengukava-2023-2030-avalikustamine-08-22-02-2023?redirect=https%3A%2F%2Fvoruvald.ee%2Fraagi-kaasa%3Fp_id%3D101_INSTANCE_rGqR6gjz6tzN%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-2%26p_p_col_count%3D1 (vaadatud 4. IV 2023).

3.2 Juhtrühmade kohtumised

2023.–2030. aasta Võru valla haridusvaldkonna arengukava koostamiseks tulid mitme kuu vältel kokku juhtrühmad, kes koosnesid erinevatest vallaametnikest ja valla üldhariduskoolide juhtidest. Arengukava loomise protsessi viisid läbi ettevõtte AS STRATLAB konsultandid. Esimestel kohtumistel sõnastati Võru valla haridusvaldkonna põhimõtted ning seati tulevikuks strateegilised eesmärgid.

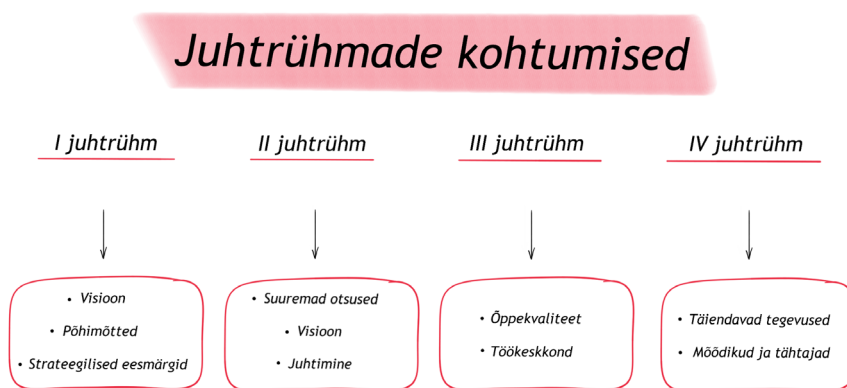
Ill 11. Võru Vallavalitsuse haridusvaldkonna põhimõtted.

Otsustati, et koostatud arengukavas räägitakse läbivalt õppijast, mitte noorest – selleks, et hõlmata arengukavasse ka täiskasvanud õppijaid. Lisaks täiendati haldusteenuste eesmärki ning kinnitati ühtse koordineerimise idee. Valla strateegiliste eesmärkide loend sai täpsustatud kogukonna seotuse ja koostöö osas.

Haridusvaldkonna strateegilised eesmärgid:

- Haridusvõrgu korrastamine;
- Tugi- ja haldusteenuste kvaliteet ja tõhusus;
- Töökohtade atraktiivsus ja head töötingimused;
- Kogukondlik ja kultuurilooa seotud haridus;
- Koostöö uute võimaluste loomiseks.

Ühest koosviibimistest võtsid lisaks Võru Vallavalitsusele liikmetele ja haridustöötajatele osa ka Võru linna, Võrumaa Arenduskeskuse ja Kutsehariduskeskuse esindajad, kellele tutvustati protsessi järgus arengukava. Külalistelt saadud tagasiside põhjal leiti, et oluline on suunata rohkem fookust ka täiskasvanute haridusele ning leida ühiseid koostöövõimalusi Võru linnaga. Samuti arutati, millised võiksid olla mõõdikud, mis on tarvilikud hariduse eesmärkide täitmiseks. Võru valla üldhariduskoolide tugevusteks loetleti koolide kodulähedust ning väikesest kogukonnast tulenevat suuremat märkamist, toetamist ja individuaalset lähenemist. Sellegipoolest esitab praegune olukord väljakutseid, mis aitavad koolivõrku veel paremaks muuta.

III 12. Juhtrühmade kohtumiste tegevusplaan.

Ühiselt arutati, millisena näeb kohalik omavalitsus Võru valla õpilast 2030. aastal. Peeti oluliseks seda, et Võru valla noor ei oleks vähemat kui pealinna kooli lõpetanud laps. Seda nii haridustasemelt, oskustelt, isikuomadustelt kui ka väärtushinnangutelt. Ühiselt nõustuti väitega, et kohalikul omavalitsusel on noore kujunemisel tähtis roll ning mõtestatud strateegilisi eesmärke täites suudetakse koostöös Võru linnaga luua ühtne koolivõrk. Viimane kasvatab Võru valla lapsest iseseisva ja kohalikku kultuuri tundva isiku, kelle väljavaated tulevikule on avatud.

Ill 13. Kolmanda juhtrühma arutelu.

Juhtrühma kohtumistel vaadati üle Võru valla üldhariduskoolide juhtimine, hooned ja neid puudutavad suuremad otsused tulevikuks. Statistikast ja olulisematest analüüsidest lähtuvalt lepiti kokku, et 2023.–2030. aasta haridusvaldkonna arengukava seonduvalt arutatakse lähemalt kahte teemat:

Mis saab maakonna gümnaasiumiharidusest, kui avatakse uusi riigigümnaasiumeid?

Lapsevanemate soov on, et noor õpiks kodu lähedal ja omandaks keskkooli hariduse. Kodulähedane õpe hoiab pere majanduslikud kulud madalad. Riigigümnaasiumid ei suuda teenindada kõiki õpilasi, sealjuures ei peakski. Täna riigigümnaasiumid on orienteeritud ülikoolieelsele ettevalmistusele. Samuti on riigigümnaasiumi ette seatud vastuvõtutingimused ja ootused kõrged, mistõttu paljud noored kooli ei pääsegi. Maakonna soov on, et noortel oleks alternatiiv ülikoolile. Kõigile riigigümnaasiumite suund ei sobi ja sellepärast on oluline säilitada keskkooli Võru vallas – et hoida avatuna võimalus jätkata ametiõppet või eripärasel huvisuunal. Viimane eeldab keskkoolile oma eripära või suuna lisamist, võiks olla oma nišš.

Võru maakonna põhikooli lõpetajate tänased valikud edasiseks õppeks kodukandis:

- Võru riigigümnaasium (omandatakse keskkooli haridus);
- Võrumaa Kutsehariduskeskus (võimalus soovi korral omandada keskkooli haridus);
- Parksepa Keskkool ja Vastseliina Gümnaasium (omandatakse keskkooli haridus).

Mis saab Orava Koolist? Kuidas lahendada olukord, kus õpilaste arv väheneb? Kuidas hoida ära aeglase kooli „hääbumine“?

Täna peamised väljakutsed, mis esinevad hariduse pakkumisega Orava piirkonnas:

Kooli on jäänud väga väike arv õpilasi, mis tingib raskused vajalike õpetajate ja tugispetsialistide leidmisega. Piirkonna ääremaastumine ja rahvaarvu vähenemine on laiem probleem.

Nõustun arvamusega, et Orava Kooli puhul ei tohiks jääda ootama aastat 2030, vaid tuleks tegutseda ennetavalt, kui olukord ei ole veel kriitiline. Kooli personal on teadlik faktist, et kool sellisel viisil tulevikus enam ei eksisteeri. Sellegipoolest tuleb uurida kogukonnalt, mis on nende soovid ja nägemus. Selleks, et kaasata kohalike arvamusi ja soovide, kutsuti veebruarikuus kokku kaasamistöötuba.

3.3 Revisjonikomisjoni arutelu Orava Koolis 8. XII 2022

Revisjonikomisjoni ülesandeks on kontrollida kohaliku omavalitsuse tegevust.⁷¹ Seetõttu on komisjon osaliselt kaasatud ka Orava Kooli tulevikku puudutavatesse otsustesse. Selleks, et üle vaadata vallavalitsuse tulevikuplaanid ja jõuda ühisele meelele, tulid 2022. aasta detsembrikuu alguses kokku revisjonikomisjon, mõned Võru Vallavalitsuse liikmed ja suur osa Orava Kooli ja Lasteaia kollektiivist. Revisjonikomisjon andis ülevaate Orava Kooli eelarvest ja kuludest ning sellest, kas ja kuidas kooli tegevus vastab varasemalt koostatud arengukavale.

Revisjonikomisjoni esimees Raul Tohv näeb Orava Kooli õpilaste tasemetööde tulemusi analüüsid, et neid saaks parandada. Tema sõnul vastavad statistiliselt vaid 66% Orava Kooli õpetajatest ettenähtud kvalifikatsioonile. See teeb Orava Koolist Võru valla kõige kehve õpetajate tasemega kooli. Koosoleku käigus jõuti ühisele arusaamale, et Orava Kool samaviisi enam tulevikus toimida ei saa ning kooli elushoidmiseks tuleb parim võimalik muudatus käiku võtta.

Revisjonikomisjon pakkus välja kolm tulevikustsenaariumit Orava Koolile:

- jätkata õppetööd endistviisi põhikool-lasteaiana ja mitte sekkuda kooli suhteliselt tempokasse hääbumisse;
- liita Orava Kool täielikult Kääpa Põhikooliga (suunata õpilased Kääpa Põhikooli) ja jätkata Orava külas vaid lasteaiahariduse pakkumisega;
- Säilitada Oraval algkool-lasteaed ja suunata põhikooliosa Kääpa Põhikooli.

Sissejuhatuse järgselt võttis sõna Tarmo Tammes, kes tegutseb 2022. aasta septembrikuust nii Orava kui ka Kääpa Põhikooli direktori KT-na. Tammesel on tuleviku osas kaks nägemust. Üheks neist on idee liita kogu Orava ja Kääpa koolide õppetöö. Ta leiab, et Kääpa Põhikoolis on piisavalt ruumi juurdekasvule ning taoline ümberkorralduslik muudatus võib potentsiaalselt rikastada õpilaste omavahelist suhtlust. Lisaks suurendaks see võimalust leida kõrgemalt kvalifitseeritud täistöökohaga pedagooge ja tõsta seeläbi õppetöö kvaliteeti. 2022. aasta septembrikuu seisuga õpib Kääpa Põhikooli 218 304 ruutmeetri suurusel netopinnal 160 õpilast.⁷² Tammese sõnul on 2002. aastal renoveeritud juurdeehitusega koolimajas avarad klassiruumid ja täismõõtmes võimla. Oluline on ka märkida, et Kääpa Põhikool asub Võru linnast vaid seitsme kilomeetri kaugusel, mis on rohkem kui neli korda lähemal kui Orava Kool. Tõmbekeskuse lähedus pakub noortele enam võimalusi huvitegevusteks ning seeläbi ka viise, kuidas luua olulisi sidemeid edukaks tulevikuks. Haridusandmete portaalist selgus, et Kääpa Põhikooli õpetajad vastavad 2022. aastaks 100%-liselt ette seatud pedagoogilistele nõutele. Viimane teeb sellest Eesti keskmisest (82,45%) kõrgema õpetajaskonna kvalifikatsiooniga kooli.

⁷¹ Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus, §48. Revisjonikomisjon (3). – Riigi Teataja. <https://www.riigiteataja.ee/akt/KOKS> (vaadatud 11. XII 2022).

⁷² [Autor märkimata], Põhikooli raport: Kääpa Põhikool. – Haridussilm. <https://www.haridussilm.ee/ee/valdkondlikud-raportid/kooli-raport/pohikool> (vaadatud 22. IV 2023).

⁷³ [Autor märkimata], Uudised ja teated. Saagem tuttavaks – uus lastekaitse spetsialist Hele Kroon. – Toimetaja: V. Tammes. Rápina vald, 5. VI 2019. http://www.rapina.ee/uudised/-/asset_publisher/pil16q1zBoN/content/uus-lastekaitse-spetsialist-hele-kroon (vaadatud 20. XII 2022).

III 9. Rahva kogunemine.

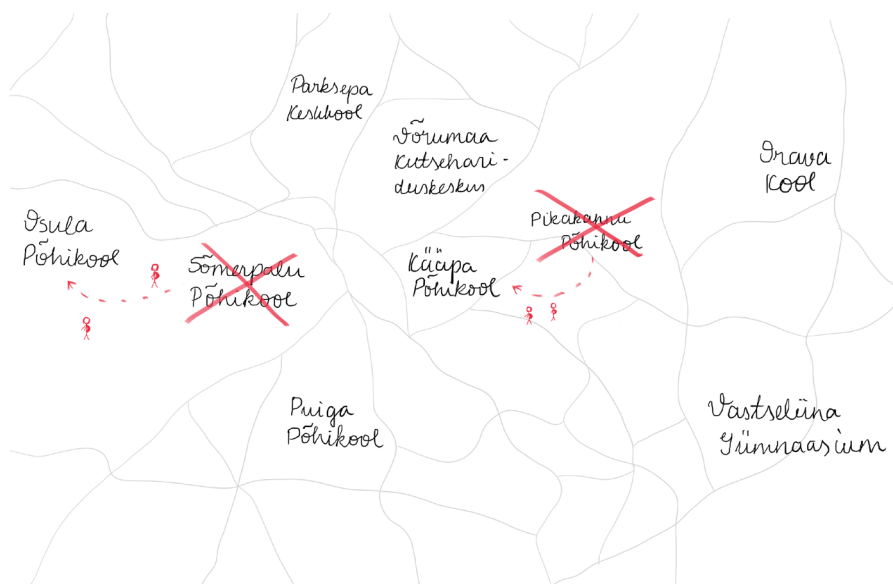
Teise lahendusena näeb Tammes anda mastaapsele hoonele täiendav kasutus ja avada Orava külas õpilaskodu. See oleks tema sõnul viis, kuidas luua juurde kümnekond piirkondlikku töökohta ja rikastada Kagu-Eestit ainukese õpilaskoduga. Hele Kroon, tänavune Orava Kooli õppejuht, kes omab varasemat tööalast kogemust Räpina Vallavalitsuses lastekaitse spetsialistina⁷³, toetab õpilaskodu ideed teadmisega, et Kagu-Eestis on võrdlemisi palju lapsi, kes kasvavad sotsiaalsete probleemidega peredes. Krooni sõnul on Orava külas 3–4 last, kes vajaksid õpilaskodu kohta. Ka teised arutelus osalenud õpetajad nõustusid mõttega, et õpilaskodu oleks vähekindlustatud noortele stabiilne ja turvaline paik normaalseks arenguks. Nad pidasid sealjuures oluliseks asjaolu, et kool suudaks pakkuda õpilastele vajalikku toetust. Sotsiaalse abi kõrval nähti vajadust headele majutustingimustele ja kaugemalt tulijatele transpordikompensatsioonide tagamisele. Suhteliselt koolimaja kõrval, 270 meetri läheduses, asub vallale kuuluv kortermaja, milles tegutses varasemalt lasteaed. Tammese sõnul oleks praktiline taoline algselt elupinnaks loodud ruum õpilaste majutamiseks ära kasutada. See hoiaks ka madalad need kulud, mis kaasnevad kooli ümberkohandamisega osaliseks majutusasutuseks. Võru abivallavanem Piret Otsatalu tunneb sealjuures endiselt muret õpilaskoduks vajaliku personali leidmise osas – kui suur on tõenäosus, et kool koostöös kohaliku omavalitsusega leiab õpilaskodu edukaks toimimiseks kümnekond uut kvalifitseeritud pedagoogi, tugispetsialisti ja muud olulist töötajat? Kas ja kes taolisesse õpilaskoduga kooli ikkagi õppima tuleks? Tõenäoliselt jõuaksid Tammese sõnul tuge vajavad lapsed õpilaskoduga kooli lastekaitse ja vallavalitsuse abil. Tammese sõnul võib õpilaskoduga kooli eeskujuks seada näiteks Noarootsi Kooli, mis võtab vastu lapsi kõigist Eestimaa piirkondadest.

Võru Vallavolikogu esimees Georg Ruuda näeb õpilaskodu küll ühe võimalusena, kuid rõhub sealjuures tõsiasjale, et sellisel juhul peab kool hakkama vastu võtma sotsiaalsete probleemidega lapsi, kelle lisandumine võib vähendada tavaõpilaste osakaalu koolis. Selline näide on 2020. aastal

suletud Krabi Koolist, kus paljud lapsevanemad viisid oma noored õppima hoopis 16 kilomeetrit eemal asuvasse Rõuge Põhikooli. Seda eesmärgil, et nende laps õpiks n-ö sotsiaalselt terves keskkonnas.

Orava Kooli õpetajad õpilaskoduga kaasnevate probleemidega silmitsi seismist ei karda, sest taolisi situatsioone on varemgi ette tulnud. Õpetajad arvavad, et 25–30 õpilaskodu vajava noore kokku saamine ei valmista samuti erilisi raskusi. Kahtluse alla seati hoopis asjaolu, et õpilaskodu jaoks pädevate õpetajate ja tugispetsialistide leidmine võib osutuda väljakutseks.

Kogukond arvab, et kool on küla süda, mis hoiab ja liidab Orava piirkonda. Kooli tuleks ikkagi säilitada võimalikult kaua ja seetõttu nähakse õpilaskodu toimiva variandina. Võrumaal asuva Sõmerpalu Põhikooli sulgemine 2017. aastal oli kogukonnale raske ja valulik protsess, mida kõrvaltvaatajad ise kogeda ei soovi. Sellegipoolest on oluline teha põhjalik uurimistöö ja viia läbi vajalikud analüüsid, millised on õpilaskodu avamisega kaasnevad positiivsed ja negatiivsed muutused.

Ill 10. 2013.–2023. aastatel õppetöö lõpetanud koolid Võru vallas.
 Andmed: K. Puusepp, suuline vestlus autoriga, 19. IX 2022. Märkmed autori valduses.

Kaasamistöötüba 14. II 2023

14. veebruaril 2023. aastal Orava Koolis toimunud kaasamistöötoast võttis osa üheksateist inimest. Esindatud olid Orava piirkonna elanikud, kooli kollektiiv ja lapsevanemad ning Võru Vallavalitsuse töötajad, sh arengukava koostamise protsessi kaasatud liikmed Teaduse ja Kultuuri Sihtasutusest Domus Dorpatensis. Seminaril anti ülevaade Võru Vallavalitsuse põhimõtetest ja strateegilistest eesmärkidest, mida uue haridusvaldkonna arengukava koostamisel arvesse võetakse. Peamiseks seminari teemaks sai haridusvõrgu ümberkorraldamine ja Orava piirkonna tulevik. Diskussioon jätkus osalejate seast tõstatatud küsimustel, mis kerkisid esile välja pakutud kolmest tuleviku stsenaariumist.

1. Kui pikk peaks olema õpilase koolitee? Kui pikk võiks olla noore koolipäev? Kas sealjuures jätkub aega huvitegevuseks?
2. Kust leida õpilaskodu jaoks vajalikku tugipersonali?
3. Linnastumine kui üldlevinud trend. Kuidas külaelu edendada? Millised lahendused aitaksid kogukonda ja elu piirkonnas säilitada?

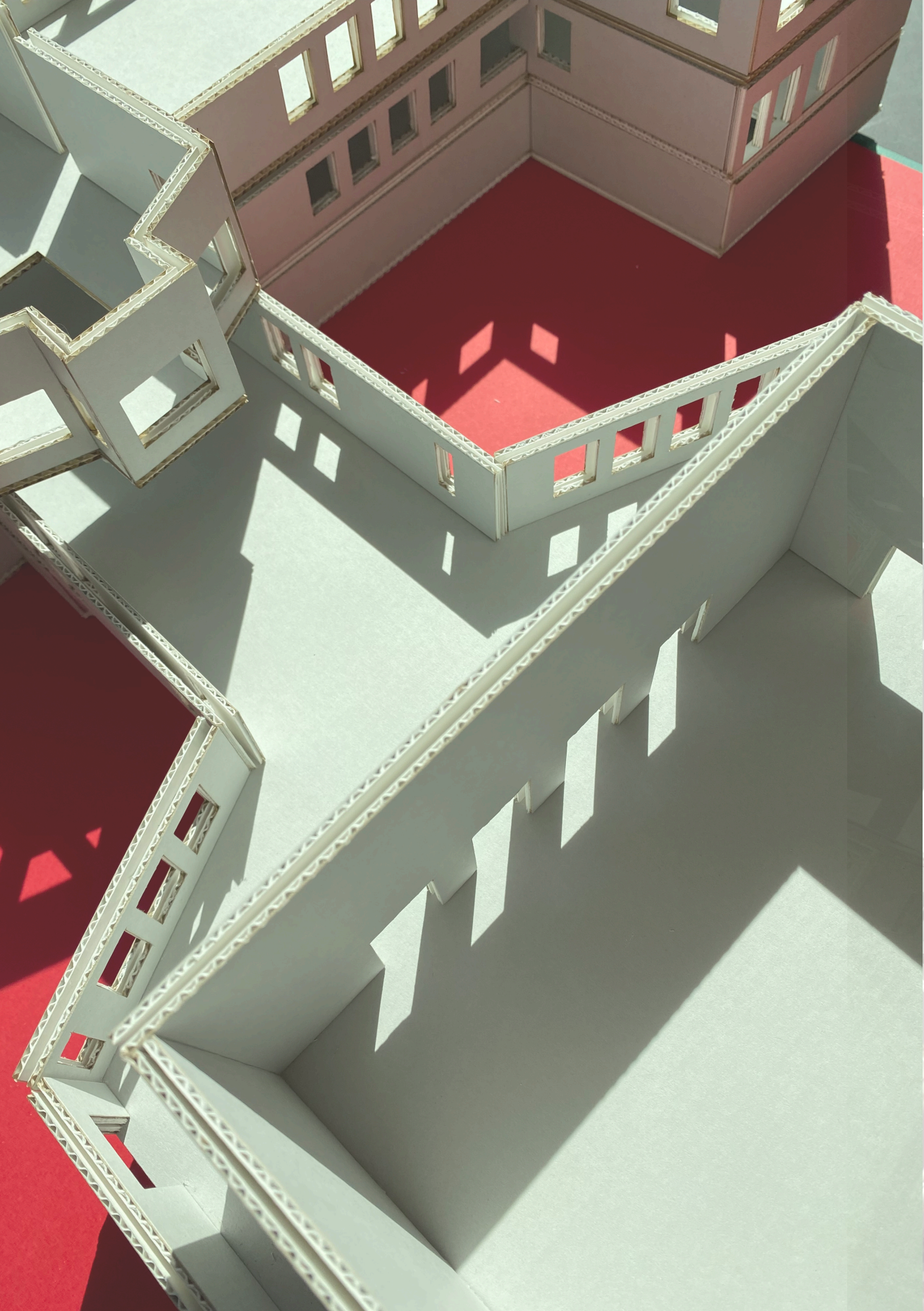
Arutelu tulemusena jõuti suurema küsimuseni, milleks on ääremaastumine. See on protsess, mille üle kohalikul rahval puudub kontroll, kuid millega kogukondlikult kohaneda saab. Selleks, et võtta arvesse rahva häält, kutsuti kodanikke üles ka edaspidi kaasa rääkima ja arengukavaga seotud ideid esitama Võru Vallavalitsuse kodulehel.

III 14. Kaasamistöötüba. Arutelu gruppides.

4. peatükk

Orava Päevakeskus

III 15. Noarootsi Gümnaasium Eesti kaardil.

4.1 „Ruumi om!” – Vajadused ja võimalused

Orava Kool on kaotamas oma esialgset funktsiooni ja täielikku potentsiaalset kasutusväärtust. Selle asemel, et pidada hoone suurt mahtu kasutuks, näen olemasolevat ruumilist ülejääki võimalusena piirkondlikuks arenguks. Nii nagu mitmed teisedki 1990. aastatel ehitatud koolihooned, kiirgab ka Orava koolimajast mastaapsust. Hoone ajalugu ei ole pikk ning koolimaja on hästi hoitud. Mis veel olulisem, kool kannab Orava kogukonnas sümbolväärtust. See on läbi aastate inimesi lähendanud ja toonud neid kokku ühisteks tähtpäevadeks. Koolihoone kannab vilistlaste mälestusi ja on osa külapildist. Arvan, et selle täielik hülgamine võib osutuda piirkondlikult ruumiliseks probleemiks ja mõjuda kogukonnale rõhuvalt. Külapildis on oluline leida hoonetele ajutine otstarve selleks, et neid elavana säilitada. Juhend tühjeneva elukeskkonna kohandamiseks toob välja, et lagunevate ja/või kasutuseta seisvate hoonete kordategemine aitab ära hoida kahanemisega kaasnevat negatiivsust ja ebausku tuleviku suhtes.⁷⁴ Minu hinnangul ei vääri Orava koolihoone lammutamist, sest selle seisukord on hea ja lubab selle edasist kasutamist. Olukorda vaadelda kohanduva taaskasutuse (ingl. k. adaptive reuse) pilgu läbi, kus oma esialgse funktsiooni kaotanud hoonele leitakse uus ja päevakohane.⁷⁵ Usun, et piirkonda võib elus hoida vakantsel hoonele uue funktsiooni leidmine, sest adaptiivsus kui võimalus kohalikuks arenguks võib motiveerida kohalikke elanikke pingutama kogukonna säilimise eest.

Ka juba varasemalt on kooli personal leidnud võimalusi, mis aitavad rahaliselt panustada kooli eelarvesse. Senini on mitmetel suveperioodidel korraldatud kooli võimlas erinevaid spordilaagreid. Välistaadion, pallimängude väljak, korralik sisevõimla ja paarisaja meetri kaugusel asuv Orava järv täidavad mitmete spordialade harrastamiseks vajalikud tingimused. Noorte sportlaste majutamiseks sobivad hästi koolimajas laiali asetsevad klassiruumid. Hoones on pesemisvõimalused, mis on pärast aktiivseid tegevusi vajalikud. Toitlustust saab laagriperioodil korraldada sarnaselt tavapärase õppeperioodi lahendusele. Näen, et Orava küla lokaatsioon Eesti kaardil võib olla atraktiivne asukoht, kus

74 K. Grišakov, K. Paadam, L. Ojamäe, Lisa 1: Ülevaade kahanemisega kohanemise rahvusvahelistest näidetest. – Suunised ruumilise kahanemise analüüsimiseks ja kohandamise strateegia koostamiseks. Tallinn, 2020, lk 12. <https://planeerimine.blogi.fin.ee/wp-content/uploads/2021/05/Suunised-ruumilise-kahanemise-analuusimiseks-ja-kohandamise-strateegia-koostamiseks.pdf> (vaadatud 8. IV 2023).

75 K.–L. Kurik, Kuidas käsitleda ruumilist pärandit? – MAJA, 2022, nr 109–110, lk 4–5.

korraldada kollektiivseid ühistegevusi. Spordilaagrite läbi viimine hoiaks elu hoones ka neil perioodidel, mil kooli kollektiiv puhkab. Sellele, et erinevad organisatsioonid jõuaksid ideeni korraldada suvelaagreid Võrumaal, saab kaasa aidata eesmärgipärane info levitamine, mis kätkeb endas erinevaid võimalusi, mida Orava küla ja koolihoone erinevateks üritusteks pakuvad.

Võru valla haridusvaldkonna 2023.–2030. aasta arengukava koostamisega kaasnenud aruteludest kerkis üles idee muuta Orava Kooli kontseptsiooni ning teha sellest õpilaskoduga riigiasutus. Sarnaselt on lahendatud olukord näiteks Noarootsis, mis asub samuti Eestimaa äärealadel. Noarootsi Gümnaasium kutsus õpilasi kokku üle Eesti ja pakub tasuta majutust koolis õppivale gümnaasiumiealisele noorele. Viimast on toodud oluliseks võimaluseks, mis lihtsustab nii õpilase kui ka lapsevanemate igapäeva.⁷⁶ Noarootsi Gümnaasiumi tegevus rikastab kogu Läänemaa haridust ja pakub õpetajatele täisväärtuslikku töökoostust.⁷⁷ Nagu 2022. aasta detsembrikuus toimunud revisjonikomisjoni koosolekul mainitud, vajab õpilaskodu idee elluviimine suurt rahalist ressursi ja motiveeritud eestvedajat. Projekt nõuab täpsemat analüüsi ja pikemaajalist läbimõeldud plaani, kuid võib sellegipoolest olla potentsiaalne tuleviku kavand. Oraval oleks sellisel juhul Kagu-Eesti esimene kool, mis pakuks noortele tasuta majutust ja tooks kokku õpilasi ka teistest maakondadest.

Suursugune turuhoone, eriilmeline kaubanduskeskus või piirkondlik ajaloomuuseum – ideed, mida lahterdan tänases Orava külas utoopilisteks. Kuna piirkond on kaugel, saab nende mõtete edukuses ja jätkusuutlikkuses kahelda. Sellegipoolest ei saa välistada, et Orava piirkonnast saab ühel päeval omamoodi tõmbekeskus. Miks mitte just teistest eristuva kaubanduskeskuse näol. Sellegipoolest on selge asjaolu, et vähem populaarsete piirkondade külastamine ja massiivne maale kolimine nõuab pöördelist muutust eestlaste elustiilis ja elukoha valikutes.

4.2 Noored põetavad vanu, vanad õpetavad noori

2023. aasta jaanuarikuu seisuga on 20,5% (2197 inimest) Võru valla elanikest vanemad kui 65 aastat.⁷⁸ Sellest saab järeldada, et vanemaelised moodustavad kogu Võru valla rahvastikust võrdlemisi suure osa.

Lähtuvalt sellest, et vanureid on Võrumaal palju, on ka nõudlust hooldekodu kohtadele. Võru vallas tegutseb kolm hooldekodu – Kääpal, Sõmerpalus ja Vastseliinas. 2023. aasta märtsikuu seisuga jagub neist vaid ühes, Vastseliina Hooldekodus (põhineb erakapitalil) veel kümme konda voodikohta uuele kliendile.⁷⁹ Seega on 95% valla hooldekodu kohtadest täidetud. Intervjuust Võru vallavanemaga selgus, et Võrumaal on nõudlus hooldekodu kohtadele suur ning viimase kahe aasta täituvuse statistikat analüüsidis saab ka tulevikuks prognoosida nõudluse edasist kasvu.⁸⁰

Üldhooldusteenust pakkuvatesse asutustesse leiavad sageli tee vanurid, kelle lähedastel puudub võimalus nende eest ööpäevaringselt hoolt kanda. Hooldekodude osaliseks alternatiiviks on Eestis laialt levinud eakate päevakeskused. Need küll ei asenda ööpäevaringset hooldusteenust, kuid on võimaluseks lähisugulastele, kes soovivad hoida sidet esivanematega, olles neist samaaegselt sõltumatu. Päevakeskused on kohtumispaigad, kuhu vanurid on oodatud argipäeva veetma. Päeval ajal leiab neist asutustest mitmekülgseid tegevusi, mida eakaaslaste seltsis harrastada.

76 T. Saarmann, Üle Eesti õpilasi kokku meelitavas Noarootsi gümnaasiumis on õpilasel odav käia. – Maaleht, 10. X 2012. <https://maaleht.delfi.ee/artikkel/65130588/ule-eesti-opilasi-kokku-meelitavas-noarootsi-gumnaasiumis-on-opilasel-odav-kaia> (vaadatud 8. IV 2023).

77 H. Raudla, KOOLIVÖRK. Õpilaste arvu vähenemine ja tugispetsialistide nappus innustab kooli suuremale koostööle. – Õpetajate leht, 18. XII 2020. <https://opleht.ee/2020/12/dsdskoolivork/> (vaadatud 8. IV 2023).

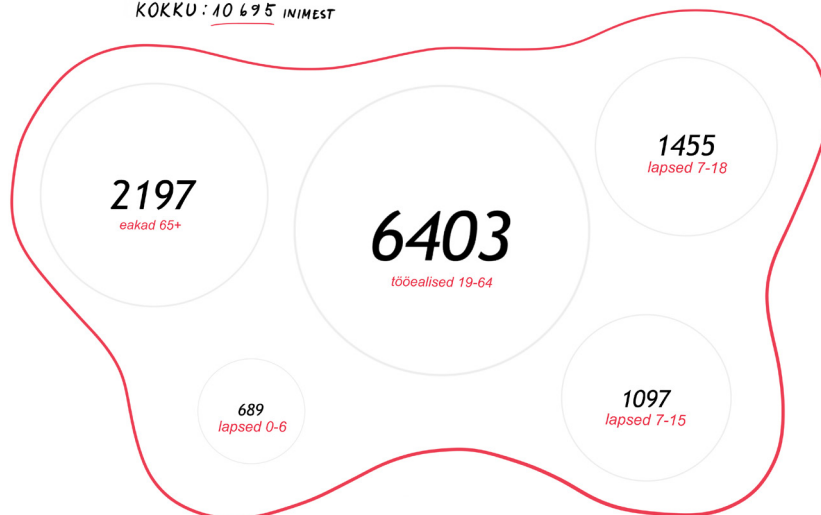
78 [Autor märkimata], Elanike demograafiline jaotus KOV-de kaupa. – Eesti Linnade ja Valdade Liit. <https://www.elvl.ee/elanike-arv> (vaadatud 9. IV 2023).

79 L. Ermel, S. Kartsepp, T. Otsatalu, suuline vestlus autoriga, 6. III 2023. Märkmel autori valduses.

80 K. Puusepp, suuline vestlus autoriga, 19. IX 2022. Märkmel autori valduses.

Võru valla demograafiline struktuur

KOKKU: 10 695 INIMEST

Ill 16. Võru valla demograafiline struktuur 2023. aastal.

Andmete allikas: [Autor märkimata], Elanike demograafiline jaotus KOV-de kaupa. – Eesti Linnade ja Valdade Liit.
<https://www.elvl.ee/elanike-arv> (vaadatud 9. IV 2023).

Elurööm

Lastele loodud värvilised interjöörid ja mänguliselt ruumilemendid lisavad elujõudu.

Uued sõbrad-suhted

Tekivad uued suhted.

Tähelepanu suunamine

Fookus hajub painavatelt muremõtelt ja east tingitud tervishäädelt noorte jälgimisele ja uutele positiivsetele mõtetele.

Kuuluvustunne

Inimeste keskel aja veetmine loob ühtekuuluvustunde.

Koos arenemine

Toimub järjepidev areng ühiste tegevuste kaudu.

Kodune tunne

Laste energilisus meenutab vanuritele minevikku ja need mälestused loovad sooja tunde.

Ill 17. Vastastikulised väärtused: noored ja vanad.

Andmete allikas: L. McDonald, Old People's Home For Teenagers brings generations together to fight loneliness. – ABC News, 30. VII 2022. <https://www.abc.net.au/news/2022-08-30/old-peoples-home-for-teenagers/101385210> (vaadatud 9. IV 2023).

81 [Autor märkimata], Võru Pensionäride Päevakeskus. <http://www.vorupensionar.ee> (vaadatud 11. X 2022).

82 S. Sang, Võru pensionäride päevakeskuse teenekas juht Astrid Hurt hoiab end tegusana. – Võrumaa Teataja, 8. X 2022. <https://vorumaateataja.ee/koik-uidised/elu-ja-kultuur/29965-voru-pensionaride-paevakeskuse-teenekas-juht-astrid-hurt-hoiab-end-tegusana> (vaadatud 11. X 2022).

83 L. McDonald, Old People's Home For Teenagers brings generations together to fight loneliness. – ABC News, 30. VIII 2022. <https://www.abc.net.au/news/2022-08-30/old-peoples-home-for-teenagers/101385210> (vaadatud 9. IV 2023).

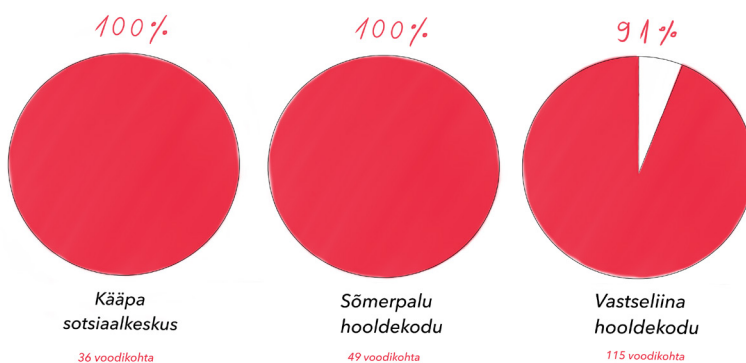
84 Dr A. Somers, The Intergenerational Programme at Nightingale House: A study into the impact on the well-being of elderly residents. London: Nightingale Ham-merson, 2019. https://nightingalehammerson.org/wp-content/uploads/2021/06/IntergenerationalResearch_ExecutiveSummary.pdf (vaadatud 21. II 2023).

Nii samuti tegutseb ka Võru linnas, aadressil Lembitu 2 Võrumaa Pensionäride Päevakeskus. Seal saab suhelda eakaaslastega, vaadata televiisorit, lugeda, kasutada nutiseadmeid ning võtta osa koolitustest, loengutest ja erinevate huvialaringide tööst. See on koht, kus jagatakse muresid ja rõõme või küsitakse nõu lihtsamates igapäevatoimingutes. Pikakannu Kooli pikaajaline õpetaja ja direktor ning Võru Pensionäride Päevakeskuse endine juht Astrid Hurt leiab, et eakate päevakeskuse töösüsteem on kooli omale sarnane. Peamised erinevused on tingitud kohalike vanusest. Asutust külastab päeva jooksul ligi paarsada eakat, kes tunniplaani kohaselt ühiseid tegevusi harrastavad. „Kotost vällä töistõ mano!” (eesti k. „Kodust välja teiste sekka!”) sai möödunud suvel toimunud Võrumaa eakate festivali tunnuslauseks. Selle taga seisab soov, et vanemad inimesed tuleksid rohkem teiste sekka, välja üksildusest ja üksindusest. Minu arvates võtab see ilmekalt kokku tagamõtte, et peaksime ühiskonnas toimima ühtse tervikuna ja kaasama igapäevastes tegemistes veel enam kõiki generatsiooni.⁸¹

Ametis oldud kümnest aastat jääb Hurtile erilisel meelde vanemaealiste soov rääkida ja saada ära kuulatud.⁸² Austraalia tõsielulised telesaadet „Old People’s Homes For 4

Year Olds” ja „Old People’s Home For Teenagers” esitlevad teadlaste eksperimente, milles testiti noorte mõju eakate vaimsele ja füüsilisele tervisele. Samal ajal vaadeldi, kui vastuvõtlikud on lapsed vanemaealistele igapäevases tegevusruumis. Tähelepanekute ja hilisemate vestluste käigus selgus, et vanurid tundsid end lastega koos veedetud ajal kui osana kogukonnast, st esile kerkis kuuluvus- ja kadus üksildustunne. Lisaks toodi välja, et nooremate lastega tegelemine sundis eakaid olema energilisem ja liikuvam, tänu millele ei pööranud nad niivõrd palju tähelepanu vanusest tingitud kehvale enesetundele.⁸³ Varasemalt läbi viidud teaduslik uuring toob välja, et vanad ja noored saavad ühiste tegevuste kaudu jagada mitmeid olulisi väärtusi ja aidata seeläbi kaasa ühe indiviidi arengule. Oleme jõudnud ajajärku, mil ühiskond ei ole harjunud erinevaid ja/või äärmuslikke vanusegrupe igapäevastes tegevustes lõimima. Sellegipoolest on oluline teadlikustada vananemist kui elu loomulikku osa.⁸⁴ Üheks võimaluseks seda praktiseerida, on luua rohkem asutusi, mis integreerivad erinevaid vanusegrupe. Magistr töö disainiprojekt näeb Orava Koolile ette uut kontseptsiooni, mis toob ühte hoonesse kokku lasteaia, algkooli ja eakate hooldekodu.

Võru valla hoolekandeaasutused (2023)

III 18. Võru valla hoolekandeaasutuste täituvus 2023. aastal.

Andmete allikas: L. Ermel, S. Kartsepp, T. Otsatalu, suuline vestlus autoriga, 6. III 2023. Märkmel autori valduses.

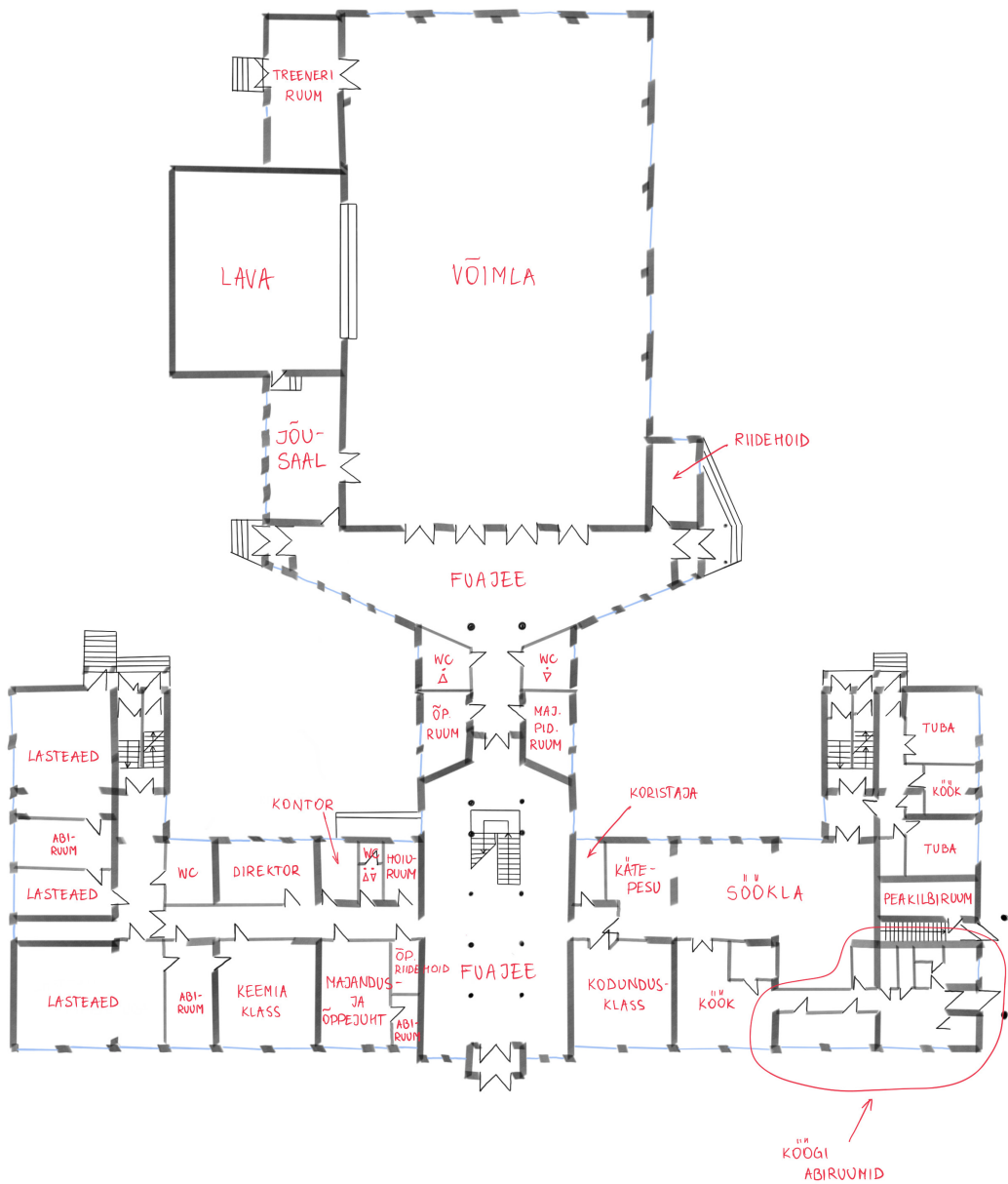
4.3 Disainiprojekt

Eesti 2021.–2022. aasta haridusminister Liina Kersna toob välja, et kiire õpilaste arvu langus on tühjaks jätnud mitmeid ruume suurtes koolimajades ja et viimased on omavalitsustele jalgu jäänud. Nii on olukord ka Orava Koolis. Kersna näeb, et probleemi lahendaks loobumine ideest, et kool nõuab ilmtingimata tervet koolimaja. Selle mõtte illustreerimiseks tõi ta eeskujuliku näite Setomaalt, kus viidi läbi õppekorralduslikke muudatusi ja loodi ühtne haridussüsteem kolme kooli tegevuse jätkamiseks. Sealjuures püüti leida võimalusi, kuidas suurendada õppekohtade arvu, jagades pedagoogide koormust koolide vahel ja viies läbi haridustegevust ka väljaspool koolimaja (nt taluhoonetes, rahvamajades).⁸⁵

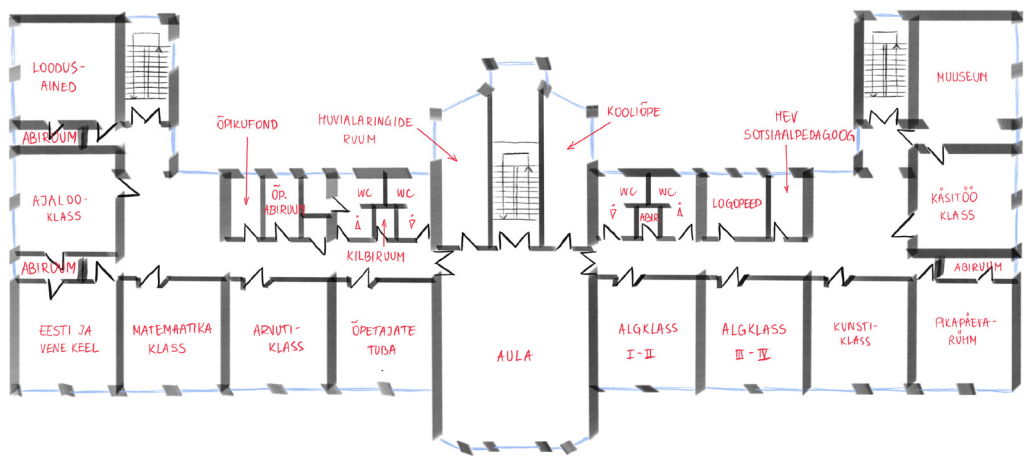
⁸⁵ Aktuaalne Kaamera. Ilm, 18 min oo sek, 2. IV 2023. – Jupiter. https://jupiter.err.ee/1608917291/aktuaalne-kaamera-ilm?fbclid=IwARoPYLSwd_xZ3HrO-8U25RDn9mvEM_Eog99P9_epdNOznFdV-R3G16DYtU6k (vaadatud 19. IV 2023).

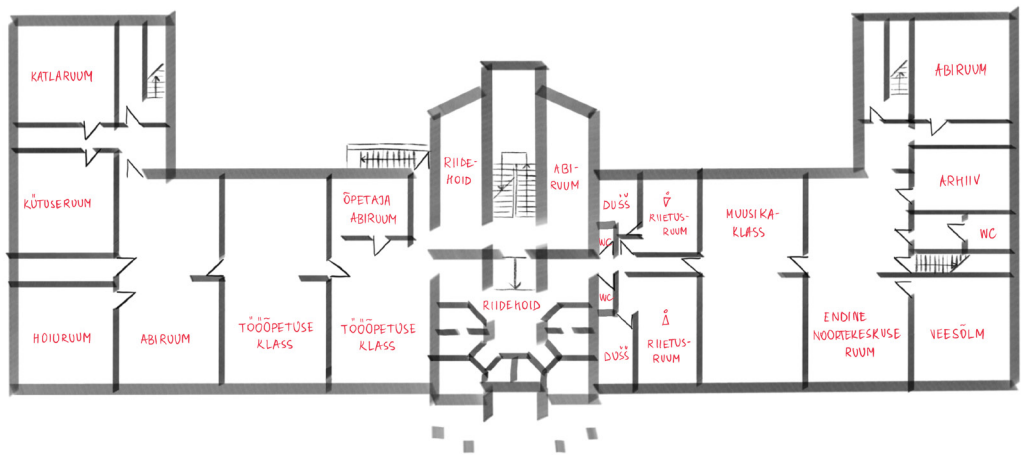

Tänane ruumikasutus Orava Koolis.
Esimene korrus.

Teine korrus.

Keldrikorrus.

Orava koolihoone on küll mahukas ja ruumiderohke, kuid selle arhitektuurile saab väikese tarvitajaskonna juures ette heita ebapraktilisust. Täna leiavad igapäevast kasutust kõik ruumid, sest aastaid tagasi, kui õpilasi oli veel kordades rohkem, sai nii tegutsetud. Igale õppeainele loodi oma klassiruum ja söökla pidi mahutama enam kui nelikümmend õpilast ühel vahetunnil. Näen, et siinkohal oleks kohane vaadata üle tänase väikese kollektiivi tegelikud ruumilised vajadused, sest hüpoteetiliselt saaks 27 õpilasega haridustegevust läbi viia ka kokkuhoidlikumalt ja kordades väiksemal pinnal. Kooli pikaajane pedagoog Ene Sainast arvab, et isegi kui maja on kasutajate silmis ilus ja ruutmeetreid jääb väikese kollektiivi jaoks ülegi, siis potentsiaalsele lisafunktsioonile seal loogilist pinda ei ole. Klassiruumid paiknevad kahel korrusel hoone esiküljes, abiruumid hõivavad enamjaolt kooli sisehoovipoolse osa. Kooli personal on ka varasemalt mõtteis kalkuleerinud ning jõudnud järelduseni, et ümberehitustööd osutuksid olemasoleva hoone puhul ebamõistlikult kulukaks. Võib-olla oleks asjakohane ehitada hoopis uus ja õpilaste arvule vastav koolimaja.⁸⁶

Selle seisukoha tõestamiseks või ümber lükkamiseks käin läbi järgneva mõttekäigu ja kalkuleerin, kas ja kuidas saaks minimaalse sekkumisega hoonesse lisada teenuse (-id), mis aitaksid hoone ülalpidamiskulusid kompenseerida.

VIIS SAMMU UUE LAHENDUSE VÄLJATÖÖTAMISEKS:

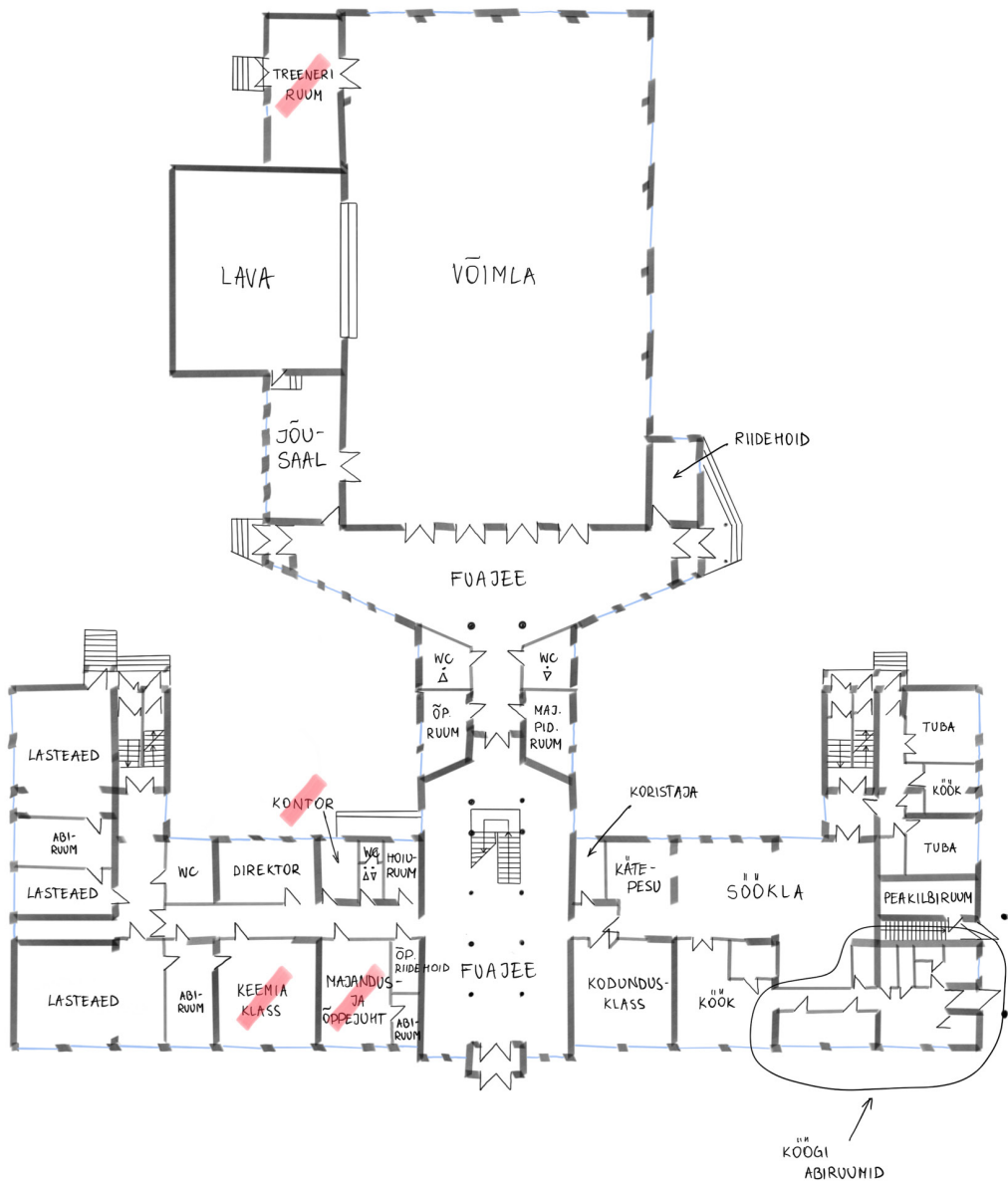
- Koondan õppetegevuse (st kooli ja hoones tegutseva lasteaia) optimaalsemale pinnale.
- Hindan ruumilise ülejäägi suurust ja mahtu.
- Kaardistanud eelmistes peatükkides Orava küla piirkondlikud probleemid ja puudujäägid, leian võimalikke funktsioone või teenuseid, mis tooksid rahvast külasse ja aitaksid kohalikku elu edendada. Valin välja teenuse, mis mahub ruumivajaduselt tühjale pinnale ja sobitub hariduskonteksti.
- Analüüsin kolme tegevusrühma ruumilisi vajadusi ja leian nendevahelisi kattuvusi.
- Leian kontseptsiooni toetava ruumilahenduse.

ESIMENE SAMM - Õppetegevuse koondamine optimaalsemale pinnale

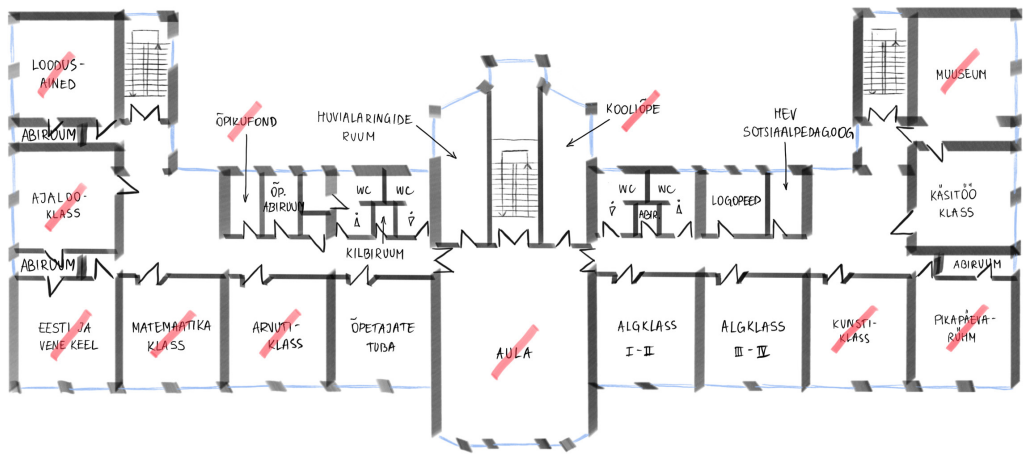
Orava Kooli kollektiivi moodustavad 27 õpilast ja 23 töötajat, lasteaia osa üheksa kasvandikku ja kolm õpetajat.⁸⁷ Selleks, et hinnata, kui suur on tänase võrdlemisi väikse kasutajaskonna juures hoone ruumiline ülejääk, leian esmalt, millised kasutuses olevad ruumid on üleliigsed ja/või ilma milleta saaks edukalt kooli- ja lasteaiategevust läbi viia. Küllastanud koolimaja ja analüüsid korruseplaan, leidsin, et ruumilist kokkuhoidu saaks valdavalt tekitada hoones laialiasetsevate õppeklasside arvelt. Mitmeid õppeaineid saaks läbi viia samas klassiruumis, luues selleks vajalikud tingimused. Samuti lisaksid vaba pinda ruumid, mida täna ei kasutata (nt endine noortekeskuse ruum) või mis on abiruumidena asjade hoiustamiseks ette nähtud.

⁸⁶ E. Sainast, suuline vestlus autoriga, 24. XI 2022. Märkmed autori valduses.

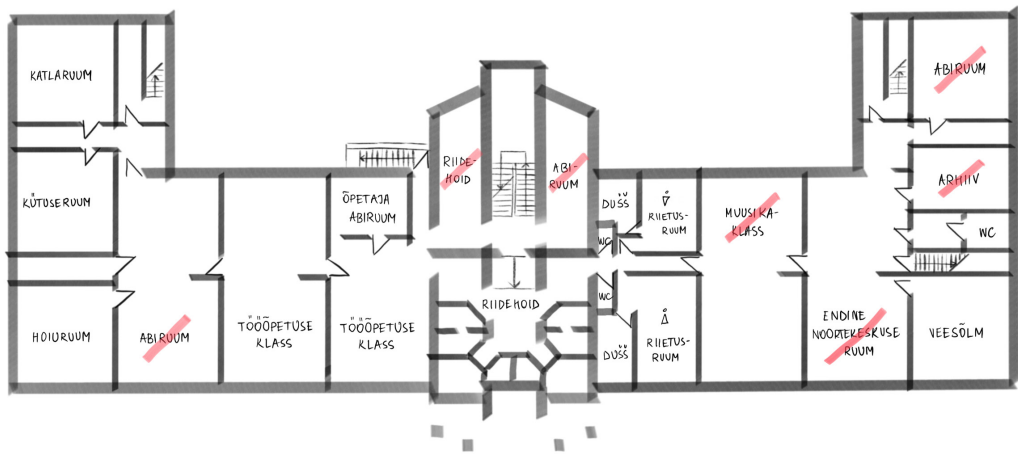
⁸⁷ T. Tammes, suuline vestlus autoriga, 27. X 2022. Märkmed autori valduses.

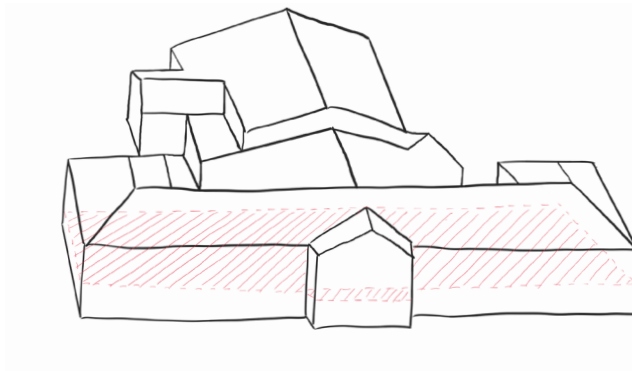
Optimeeritud ruumilahendus. Esimene korrus.

Optimeeritud ruumilahendus. Teine korrus.

Optimeeritud ruumilahendus. Keldrikorrus.

TEINE SAMM – ülejäägi hindamine

Optimeerisin ruumikasutust mitmete vähem oluliste ruumide arvelt ja leidsin, et põhikool ja lasteaed saaksid asetseda pinnal, mis moodustab vaid ühe kolmandiku kogu hoone mahust. Seega ruumiline ülejääk ruumikasutuse optimeerimise tulemusel on ligikaudu 33% kogu hoone mahust.

KOLMAS SAMM – puudujäägid ja võimalused lisafunktsioonideks ning sobiliku lisafunktsiooni leidmine hariduskonteksti

Magistritöö teises peatükis käsitlesin Orava küla probleemistikku. Jõudsin järelduseni, et kohaliku koolimaja täielik sulgemine võib viia järkjärgulise piirkondliku elu hääbumiseni. Selleks, et hoida inimesi Orava külas, tuleb leida mitmekülgseid lahendusi, mis toovad rahvast piirkonda ja edendavad seeläbi kohalikku elu. Peatükis 4.2 selgitasin olukorda, kus valdav osa Võru valla hoolekandeesutustest on täidetud ning nõudlust hoolekoduukohtade järele prognoositakse ka tulevikuks. Ühtlasi töin varasemate uurimuste ja eksperimentide põhjal välja, kuidas rikastab noorte ja vanade jagatud ruum ühiskonda uute väärtustega. Vaadates õpilaste arvu muutuste tuleviku prognoosi 2030. aastaks kõigis kooliastmetes, selgus, et enim arvatakse kahanevat 10–19-aastaste noorte osakaalu koolis. Ka arutelud KOV-ga viisid tõdemuseni, et edaspidi on sobilik hoida Orava Koolis tegusana vaid algkool ja lasteaed. Eelnevates peatükkides kogutud info tulemusena leidsin, et Orava koolimajja lisanduv funktsioon on hoolekandeesutus.

	ALGKOOL	LASTEAED	EAKATE PÄEVAKESKUS
Klassiruumid	✓	✓	✓
WC	✓	✓	✓
Garderoob	✓	✓	✓
Riietus- ja pesuruumid, saun	✓		✓
Spordisaal / -võimla	✓	✓	✓
Söökla ja kohvik	✓		✓
Köök	✓		✓
Abiruumid (koristustarbed, tehniline ruum)	✓	✓	✓
Personali tuba / õpetajate tuba / nurk	✓	✓	✓
Aula / saal	✓	✓	✓
Mängutuba		✓	
Magamistuba / -nurk		✓	
Söögituba / -nurk		✓	
Puhketuba	✓		✓
Lugemistuba	✓		✓
Arvutituba / -klass	✓	✓	✓
Ujula? Jõusaal?	✓	✓	✓
Sotsiaalne tuba (mängud, liikuvad mängud, suhtlus)	✓		✓
Kogukonnaaed	✓	✓	✓
Kasutatud riide nurk	✓	✓	✓
Raamatukogu	✓	✓	✓

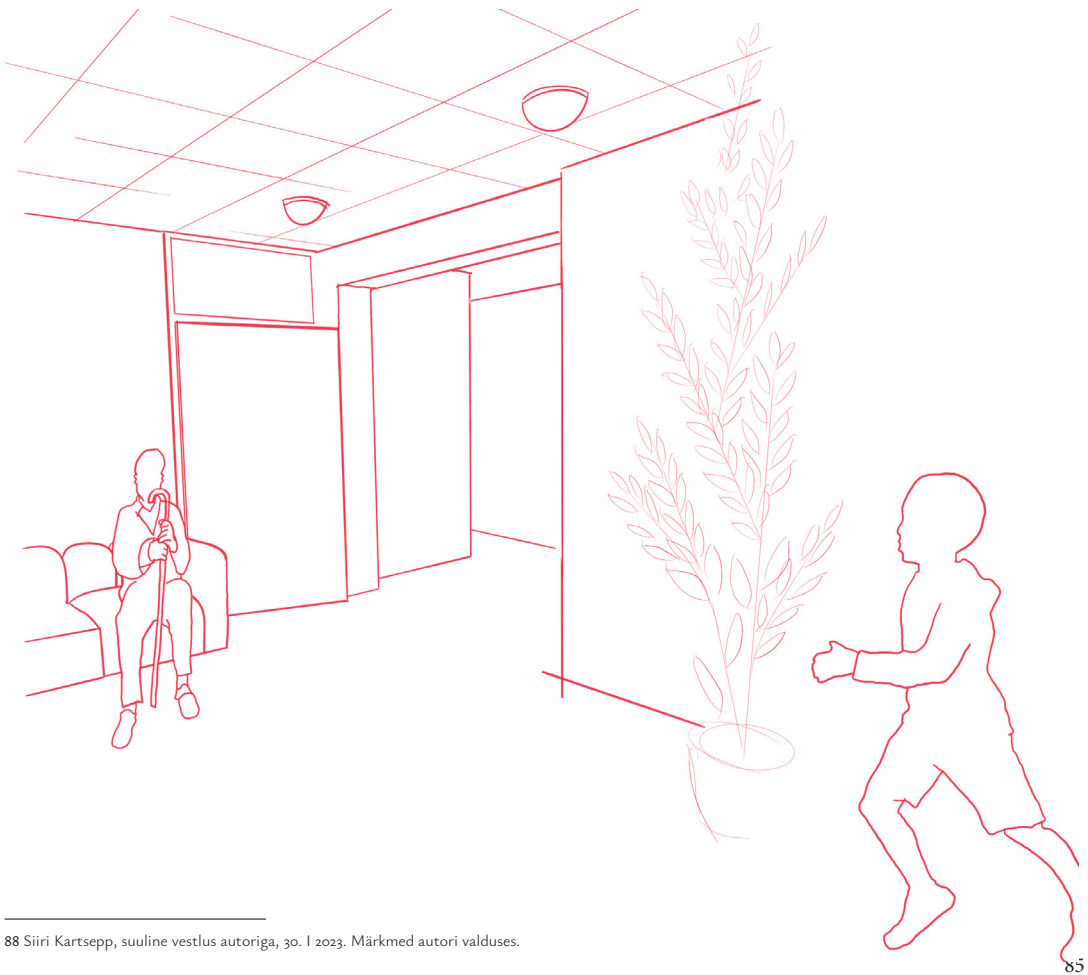
III 19. Analüüs. Kolme tegevusrühma ruumilised vajadused.

NELJAS SAMM - Tegevusrühmade ruumiprogramiline analüüs

Kolme tegevusrühma – kool, lasteaed ja hooldekodu – ruumilisi vajadusi analüüsid leidsin mitmeid kattuvusi. Algkool ja hooldekodu saavad kasutada ühiselt garderoobe ja sööklat. Kõigi kolme tegevusrühma ja kohalike elanike tarbeks võib olla raamatukogu, spordisaal, aula, vaba aja veetmiseks ja huvitegevuseks mõeldud alad ning nende abiruumid. Tööd õppeklassides saab jaotada kooli- ja lasteaialaste ning vanurite vahel tunniplaani alusel.

VIIES SAMM - Kontseptuaalne ruumilahendus

Orava Koolist 27 kilomeetri kaugusel asub üks Võru Vallavalitsusele kuuluvatest hoolekandeesutusest, Kääpa Sotsiaalkeskus. 1994.–2016. aastatel asusid samas majas lisaks hooldekodule ka lasteaiarühm ja raamatukogu. Tolleaegses algsest korterelamuku projekteeritud hoones ümberehitustööd ei teostatud, vaid ruum jagati tunnetuslikult kolme tegevusrühma vahel. Nii sai kõigile kasutajatele ühiseks sissekäiguks majaesine peauks, mille treppi mööda üles tormates tihti lapsed vanuritele jalgu jäid. Tänapäevase ja ka tolaaegse Kääpa Sotsiaalkeskuse juhataja Siiri Kartseppa sõnul oli noorte ja vanade koosviibimisest rohkem rõõmu kui kahju. Lasteaiarühm valmistas ette kontserte ja etendusi, mida eakatel oli tore vaatama tulla. Igapäevaselt käisid mõned lapsed koguni vanuritega jutustamas. Muret valmistasid peamiselt vaid arhitektuursed lahendused nagu näiteks neile sihtgruppidele ebasobilik ruumide jaotus, ventilatsioon või laste jaoks liiga kõrged trepikäsi. Kartsepp rõhutab, et kõik peaaegu tegevusrühmad sobivad ühisel pinnal koos tegutsema. Laste mängimist eemalt jälgimine tekitab vanurites rõõmu. Olulist rolli kannab ruumilahendus ja seda ka õuealal. Tema sõnul saab alati hoonet jagada ja organiseerida nii, et sellest kasu lõigata. Just nii leidis ta, et peamiseks märksõnadeks lähteülesande juures võiksid olla läbimõeldus ja funktsionaalsus. Sotsiaalkeskuse, lasteaiarühma ja raamatukogu vaheline sümbioos katkes, kui hooldekodu hakkas laienemise plaane pidama. Muudatuste kohaselt kolis lasteaiarühm lähedalasuvasse Lasva Lasteaeda Pargihaldjas. Kääpa haruraamatukogu asub alates 2020. aastast Kääpa Põhikoolis.⁸⁸

⁸⁸ Siiri Kartsepp, suuline vestlus autoriga, 30. I 2023. Märkmed autori valduses.

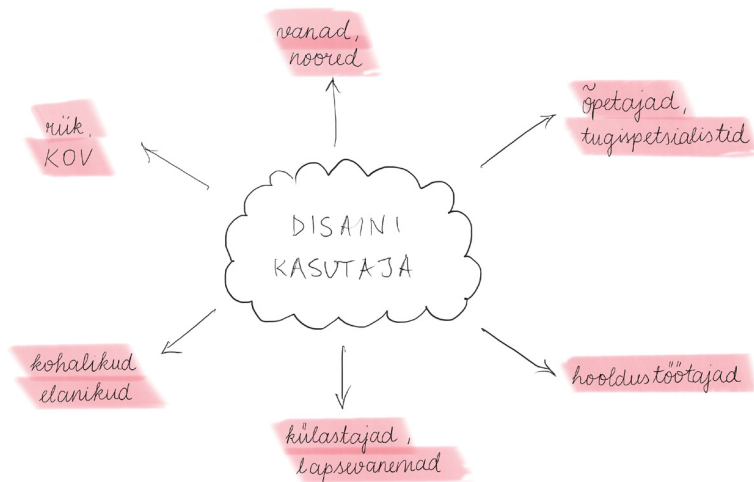
III 20, 21, 22, 23. Siiri Kartseppa fotod Kääpa Sotsiaalkeskusest 2023. aastal.

Ill 24. Siiri Kartseppa foto Kääpa Sotsiaalkeskusest, kui seal asusid ka lasteaiarühm ja raamatukogu.

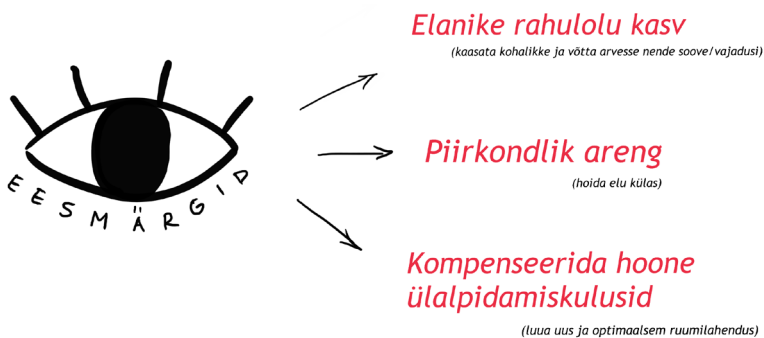
Ill 25, 26. Siiri Kartseppa foto Kääpa Sotsiaalkeskusest, kui seal asusid ka lasteaiarühm ja raamatukogu.

Ill 27. Disainiprojekti sihtgrupp ja kasutajad.

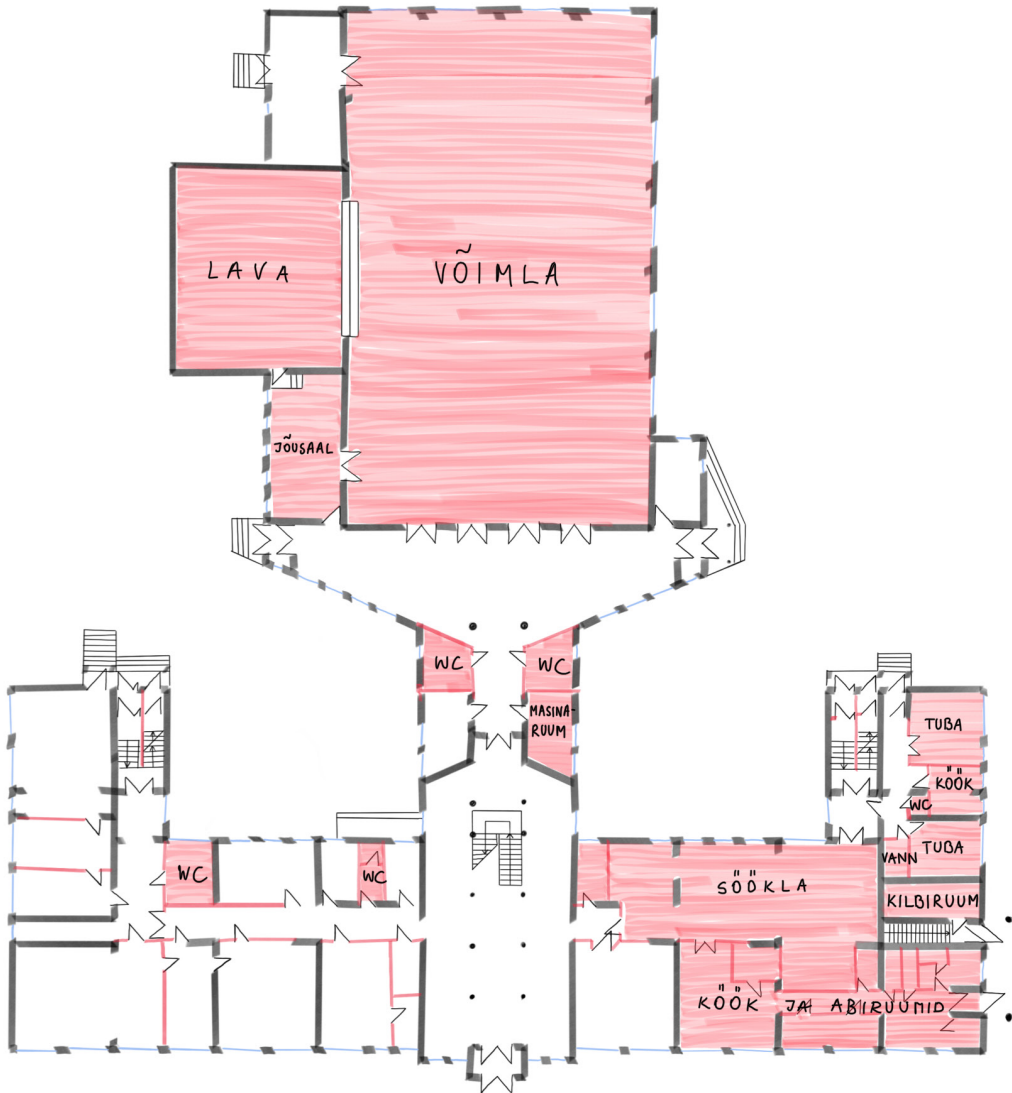
Orava Päevakeskuse kasutajad on eakad, algkooli- ja lasteaialapsed, kooli- ja hooldekodu personal, lapsevanemad ning kohalikud inimesed, kellel on võimalik kasutada kogukondlikult jagatud ühisruume (raamatukogu, spordisaal, aula/saal). Lahenduse väljatöötamisel võtsin arvesse kõikide disaini kasutajate vajadusi ja seadsin ette olulisemad eesmärgid. Disainiprojekti eesmärgiks on viia läbi muudatusi, mis:

- tõstavad elanike rahulolu, sest nende arvamust on otsustesse kaasatud;
- edendavad elu Orava külas ja toovad inimesi piirkonda;
- aitaksid kompenseerida hoone ülalpidamiskulusid, et hoida ära hoone täielikku hülgamist.

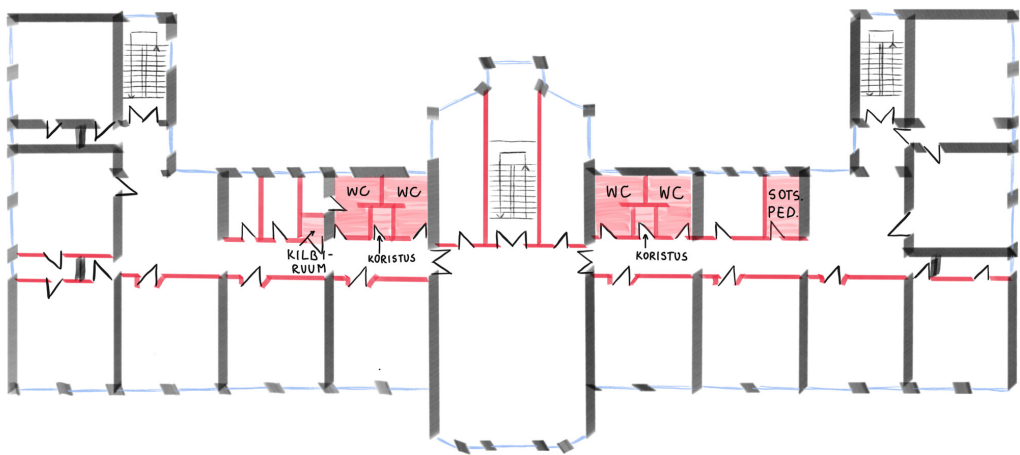
Ill 27. Disainiprojekti sihtgrupp ja kasutajad.

" " JÄÄB PAIKA

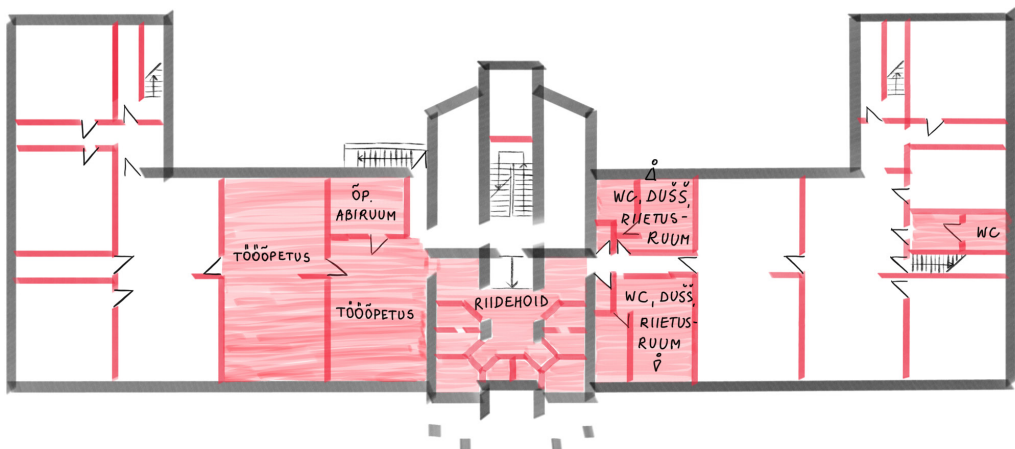

Ruumid, mis jäävad paika. Esimene korrus.

Selleks, et ümberehitustööd ei osutuks otstarbekalt kulukaks ja ajamahukaks, otsustasin hoones säilitada oma esialgsel asukohtadel võimalikult palju ruume. Nimeliselt olid nendeks valdavalt märgruumid (wc, duširuum, vannituba) ja tehnilised ruumid (katla-, kütuse-, masina- ja kilbiruumid). Neile lisaks jäid endistele paikadele mitmed suuremat pinda katvad ruumid: võimla, lava, söökla, köök ja selle abiruumid, keldrikorruse riidehoid ja tööõpetuse klassid. Esialgsetele kohtadele jäid ka sotsiaalpedagoogi ruum, jõusaal, esimese korruse kaks tuba köögiga ning teise korruse koristaja ruumid.

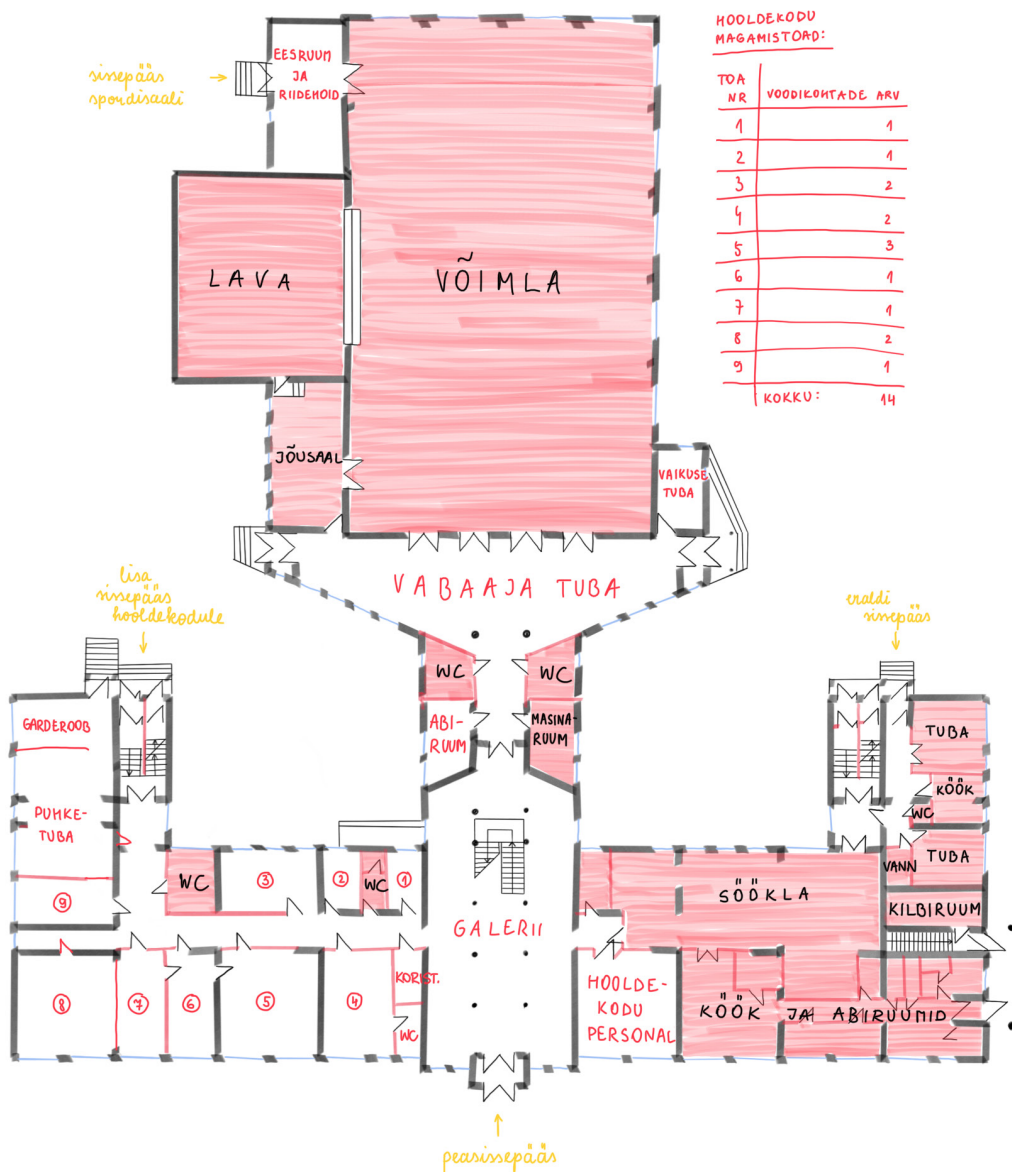

Ruumid, mis jäävad paika. Teine korrus.

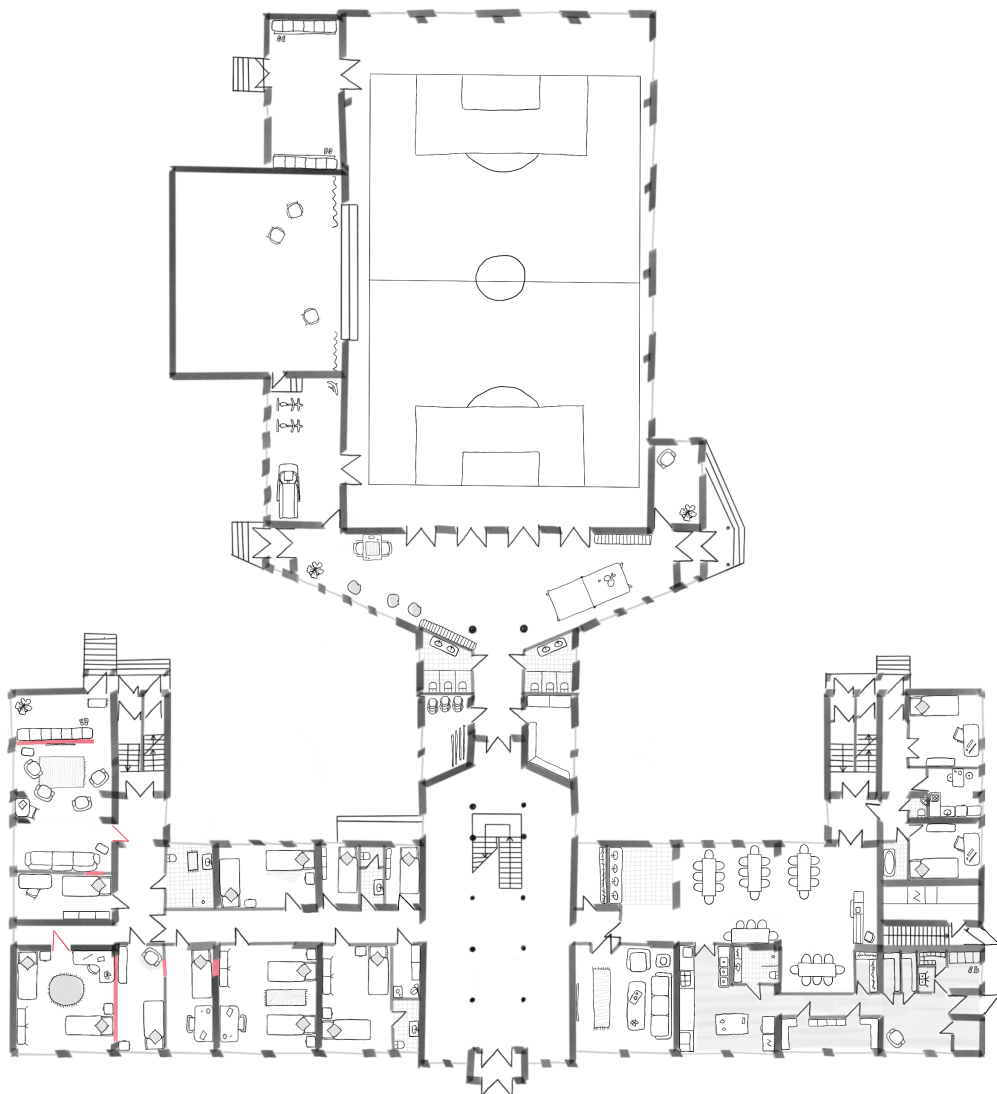
Ruumid, mis jäävad paika. Keldrikorrus.

Orava Päevakeskus on ruumilahendus ühiseks otstarbeks lasteaiale, algkoolile ja hooldekodule. Spordisaal, jõusaal ja raamatukogu on avatud kõigile küla elanikele ning samuti saab kogukond kasutada vastavalt ettenähtud korrale sööklad, tööpeltuse- ja käsitöö klassi. Hoonesse on võimalik siseneda neljal eri viisil: pea-, hooldekodu-, spordisaali- ja söökla sissepääsude kaudu. Hooldekodule tagatud eraldi sisse-/väljapääs on mugav viis, kuidas vanurid hoovipoolsele õuealale pääsevad.

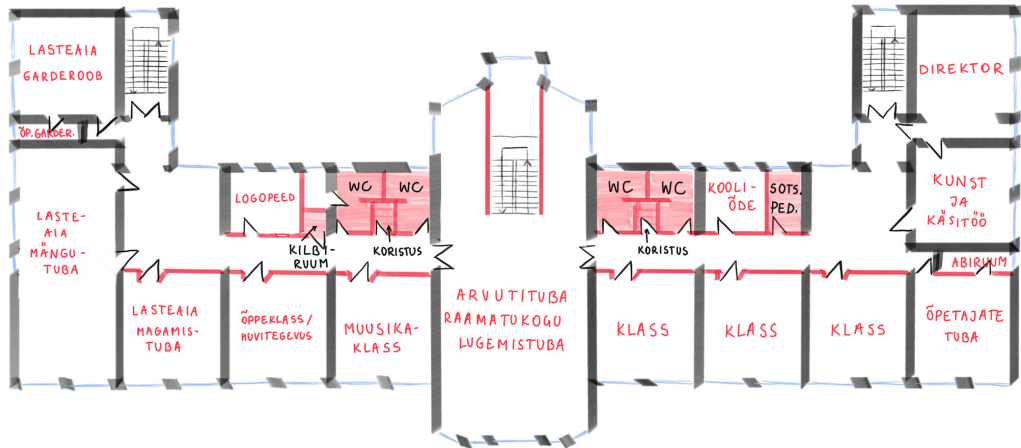

Uus ruumilahendus. Esimene korrus.

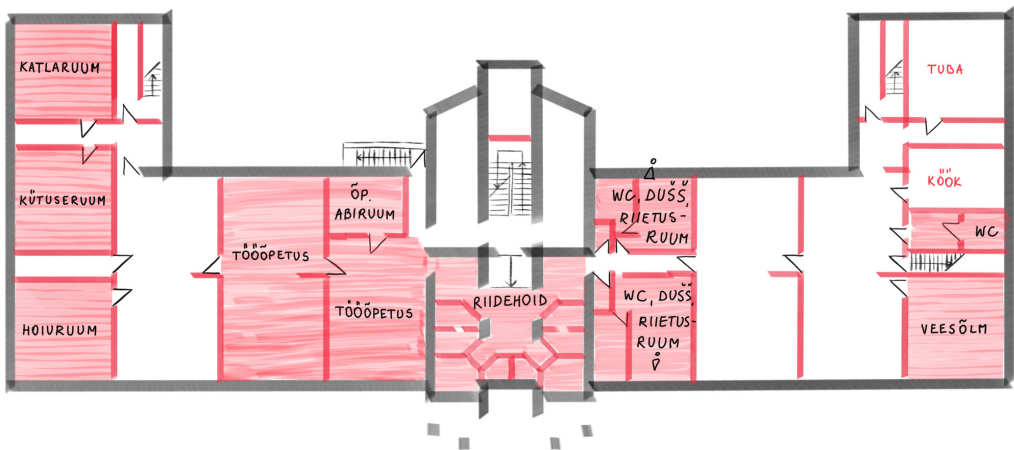
Esimese korruse vasakpoolses tiivas paiknev eakate hooldekodu pakub ööpäevaringset hooldusteenust viieteistkümnele vanurile. Fuajee moodustab galeriiruumi, kus on võimalik õpilastöid ja ajaloolisi sporditulemusi eksponeerida. Varasemalt oli tööde arhiveerimiseks ette nähtud eraldi muuseumi- ja arhiivituba. Karikad ja diplomid olid välja pandud võimalisesse fuajeesse. See on uue lahenduse kohaselt kavandatud vaba aja veetmise alaks, millest avaneb võimalus siseneda ka vaikuse tuppa. Parempoolses küljes asuvad valdavalt toitlustusala, köök ja selle abiruumid, samuti hooldekodu personali ruum. Eraldi sissepääsuga kaks tuba ja köök on mõeldud kooliõpetajatele, kes tulevad kaugemalt ning soovivad Orava külas pikemalt peatuda.

Teise korruse aulast sai avatud raamatukogu lugemisnurga ja arvutikohtadega. Sellest paremal külgnevad pika koridoriga algkooli õppeklassid, õpetajate tuba ning direktori kabinet. Endisele asukohale jäänud sotsiaalpedagoogi ruumi kõrval asub kooliõde kabinet. Avatud raamatukogust vasakule küljel on veel mõned jagatud huvitegevusklassid ning logopeedia. Lasteaiale on kasutada trepiga külgnev eraldiseisev garderoob, mängu- ja magamistuba.

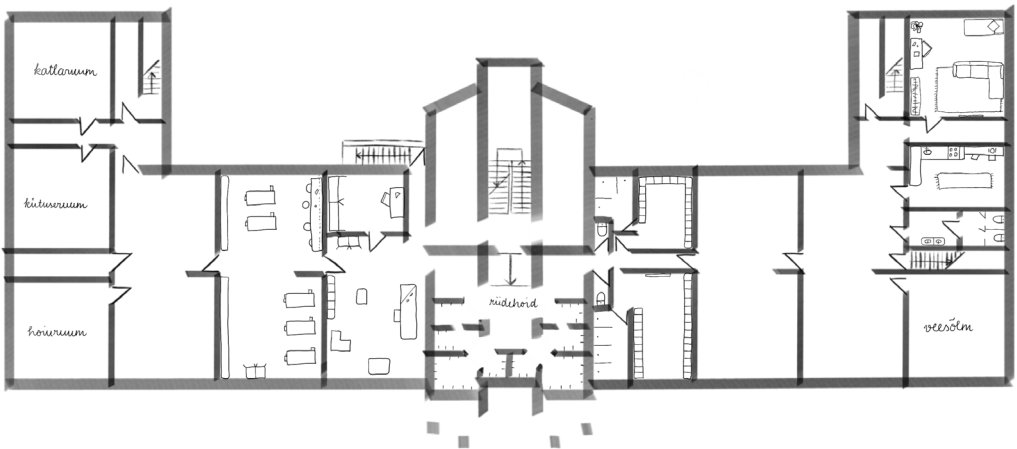
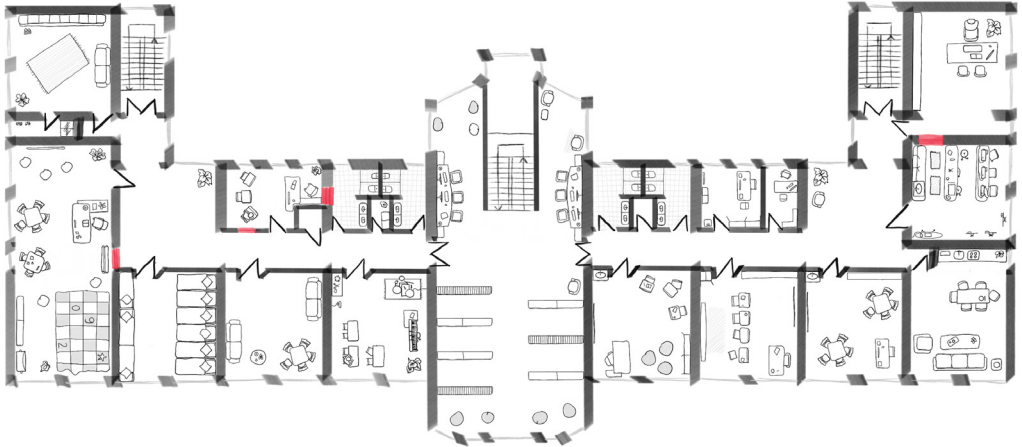

Uusi ruumilahendus. Teine korrus.

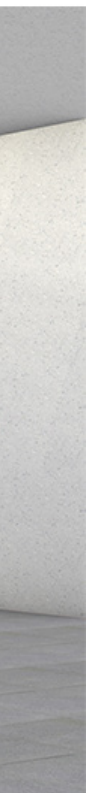

Uus ruumilahendus. Keldrikorrus.

Keldrikorruse lahendus jäi valdavalt endiseks. Varasem arhiiv ja abiruum said asendatud veel üle peatumispaigaks mõeldud õpetajatoa ja köögi. Endine noortekeskuse tuba ning tühjaks jäänud abiruumid jäävad edaspidi otsima vahakasutust ja lisafunktsioone, mis aitavaksid täita hoone täielikku potentsiaali.

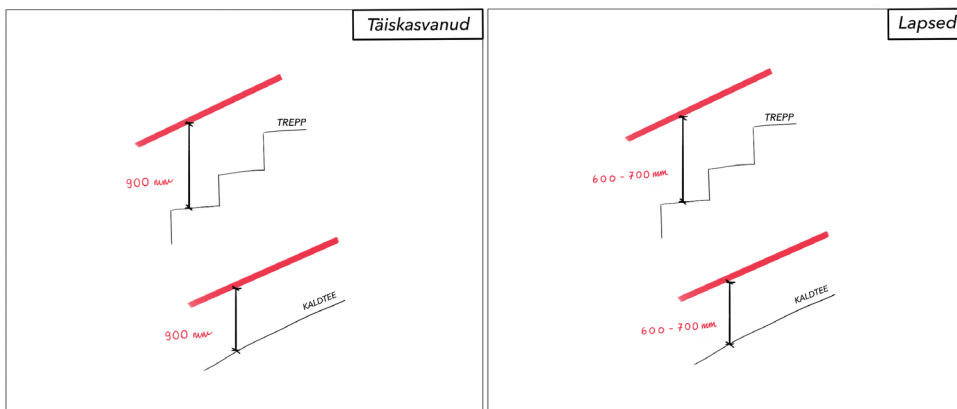

4.4 Detail

Orava koolimaja keskmaja asuv trepp ja selle metallist käsipuu ühendavad hoone kolme korrust. Tänapäevase treppikäsipuu kõrgus on 850 sentimeetrit, mistõttu sobib see ehitus- ja planeerimisseaduse ettenähtud normide kohaselt eelkõige kasutamiseks täiskasvanutele. Uue ruumilahenduse kohaselt kasutavad treppikäsipuud nii noored kui vanad.

Analüüsisin laste ja täiskasvanute mugavat kõrgust käsipuu kasutamisel ja leidsin, et tänapäevane ei vasta laste mugavuse nõuetele treppikäsipuu kasutamisel. Ehitus- ja planeerimisseaduse alusel peab üldkasutatavates hoonetes treppikäsipuu kõrgus olema astme keskelt mõõdetuna 900 sentimeetrit. Sealjuures lastele mõeldud käsipuu kõrgus varieeruma vahemikus 600–700 sentimeetrit.⁸⁸

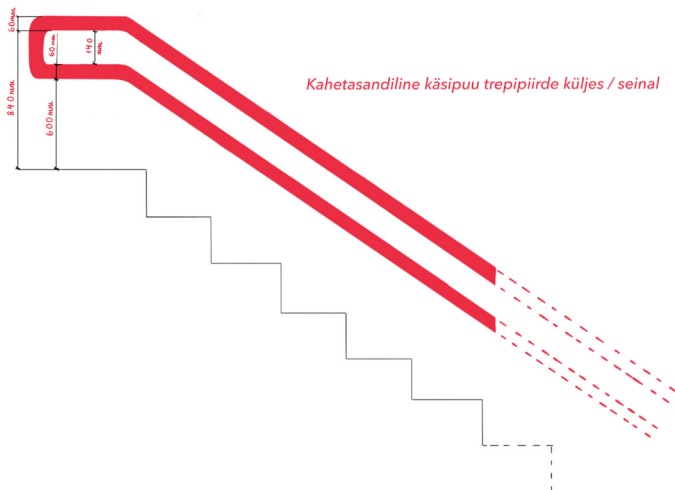
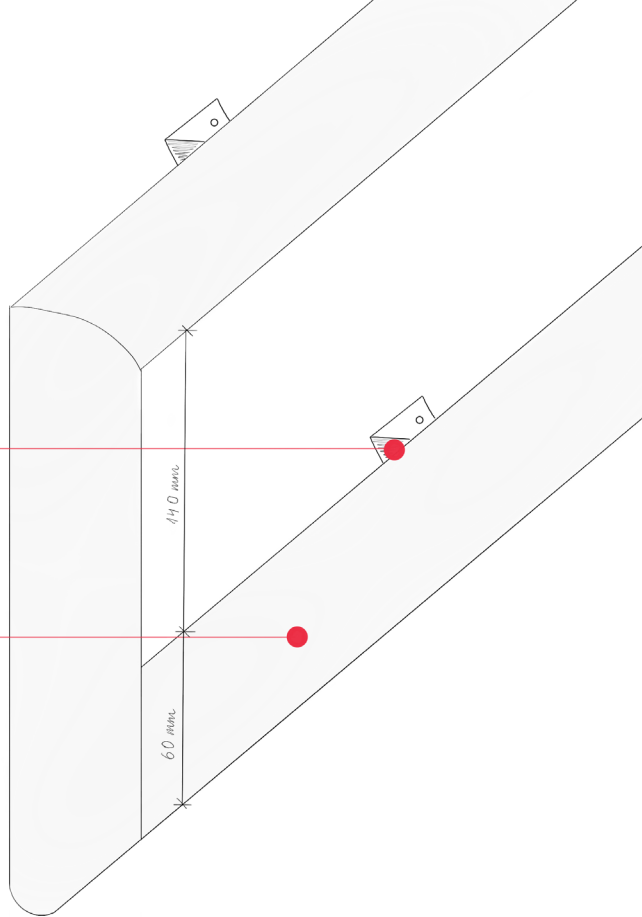
Ühelt poolt on kahetasandiline treppikäsipuu loomine praktiline lahendus, mille eesmärk on tagada kasutajamugavus. Teisalt sümboliseerib see noorte ja vanade sümbioosi, ühiskondlikku seotust ja vananemist kui loomulikku elu osa – elukaart. See seab kasutajaid ja nende tegevusi ruumis läbi kolme korruse.

Uue treppikäsipuu valmistamine saab olla kogukondlik koostöö tulemus, noorte ja vanade ühisprojekt. Selle valmistamiseks on kasutatud keldrikorruse avatud tööõpetuse klass ja kohalikud taaskasutatavad materjalid. Idee illustreerimiseks valmis magistritöö osana detail Orava Päevakeskusesse kavandatud kahetasandilisest käsipuust. 60x170x450 millimeetri suuruse treppikäsipuu otsadetail sündis koostegemisel vanaisaaga Võrumaal 2023. aasta maikuu. Vanaisa varustas mind vajalike materjalide ja tööriistadega ning jagas detaili teostamisel tehnilist nõu. Otsadetail kahetasandilisest treppikäsipuust on valmistatud saarepuust ning viimistletud naturaalse puiduõliga. Puitelemendile on lisatud 2x75x75 millimeetri suurused seinakinnitused, mis said painutatud vanaisa kuurist leitud metallitükkidest ja eelnevalt puhastatud roostest.

88 [Autor märkimata], Käsipuu, § 6. – Ehitusseadustiku ja planeerimise alusel ja selle rakendamise seaduse kehtestatud määruste kavandid. https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/ehitusseadustiku_ja_planeerimisseaduse_eelnou_seletuskirja_lisa._rakendusaktid.pdf (vaadatud 4. V 2023).

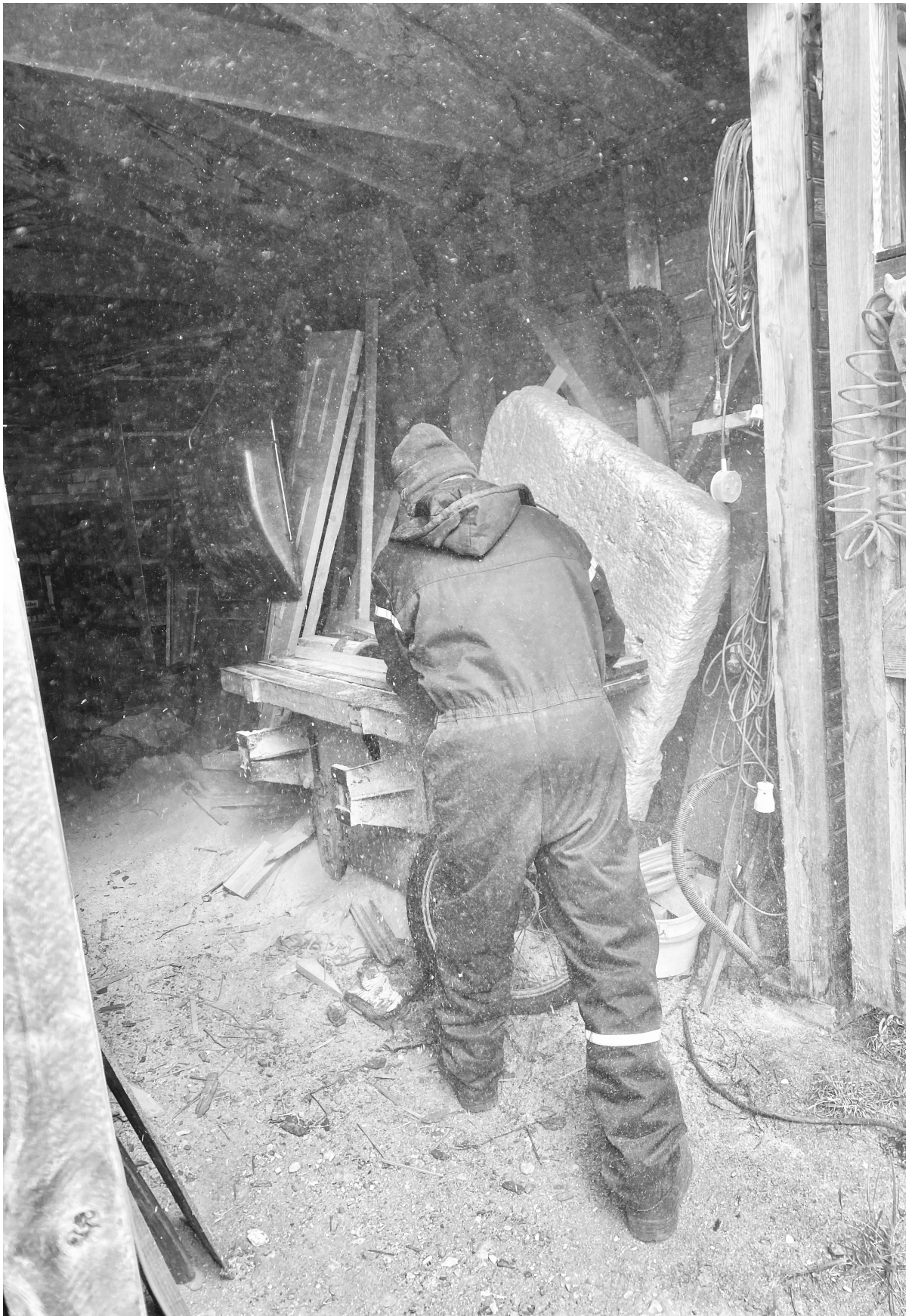
Metallist seinakinnitused

Naturaalse õliga viimistletud puit (saar)

Kahetasandiline käsipuu trepiirde küljes / seinal

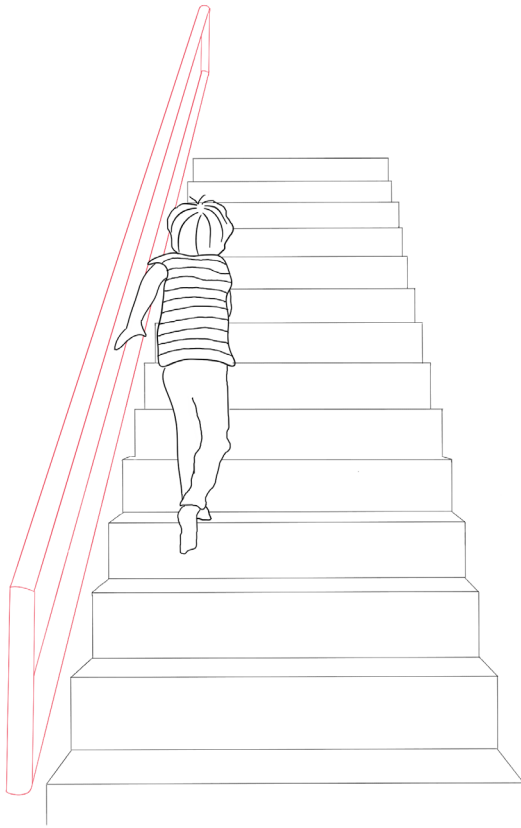

Summary

The decline of peripheral areas and the population decrease in rural areas is one of the current issues in Estonia, which the government is primarily trying to address at the level of local governments. Over the past five years, the population has been decreasing everywhere except for Tallinn with its regions.

The master's thesis examined the furthest area of Võru County – Orava village. The decreasing number of residents in recent years has caused high maintenance costs for the local school, as the number of students has reached the critical level. Finding well-qualified teachers for the Orava region is difficult because part-time work does not motivate young educators to move to rural areas. This also makes it impossible to offer high quality education, which is the main principle in the education sector of the local municipal government. The future of Orava School is causing concern among local residents as well as for the government, since the closure of the school, which has so far been considered the heart of the village, could darken the whole region.

I participated in the process of compiling Võru municipality's Educational Development plan for the next seven years, which started in the autumn of 2022. It provided me with a closer look of how the local municipal government approaches reorganizations that are related to declining areas. In addition, what kind of strategies are used to adapt to the field of education. During the process, the most important principles of the municipality were discussed, several future scenarios for Orava School were considered, and community workshops were organized to involve the local residents' opinions within the decision-making process. The Educational Development Plan for 2023–2030 was approved in May, 2023 at the council of Võru Municipal Government.

The relatively large proportion of elderly people in Võru municipality has increased the demand for elderly care homes. The expected high occupancy rate for the future can also be compensated by building additional care homes. The design project of the master's thesis proposes a new spatial layout for the existing Orava schoolhouse, bringing together young and old – a kindergarten, primary school and elderly care home. Additional functions, spatial reorganizations, and a more optimal solution for the building compensate for the current high maintenance costs and create a community space with shared rooms. By developing additional places for elderly residents, the homeside is adapted to a place where life may continue for several generations without restrictions. The aim of the design was to keep the prominent and well-maintained building lively in the picture of the village, to avoid negative attitudes and mistrust towards the future that usually may accompany the decline. Based on the concept, education will continue to be provided in Orava village up to the third grade. What is more, the opportunities will be created for older students to continue their studies at Kääpa Primary School nearby. Consistent adaptation to various conditions and making changes that favor the present can be the effective way to maintain life in declining areas.

Kokkuvõte

Ääremaade kahanemine ja elanikkonna vähenemine maapiirkondades on Eesti üks aktuaalne probleemistik, millega riik püüab tegeleda peamiselt omavalitsuste tasandil. Täna ja viimase viie aasta rahvaarv on vähenemas kõikjal väljaspool Tallinna regiooni.

Magistritöö võttis lähema vaatluse alla Võrumaa kaugeima piirkonna – Orava küla. Viimastel aastatel langenud elanike arv on põhjustanud kohaliku kooli kõrgeid ülalpidamiskulusid, sest sealsete õpilaste hulk on jõudnud kriitilise piirini. Kvalifitseeritud õpetajate leidmine Orava piirkonda on raskendatud, sest osaline töökoormus ei motiveeri noort pedagoogi maale kolima. Viimane muudab võimatuks ka kvaliteetse hariduse pakkumise, mis on vallavalitsuse haridusvaldkonna olulisim põhimõte. Kooli tulevik tekitab kohalikes elanikes ja omavalitsuses muret, sest seni küla südameks peetud koolimaja sulgemine võib pimedaks muuta kogu piirkonna.

Võtsin osa Võru Vallavalitsuse 2022. aasta sügisel alustatud haridusvaldkonna arengukava koostamisest, mis aitas lähemalt vaadelda, kuidas kohalik omavalitsus läheneb kahanevate piirkondadega seotud ümberkorraldustele ja milliseid strateegiaid kasutab olustikuga kohanemiseks haridusmaastikul. Protsessi käigus arutleti olulisemate omavalitsuse põhimõtete üle, kaalutleti mitmeid Orava Kooli tulevikustenaariumeid ning korraldati avalikke väljapanekuid ja töötubasid, et kaasata otsustesse kohalike elanike arvamusi. 2023.–2030. aasta haridusvaldkonna arengukava kinnitati Võru Vallavalitsuse 2023. aasta maikuu istungil.

Võru valla eakate inimeste võrdlemisi suur osakaal on tõstnud nõudlust hooldekodu kohtadele. Ka tulevikuks prognoositud kohtade hoogsat täituvust saab kompenseerida täiendavate hooldekodude rajamisega. Magistritöö disainiprojekt pakub olemasolevale Orava koolimajale välja uue ruumilahenduse ning toob mastaapsesse hoonesse kokku noored ja vanad – lasteaiad, algkooli ja eakate hooldekodu. Lisafunktsioonid, ruumilised ümberkorraldused ja optimaalsem lahendus kompenseerivad seniseid kõrgeid ülalpidamiskulusid ja loovad ühiskasutatavate aladega kogukonda siduva ruumi. Luues vanemaelistele juurde hooldekodukohti, kohandatakse kodukant paigaks, kus saab elu jätkata piiranguteta mitu põlvkonda. Disainiprojekti eesmärk oli hoida silmapaistev ja heas seisukorras hoone külapildis elavana, et vältida kahanemisega kaasnevat negatiivset hoiakut ja ebausku tuleviku suhtes. Ideekavandi alusel jätkatakse Orava külas kodulähedase hariduse pakkumist esimese kooliastmeni ja luuakse vanematele põhikooli õpilastele võimalused jätkata haridusteed lähedalasuvas Kääpa Põhikoolis. Järjepidev olukorraga kohanemine ja adapteeruvad muudatused igapäeva elu valdkondades saavad olla viis, kuidas kahanevas piirkonnas toime tulla ja sealset elu säilitada.

Kasutatud kirjanduse loetelu

Vestlused, arutelud ja intervjuud:

- Ene Säinast, suuline vestlus autoriga, 13. XII 2022). Märkmed autori valduses.
- Eesti Statistika andmebaasi infotöötaja, telefonikõne autoriga, 21. IV 2023. Märkmed autori valduses.
- Kalmer Puusepp, suuline vestlus autoriga, 19. IX 2022. Märkmed autori valduses.
- Sõmerpalu hooldekodu (Leonhard Ermel), suuline vestlus autoriga, 6. III 2023. Märkmed autori valduses.
- Piret Otsatalu, suuline vestlus autoriga, 6. IX 2022. Märkmed autori valduses.
- Revisjonikomisjoni arutelu Orava Koolis, 8. XII 2022. Märkmed autori valduses.
- Siiri Kartsepp, suuline vestlus autoriga, 30. I 2023. Märkmed autori valduses.
- Tarmo Tammes, suuline vestlus autoriga, 27. X 2022. Märkmed autori valduses.
- Vastseliina hooldekodu (Terje Otsatalu), suuline vestlus autoriga, 6. III 2023. Märkmed autori valduses.

Kõned:

- A. Karis, Igaüks meist ongi Eesti riik. – Eesti Vabariigi presidendi iseseisvuspäeva kõne, 2023. <https://president.ee/et/ametitegevus/koned/54667-president-karis-iseseisvuspaeava-kones-igauks-meist-ongi-eesti-riik> (vaadatud 25. II 2023).

Raamatud ja ajakirjad:

- K. Easterling, Meediumidain. Eemaldamine. Inglise keelest tõlkinud E. Hermann, Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia Kirjastus, 2022.
- G. Raagmaa, Eesti asustuse ja väikelinnade tulevik. – MAJA 2018, nr 92, lk 70–75.
- K.–L. Kurik, Kuidas käsitleda ruumilist pärandit? – MAJA, 2022, nr 109–110, lk 4–5.
- M. Pesti, Minu Kuressaare. Uhkelt iseseisev. Tartu: Petrone Print, 2021.
- T. Oidjärv, Haldusreform ja ruumiline planeerimine. – MAJA, 2018, nr 92, lk 76–80.
- T. Talk, kommentaar artiklile. Kuidas kaitsta kahanevad linna? – MAJA, 2018, nr 92, lk 103.

Raadio- ja telesaated:

- [Autor märkimata], Aktuaalne Kaamera. Ilm, 2. IV 2023. – Jupiter. https://jupiter.err.ee/1608917291/aktuaalne-kaamera-ilm?fbclid=IwARoPYLSwd_xZ3HrO8U25RDn9mvEM_Eog99P9_epdNOznFdV-R3G16DY1U6k (vaadatud 19. IV 2023).

- [Autor märkimata], Terevisioon, 23. hooaeg, 12. osa, 18min 15sek. – ERR. <https://etv.err.ee/1608848326/terevisioon>. (vaadatud 24. I 2023).

- I. Fjuk, A. Levald, Käopesa: Kahanevates linnadest. – Raadio Kuku, 2022. <https://kuku.pleier.ee/podcast/kaopesa/119953> (vaadatud 8. IV 2023).

Seadused, raportid ja aruanded:

[Autor märkimata], Asukohastatistika ja ruumiandmete kaardirakendus. – Eesti Statistika andmebaas. <https://estat.stat.ee/StatistikaKaart/VKR> (vaadatud 21. IV 2023).

[Autor märkimata], Eesti elukeskkondade mitmekesisus. – Eesti inimarengu aruanne 2019/2020. <https://inimareng.ee/eesti-inimarengu-aruanne-20192020.html> (vaadatud 16. X 2022).

[Autor märkimata], Eesti hariduse ülevaade. – Haridussilm. <https://www.haridussilm.ee/ee/valdkonnaraportid/haridus/hariduse-ulevaade> (vaadatud 16. XI 2022).

[Autor märkimata], Eesti rahva- ja eluruumide loendus 2021. Eesti rahvastiku paiknemine. – Eesti Statistikaameti andmebaas. <https://storymaps.arcgis.com/stories/0c3f940a39454a5396432d666e79006e> (vaadatud 9. II 2023).

[Autor märkimata], Elanike demograafiline jaotus KOV-de kaupa. – Eesti Linnade ja Valdade Liit. <https://www.elvl.ee/elanike-arv> (vaadatud 9. IV 2023).

[Autor märkimata], Käsipuud, § 6. – Ehitusseadustiku ja planeerimise alusel ja selle rakendamisega seondult kehtestatavate määruste kavandid.

https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/ehitusseadustiku_ja_planeerimisseaduse_eelnou_seletuskirja_lisa._rakendusaktid.pdf (vaadatud 4. V 2023).

[Autor märkimata], Orava valla põhimäärus, § 3. Orava valla elanik ja haldusterritoorium (2). – Riigi Teataja. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13314512> (vaadatud 21. IV 2023).

[Autor märkimata], Põhikooli raport: Kääpa Põhikool. – Haridussilm. <https://www.haridussilm.ee/ee/valdkondlikud-raportid/kooli-raport/pohikool> (vaadatud 22. IV 2023).

[Autor märkimata], Põhikooli raport: Orava Kool. – Haridussilm. <https://www.haridussilm.ee/ee/valdkondlikud-raportid/kooli-raport/pohikool> (vaadatud 17. XI 2022).

[Autor märkimata], Rahvaarv, pindala ja asustustihedus haldusüksuse või asustusüksuse liigi järgi, 1. jaanuar (2001–2017). – Eesti Statistikaameti andmebaas. https://andmed.stat.ee/et/stat/Lepetatud_tabelid__Rahvastik.Arhiiv__Rahvastikun%C3%A4itajad%20ja%20koosseis.%20Arhiiv/RV0291/table/tableViewLayout2 (vaadatud 04. IV 2023).

[Autor märkimata], Riigieelarve seaduses kohaliku omavalitsuse üksustele määratud toetusfondi vahendite jaotamise ja kasutamise tingimused ja kord. – Riigi Teataja. <https://www.riigiteataja.ee/akt/120072022006> (vaadatud 22. XI 2022).

[Autor märkimata], Võru valla haridusvaldkonna arengukava 2023–2030. https://voruvald.ee/raagi-kaasa/-/asset_publisher/rGqR6gjz6tzN/content/voru-valla-haridusvaldkonna-arengukava-2023-2030-avalikustamine-o8-22-02-2023?redirect=https%3A%2F%2Fvoruvald.ee%2Ffraagi-kaasa%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_rGqR6gjz6tzN%26p_p_lifecycle%3Do%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-2%26p_p_col_count%3D1 (vaadatud 4. IV 2023).

[Autor märkimata], Suunised kahanevate piirkondade säästlikuks ruumiliseks planeerimiseks. – Rahandusministeerium, 2015, lk 6. <https://planeerimine.ee/static/sites/2/suunised-kahanevate-piirkonade-planeerimiseks.pdf> (vaadatud 05. III 2023).

[Autor märkimata], Õpetajate detailaruanne. – Haridussilm. <https://www.haridussilm.ee/ee/tasemeharidus/haridustootajad/opetajad> (vaadatud 2. III 2023).

[Autor märkimata], Õppurite detailaruanne. – Haridussilm. <https://www.haridussilm.ee/ee/tasemeharidus/koondvaade/oppurid> (vaadatud 21. XI 2022).

Eesti Vabariigi haridusseadus: I osa, Üldsätted, § 2. – Riigi Teataja. <https://www.riigiteataja.ee/akt/968165> (vaadatud 31. XII 2022).

Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus, §48. Revisjonikomisjon (3). – Riigi Teataja. <https://www.riigiteataja.ee/akt/KOKS> (vaadatud 11. XII 2022).

K. Grišakov, K. Paadam, L. Ojamäe, Lisa 1: Ülevaade kahanemisega kohanemise rahvusvahelistest näidetest. – Suunised ruumilise kahanemise analüüsimiseks ja kohandamise strateegia koostamiseks. Tallinn, 2020, lk 12. <https://planeerimine.blogi.fin.ee/wp-content/uploads/2021/05/Suunised-ruumilise-kahanemise-analuusimiseks-ja-kohandamise-strateegia-koostamiseks.pdf> (vaadatud 8. IV 2023).

K. Kljavin, J. Pirrus, P. Vihma, Elukeskkonna kohanemine kahanemisega. Juhend kahaneva rahvastikuga piirkondade eluase-me valdkonna ümberkorraldamiseks ja kasutusest väljalangenud korterelamute lammutamiseks. Linnalabor, 2021. <https://www.google.com/url?q=https://www.fin.ee/media/5965/download&sa=D&source=docs&ust=1682596968472177&usg=AOvVaw342CK-evJZzeLppykabFM> (vaadatud 05. III 2023).

M. Derlõš, K. Kljavin, J. Pirrus, Kahanemisega kohanemine: Eluaseme valdkonna ümberkorraldamine ning koostöö erinevatel tasanditel. – Linnalabor, 2020. <https://www.google.com/url?q=https://www.fin.ee/media/2455/download&sa=D&source=docs&ust=1682597854671961&usg=AOvVaw3PM1HpsQTAd7UyvKAUIUVy> (vaadatud 5. III 2023).

Interneti allikad:

[Autor märkimata], Ajalugu. – Lasva Lasteaed Pargihaldjas. <https://pargihaldjas.ee/ajalugu/> (vaadatud 24. I 2023).

[Autor märkimata], Hajaasustuse programm. – Võru Vallavalitsus. <https://voruvald.ee/hajaasustuse-programm> (vaadatud 4. IV 2023).

[Autor märkimata], Hanikase Kool läbi aastate. – Orava Kool. <https://orava.edu.ee/toopakumised/hanikase-kool-labi-aastate-2> (vaadatud 13. XII 2022).

[Autor märkimata], Hoolekandeesutused. – Võru Vallavalitsus. <http://voruvald.ee/hoolekandeesutused> (Vaadatud 2. X 2022).

[Autor märkimata], Jumalateenistused. – Pindi kogudus. <https://pindi.eel.ee/> (vaadatud 13. XII 2022).

[Autor märkimata], Kagu-Eesti spetsialistide eluasemete toetusmeede. – Riigi Tugiteenuste Keskus. <https://rtk.ee/meede-kagu-estti-spetsialistide-eluasemete-toetusmeede> (vaadatud 21. XI 2022).

[Autor märkimata], Komisjonide koosseisud. – Võru vald. <https://voruvald.ee/komisjonide-koosseisud> (vaadatud 13. XII 2022).

[Autor märkimata], Kontakt. – Orava Kool. <https://orava.edu.ee/kontakt> (vaadatud 11. X 2022).

[Autor märkimata], Koolipere. – Kääpa Põhikool, <https://koopakool.edu.ee/koolipere/opilased/9-klass/> (vaadatud 18. XI 2022).

[Autor märkimata], Orava Kooli spordiväljak. – Eesti spordiregister. https://www.spordiregister.ee/et/ehitis/837/orava_kooli_spordivaljak/detail (vaadatud 13. XII 2022).

[Autor märkimata], Orava Kooli võimla-aula. – Spordikoolituse ja -Teabe SA. <https://www.sport.ee/et/ehitis/836/page-faq.html#sportimispaigad.objekt-1365-voimla> (vaadatud 13. XII 2022).

[Autor märkimata], Sõiduplaanid. – Elron, 2022. <https://elron.ee/soiduinfo/soiduplaanid> (vaadatud 22. XI 2022).

[Autor märkimata], Sihtasutus Sõmerpalu Hooldekodu. <https://somerpaluhk.ee> (vaadatud 2. X 2022).

[Autor märkimata], Uudised ja teated. Saagem tuttavaks – uus lastekaitse spetsialist Hele Kroon. – Toimetaja: V. Tammes. Räpina vald, 5. VI 2019. http://www.rapina.ee/uudised/-/asset_publisher/pilj6q1zBoN/content/uus-lastekaitse-spetsialist-hele-kroon (vaadatud 20. XII 2022).

[Autor märkimata], Võru Pensionäride Päevakeskus. <http://www.vorupensionar.ee> (vaadatud 11. X 2022).

[Autor märkimata], Õpetajad. – Orava Kool. <https://orava.edu.ee/toopakumised/opetajad-2#opetajad> (vaadatud 18. XI 2022).

Artiklid:

[Autor märkimata], Ida-Virumaal eesti keeles õpetavate õpetajate palk tõuseb 3000 euroni. – Põhjarannik, 20. IX 2022. <https://pohjarannik.postimees.ee/7609269/ida-virumaal-estti-keeles-opetavate-opetajate-palk-touseb-3000-euroni> (vaadatud 4. IV 2023).

A. Aksiim, Jaapan kavatseb maksta miljon jeeni igale perele, kes pealinnast ära kolib. – ERR, 2. I 2023. <https://www.err.ee/1608837967/jaapan-kavatseb-maksta-miljon-jeeni-igale-perele-kes-pealinnast-ara-kolib> (vaadatud 24. I 2023).

A. Braidaks, Nursipalu laiendamine võib reisirongid taas Võrru tuua. – Lõuna-Eesti Postimees, 24. I 2023. <https://lounapostimees.postimees.ee/7697306/nursipalu-laiendamine-voib-reisirongid-taas-vorru-tuua> (vaadatud 24. I 2023).

E. Säinast, Seadused on elule jalgu jäänud. – Õpetajate Leht, 2021. <https://opleht.ee/2021/08/seadused-on-elule-jalgu-jaanud/> (vaadatud 13. XII 2022).

E. Vaaks, Noored Kooli õpetaja: maakoolis töötades jõuad kõigi õpilasteni. – Postimees, 2. III 2023. https://leht.postimees.ee/7722900/noored-kooli-opetaja-maakoolis-tootades-jouad-koigi-opilasteni#_ga=2.68745873.1031160595.1677761961-1055376154.1677761961 (vaadatud 2. III 2023).

G. Raagmaa, Kuivõrd haldusreform arvestas asustuse pikaajalise ümberkujunemise ja kohtade globaalse konkurentsivõimega? Haldusreform 2017: artiklikogumik: otsused, taustad, elluviimine, 2018. <https://haldusreform.fin.ee/static/sites/3/2018/07/haldusreform-2017.pdf> (vaadatud 21. II 2023).

H. Raudla, KOOLIVÕRK. Õpilaste arvu vähenemine ja tugispetsialistide nappus innustab koole suuremale koostööle. – Õpetajate leht, 18. XII 2020. <https://opleht.ee/2020/12/dsdskoolivork/> (vaadatud 8. IV 2023).

K. Tilga, Hea avalik ruum pole ainult suurlinnade privileeg. – Sirp 9. IX 2022. <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/arhitektuur/hea-avalik-ruum-pole-ainult-suurlinnade-privileeg/> (vaadatud 19. II 2023).

K. Olsen, Causes of Overpopulation and How to Find Potential Solutions. – Moonshot Pirates, 2021. <https://moonshotpirates.com/blog/overpopulation-causes-impact-and-solutions/> (vaadatud 4. IV 2023).

L. - E. Lomp, A. Seppel, Postimehe koolide edetabel 2022. – Postimees, 2022. <https://www.postimees.ee/7653660/edetabelid-postimehe-koolide-edetabel-2022> (vaadatud 22. XI 2022).

L. McDonald, Old People's Home For Teenagers brings generations together to fight loneliness. – ABC News, 30. VIII 2022. <https://www.abc.net.au/news/2022-08-30/old-peoples-home-for-teenagers/101385210> (vaadatud 9. IV 2023).

R. Juurak, Kuni on lapsi, seni on ka väikekoole. – Õpetajate Leht, 17. V 2019. <https://opleht.ee/2019/05/kuni-on-lapsi-seni-on-ka-vaikekoole/#comments> (vaadatud 13. IX 2022).

S. Mahov, Orava Kooli ootavad tulevikus ees muudatused. – Lõuna-Eesti Postimees, 2022. <https://lounapostimees.postimees.ee/7514600/orava-kooli-ootavad-tulevikus-ees-muudatused> (vaadatud 15. X 2022).

S. Sang, Võru Pensionäride Päevakeskuse teenekas juht Asrtid Hurt hoiab end tegusana. – Võrumaa Teataja, 8. X 2022. <https://www.vorumaateataja.ee/koik-uudised/elu-ja-kultuur/29965-voru-pensionaride-paevakeskuse-teenekas-juht-astrid-hurt-hoiab-end-tegusana> (vaadatud 11. X 2022).

T. Saarmann, Üle Eesti õpilasi kokku meelitavas Noarootsi gümnaasiumis on õpilasel odav käia. – Maaleht, 18. X 2012. <https://maaleht.delfi.ee/artikkel/65130588/ule-eesti-opilasi-kokku-meelitavas-noarootsi-gumnaasiumis-on-opilasel-odav-kaia> (vaadatud 8. IV 2023).

T. Saluveer, Hooldekodu hõivad Kääpal terve maja. – Lõuna-Eesti Postimees, 2021. <https://lounapostimees.postimees.ee/7374678/hooldekodu-hoivas-kaapal-terve-maja> (vaadatud 24. I 2023).

Uurimistööd:

Dr A. Somers, The Intergenerational Programme at Nightingale House: A study into the impact on the well-being of elderly residents. London: Nightingale Hammerson, 2019. https://nightingalehammerson.org/wp-content/uploads/2021/06/IntergenerationalResearch_ExecutiveSummary.pdf (vaadatud 21. II 2023).

Inspiratsioon ja taustinfo, mis ei kajastu magistritöö sisutekstis:

A. Annist, Otsides kogukonda sotsialismijärgses keskuskülas/arenguantropoloogiline uurimust. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 2011.

A. Prokopova, Living Knowhere. Summary of research and design on architecture and dementia. Delft: Delft University, Architecture, Urbanism and Building Sciences, 2015. https://issuu.com/prokoane/docs/dementia_and_architecture_graduatio_98c1e83f069e84/1 (vaadatud 9. II 2023).

J. Heydorn, 173 Schoolhouses – Ways of valuing obsolete school buildings. Master Thesis. Hamburg: HafenCity University, Urban Design, 2022.

J. Tintera, Kahanevate linnade elukeskkonna taaselustamine Valga linna näitel. Doktoritöö. Tallinn: TalTech kirjastus, 2019. <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:423396/359885/page/139>

K. Vellevoog, J. Tintera, G. Raagmaa, Plats! väärikas kahanemine. Tallinn: Eesti Arhitektuurikeskus, 2020.

[Autor märkimata], Regionaalse arengu tegevuskava, 2021. – Rahandusministeerium. Regionaalse arengu tegevuskava - Rahandusministeerium [https://www.fin.ee > media > download](https://www.fin.ee/media/download) (vaadatud 21. XI 2022).

[Autor märkimata], Sidusa Eesti arengukava 2021–2030. – Kultuuriministeerium. <https://www.kul.ee/siduseesti2030> (vaadatud 9. II 2023).

[Autor märkimata], Võru valla arengukava 2018–2030. – Riigi Teataja. <https://www.riigiteataja.ee/aktiivisa/4250/9201/8004/LISA1.pdf> (vaadatud 21. XI 2022).

Illustratsioonid

Kõik illustratsioonid on autori looming, kui ei ole märgitud teisiti.

Orava Kooli korruste alusplaanid pärinevad Võru Vallavalitsuse arhiivikogust.

